

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Полупрозрачная-Белая
Мастерская
С. В. Тель-Авнян
Гановская ул. № 7

8 FEB 2013

2137

6 NOV 2011

85 Կ
Q-51
ԱԳ.

ԷՆՄՕՆԵՐՈ ԴԷ ԱՄԻՉԻՍԻ

№ 9046

Ս Ի Ր Տ

Գրից ինն պատմություն

(10 պատկերով)

գերմ. թարգմանեց ԳԱՄԱԼԵԱՆՑ Ս.

1002
6717

1906

Էլեկտրագրոս սպ առան «ՀՆՐԱՄԷՍ» ԸՆԿ. Մաղաթեան փող. № 5
ԹԻՖԼԻՍ (178)

1105 908 3 -

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ինձ շատերը հարցրել են.— Ինչո՞ւ դուք աշակերտին չէք պատժում կամ թուանշաններով սաստում: Ես ասել եմ, այժմ էլ կրկնում եմ.— Դրանք խափայական, փսած միջոցներ են, պե՛տ է օր առաջ դասարաններից հանել:— Հապճիքն անել, որ կարգին մնան, պատուէրներ կատարեն:— Սիրող սիրտ պէտք է ունենալ և վարուել հօր պէս, մեծ եղբօր պէս,— աշակերտները կարգին կընստեն և պատուէրները ցնծութեամբ կըկատարեն: Մէր ցոյց տալն ուսուցչից մեծ գոհաբերութիւններ չի պահանջում. թե՛ղ նա նեղութիւն քաշի, աշակերտների հասակի յարմար գրքոյկներ ճարի ամեն ճիւղի վերաբերեալ, ազատ բողբոջներին նրանց առաջը կարգայ: Երբ հմուտ է գրքեր ընտրելու, մանաւանդ կարգալու մէջ, անկարելի է, որ աշակերտները չգրաւունեն. սկզբում անշուշտ կըլինեն հէքեաթներ: Աշակերտները միշտ խնդրելու են, որ ուսուցիչը կիսատ պատմութիւնը շարունակի: Այդպիսի տրամադրութեան հասցնելով նա տէր է դառնում մանուկների սրտին ու կամքին: Եթէ տուած դասը պատրաստած կլինեն, նրանց փափագը կըկատարի, եթէ ձուլացած կլինեն, նա էլ հետեւեալ օրուան կըձգի ընթերցանութիւնը:

Այդ եզանակի շնորհով իբրև լեզուի ուսուցիչ միշտ գոհ եմ մնացել աշակերտներիցս, աշակերտուհիներիցս. նրանք իմ դասերին ոչ ցուցակով են հետաքրքրուել, ոչ թուանշաններով: Անցեալ 1905/06 ուս. տարում լեզուի դասեր ունենալով Ներս. դպր. նախակրթարան—

ներում, աչքի տակով անցկացրի մանուկների համար նոր լոյս տեսած հայ գրքոյկները. ճշմարիտ խոստովանած, շատ քիչ բան ունենք պատանեկութեան համար. եղածները էլ որի նիւթն է անհետաքրքիր, որի լեզուն անմարսելի: Դրա համար ընտրած գրքոյկները շուտ սպառուեցին և ես մի քանի գիժլիկ աշակերտների ուղղելու նպատակով սկսայ գերմաներէնից թարգմանել էրմ. Ամիչիսի «Միրտ» գիրքը և մաս մաս կարգալ: Աշակերտները հիացած էին. իւրաքանչիւրն իւր պատկերը տեսնում էր գրքի մէջ: (Սկզբից փորձել էի մեծ. պ. Փ. Վարդանեանցի թարգմանութիւնը, յաջողութիւն չեղաւ, լեզուն ծանր էր):

Աւելորդ չեմ համարում «Միրտ» գրքի մասին երկու խօսք ասել:—Եւրոպայի ականաւոր մանկավարժների համոզմամբ կաւսելի Ռոբինզոնից ետ դա սուաջին կլասիկ պատանեկական գրուածքն է: Շատ մատենախօսներ ներբողում են՝ «ահա ամենալաւ գիրքը, որ երբ ևիցէ մանուկների համար գրուած է»: Իսկ ոմանք ստացած տպաւորութիւնից հիացած ասում են՝ «այս կլասիկ պատանեկական գրուածքը արժանապէս գովելու համար խօսք չենք գտնում»: Անշուշտ ընտիր բովանդակութիւնն է պատճառը, որ 150 հրատարակութիւն է ունեցել Իտալիայում: Ի՞նչ գիրք կայ, որի մէջ լինի այնքան ոգևորութիւն, զգացմունքի այնքան մեծութիւն ու նրբութիւն, այնքան ժողովրդասիրութիւն ու հայրենասիրութիւն, այնքան ազնուամտութիւն ու պարտաճանաչութիւն, որքան Ամիչիսի «Սրտի» մէջն է: Գերմ. գրախօսներից մէկը բացականչում է՝ «այդ գիրքը տեղն ու տեղը ոսկի է»: Իսկ ես աւելի հաւանում եմ ուրիշ գրախօսի կարծիքին, որ «Միրտ» գիրքը համեմատում է Աւեստրանի հետ: Սոսկ պատանեկական գրուածք ասելը քիչ է: Դա աւետարան է հասակաւորի ու մանուկի, աղքատի ու հարստի, ծնողի ու զաւակի, ուսուցչի

ու աշակերտի համար: Ամենին կզբաղեցնի, կուսուցանի, կազնուացնի: Շինծու բան չկայ այնտեղ. ամեն ինչ բնական է ու ճշմարտապէս զգացուած: Մէր, պատկառանք էք ուզում դէպի ծնողներն ու ուսուցիչները, թէ գութ ու կարեկցութիւն դէպի շքաւորներն ու թշուառները, կամ անձնուիրութիւն, անձնուրացութիւն մարդկութեան համար. ամենը ամենը, ինչ որ հոգու պատակաւ յոյգեւ են կոչւում, այնտեղ կան: Մի լաւ գրքի համար սովորաբար ասում են՝ «ամեն մի ընտանիքում սեղանի զարդ կարող է լինել», իսկ «Միրտ» գրքի համար համարձակ կարելի է ասել՝ «կարգայ իմացող ամեն մի անձ պէտք է ունենայ ձեռքի տակ»:

Այսպիսի գովանի գիրքը մտադիր էինք ամբողջովին տպագրել, քանի որ աշակերտների սիրու համար նեղութիւն էինք քաշել թարգմանել, բայց տեսնելով որ ուսուցչի անզօր գրչանի գործ չէ մի մեծածախս պատկերազարդ գիրք հրատարակելը, որոշեցինք առ այժմ լոյս ընծայել ամսօրեայ կոչուած ինն պատմութիւնները պատկերազարդ, որոնք իրարից անկախ, ամփոփ շարագրութիւններ են: Յուսով ենք, որ հայ մանուկների ընթերցանութեան գործով հետաքրքրուող ամեն մի վարժուհի և վարժապետ կարևոր ուշադրութիւն կը դարձնի այս սրտագրաւ պատմութիւնների վրայ:

1906 յունիս. թիֆլիզ.

ՔԱՄԱԼԵԱՆՅ Մ.

Իւր պատանեկութեան հոգեկից ընկերների՝
շուլաւէրցի Սանասարեանց Ռափայէլի, Մեհրա-
բեանց Մելքիսեղէկի և Մովսէսեանց Լևոնիկի
քաղցր յիշատակին

նուիրում է

Քարգմանողը.

Հ Ա Յ Ր Ը

Միրելի Հայնրիխ, ինչո՞ւ կարդալու վրայ սէր
չունես: Աչքս մնաց, որ դու մի օր քու յօժար
կամքով, առանց մօրդ ստիպելու, ուրախ երեսով
ուսումնարան գնաս: Միշտ գնում ես քիթ ու-
պոռնկդ վէր թողած: Մի քիչ մտածիր քեզ ու
քեզ. աես, ինչ ողորմելի, անարժան կեանք կու-
նենայիր, եթէ ուսումնարան չգնայիր: Մի շա-
բաթից ետ, հաւատա, ձանձրութից ու ամօթից հալ
ու մաշ եղած, խաղալիքից ու քու դոյութիւնից
զզուած ձեռներդ կրծքիդ գալու էիր խնդրելու,
որ թողեն կրկին այնտեղ գնաս: Այժմ. ամենը, ա-
մենն ուսանում են, սիրելի Հայնրիխ: ... Մի կողմ
թողնելով արհեստաւորներին, որ երեկոյեան զբա-
րոցներն են գնում, հասարակ կանանց ու աղջ-
կերանց, որ կիրակնօրեայ զպրօցներն են յաճա-
խում, զինուորներին, որ մարմնական վարժութիւ-
նից ազատուելուն պէս իսկոյն զիրքն են ձեռ առ-
նում—ես խօսում եմ բոլոր աշխարհների անթիւ,
անհամար երեխաների մասին, որոնք միևնոյն ժա-
մին զպրօց են վագում: ... Երևակայիր քեզ հա-
րիւրից աւելի զանազան ազգերի միլիօնաւոր մա-
նուկների բազմութիւնը, նրանց անընդհատ շար-
ժողութիւնը, որի մէջ ինքդ ևս բաժին ունես:

Մտածիր, եթէ այդ շարժողութիւնը դադարի, ի՞նչ կլինի մարդկութեան վիճակը, չէ՞ որ նորից բարբարոսութեան մէջ պիտի ընկնէր: Շարժողութիւնը աշխարհի յառաջագիւմութիւնն է, յոյսն է, նրա փառքն է:—Սիրա առ, դու էլ, անհուն բանակի փոքրիկ զինուոր. գրքերդ քո զէնքերն են, դասարանդ քո գունդը, պատերազմի դաշտը ողջ աշխարհն է և յաղթանակը մարդկային ցեղի կրթութիւնը: Վախկոտ զինուոր մի լինիլ, սիրելի Հայրիկ:

ՈՐԴԻՆ

Ես վախկոտ զինուոր չեմ լինիլ, ամենևին չէ: Բայց ես մեծ սիրով կը գնայի ուսումնարան, եթէ ուսուցիչն ամեն առաւօտ այնպէս պատմութիւն կարդար, ինչպէս այսօր արեց: «Թւրքաբան-չիւր ամիս, ասեց մեզ, պէտք է այսպէս պատմութիւն բերեմ և ձեզ գրել տամ. միշտ լինելու է մի զեղեցիկ և ճշմարիտ պատմութիւն և նրա մէջ մի հերոս տղայ: Այսօրուայ պատմութեան անունն է.

ՓՈՔՐԻԿ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐԸ.

Իսպանիայի Բարցելոնա քաղաքից մի Փրանսիական շողենաւ գնում էր Գենուա: Նրա վրայ կային Ֆրանսիացիք, իտալացիք, շվեյցարացիք: Ճանապարհորդների մէջ կար և մի 11 տարեկան տղայ, վատ հագնուած, բոլորովին մենակ, վայրի փոքրիկ կենդանու պէս խոյս էր տալիս բոլորից

և խէթ աչքով նայում վրաները: Մարդկանց վրայ այդպէս ժնդոնած նայելու բաւական հի-

մունքներ ունէր: Երկու տարի առաջ նրա հայրըն ու մայրը, որ Պաղուայի շրջակայքի գիւղա-

ցիներ էին, իրան վաճառել էին թափառաշրջիկ լարախաղաղացների գլխաւորի վրայ: Սա իւր արուեստն ու շնորքը սովորեցրեց տղին ծեծի ու ու թակի միջոցով, երբեմն էլ առանց հացի թողնելով: Տղէն լարախաղաղացների խմբի հետ շրջեց Ֆրանսիայում, Իսպանիայում: Վերջը երբ տեսաւ, որ ծեծին ու քաղցածութեան դիմանալու հնար չունի, Բարցելոնա հասնելուն պէս ողորմելի վիճակում գլուխ առաւ, փախաւ իրան տանջողի ձեռից և գնաց իտալական հիւսաւոսի մօտ նրա հովանաւորութիւնը խնդրելու: Սա խեղճ գալով տղին իսկոյն շոգենաւի վրայ դրեց, մինամակ էլ տուեց, որ տանի Գենուայի ոստիկանութեան գլխաւորին յանձնի: Դա պէտք է տղին ետ ուղարկէր ծնողների մօտ, այն ծնողները, որոնք նրան իբրև անասուն վաճառել էին:

Խեղճ տղէն փաթաթուած էր ցնցոտիներէ մէջ և հիւանդ էր: Նրան քնելու տեղ էին տուել երկրորդ կարգում: Ամենի աչքն էլ նրա վրայ էր. մի քանիսը հարցեր տալով ուզում էին խօսեցնեն, բայց նա պապանձուածի պէս էր, չէր պատասխանում: Երևում էր որ ամենին հաւասարապէս ատում ու արհամարհում էր. այն աստիճան զրկանքներն ու ծեծը նրան դառնացրել, կասկածոտ էին դարձրել: Սակայն երեք ճանապարհորդները կարի պէս ամուր կպչելով նրան այնքան հարց տուին, որ վերջապէս յաջողեցրին նրա լեզուն բանալ: Տղէն դռհիկ ոճով, իտալե-

րէն, Ֆրանսերէն, իսպաներէն միասին խառնած սկսեց պատմել իւր գլխով անցկացածը: Երեք ճանապարհորդները իտալացիք չէին, բայց հասկանում էին նրա զրոյցը. նրան սողիներ (մանր փող) բաշխեցին, մասամբ նրան խղճալուց, մասամբ էլ նրանից, որ գլխները զինուց տաք էին: Իրանց կատակը նրա հետ շարունակելով յորդորում էին, որ ուրիշ բան էլ պատմի: Այդ վայրկեանին էր, որ երեք տիկին դահլիճ մտան: Երեք ճանապարհորդները պարծանքի համար տղին աւելի փող տուին և ասին. — Վերցրու այս. — Վերցրու այս էլ: Մետաղէ փողերը զրնգալէ գցում էին սեղանի վրայ: Տղէն այդ բոլորը ածում էր զրպանը, շնորհակալութեան տեղ ցածր ձայնով փնթփնթում, բայց դէմքի վրայ ժպիտ ու քաղցրութիւն երևացնում: Դրանից ետ բարձրացաւ իւր ննջարանը, վարագոյրը քաշեց և հանգիստ պարկելով մտածեց անցած-դարձածի վրայ: Այդ փողերով կարող էր նաւի վրայ անուշ բաներ ուտել, չէ՞ որ երկու տարի շարունակ ցամաք հաց էլ չէր ճարել: Գենուա որ հասնէր, կարող էր մի կարգին հագուստ առնել, երկու տարի շարունակ ցնցոտիներէ մէջ էր թրև եկել: Եթէ այդ փողը տուն տանէր, հօրից ու մօրից աւելի մարդավարի ընդունելութիւն կը գտնէր, քան եթէ դատարկ զրպանով գնար: Այդ փողը նրա համար մի փոքր դրամագլուխ էր: Իւր ննջարանում մը խիթարուած նա մտածում էր, թէ ինչ անի այդ

փողով, իսկ երեք ճանապարհորդները դահլիճի մէջ-
տեղ դրած սեղանի շուրջը նստած իրար հետ խո-
սում էին: Նրանք խմելը շարունակելով պատ-
մում էին ճանապարհորդական ապաւորութիւննե-
րը այն երկրների մասին, ուր նրանք եղել էին:
Վերջն սկսան անել իրանց գիտողութիւնները Ի-
տալիայի մասին: Մէկը նրանց հիւրանոցներն էր
փնտրում, միւսը նրանց երկաթուղիները, երրոր-
դը միւսների հետ համաձայնելով ոչինչ չգտաւ
Իտալիայում հաւանելի. սկսան ամեն ինչ պա-
խարակել: Մէկն ասում էր.— Ես լաւ կը համա-
րեմ Լապլանդիայում ճանապարհորդել, քան Ի-
տալիայում: Երկրորդն ասում էր.— Իտալիայում
խաբեբաներից ու գողերից աւելի մարդ չեմ տե-
սել: Երրորդը պնդում էր.— Իտալական աստի-
ճանաւորները հասարակ կարգայն անգամ չը գի-
տեն:— Կարճ՝ տղէտ ժողովուրդ է, ասեց առաջին
ճանապարհորդը:— Կեղտոտ ժողովուրդ է, վրայ
բերեց երկրորդը:— Աւա... գոչեց երրորդը, ու-
զում էր ասել՝ աւագակներ են, բայց չկարողա-
ցաւ խօսքը վերջացնել. սուղիները և կէս ֆրան-
կանոց փողերը շփշփալէ գիւղան նրանց գլխներին,
ուսերին և գնդգնդալէ գլորուեցին սեղանի և յա-
տակի վրայ: Երեքն էլ կատաղած վեր թռան տեղ-
ներից և բարձր նայեցին: Մի բուռ սուղի դար-
ձեալ թափուեց նրանց երեսին.— անձ ետ ստա-
ցէք ձեր սուղիները, գլուխը վարադոյրի ետևից
հանելով գոչեց տղէն արհամարհանքով, ինձ պէ՛սֆ

է՛ այն մարդկանց ողորմութիւնը, որոնք ան-
պասուով, անաբում են իմ հայրենիք».

ՓՈՔՐԻԿ ԼՐՏԵՍ

1859 թ. Լոմբարդիայի ազատութեան կռուի
ժամանակն էր. տեղի էր ունեցել Սուֆերինօի
ճակատամարտը, որի մէջ ֆրանսիացիք ու իտալա-
ցիք միահամուռ ուժով լաւ ջարդել էին աւստրիա-
ցոց: Դրանից մի քանի օր յետոյ յունիսի սիրուն
առաւօտ մի փոքր հեծելավաշտ Սալուցցօից յետ-
ընկած կածանով համրաքայլ գնում էր թշնա-
մու դէմ, շրջակայքը ամենայն զգուշութեամբ աչ-
քի տակ առնելով: Զօրաբաժնին առաջնորդում
էին մի սպայ և մի յիսնապետ. բոլորն էլ լոիկ
ուշի ուշով նայում էին իրանց առաջ, բոպէ առ
բոպէ սպասելով, որ թշնամու առաջապահ գնդի
սիպտակ համազգեստները անձ ծառերի արանքում
լոյս կրննին: Այսպէս գալով հասան մի դիւղական
տան առաջ, որ սոսիներով շրջապատած էր և
որի առաջ մեն մենակ մի տղայ կար 11—12 տա-
րեկան. դանակով մի ճիւղ էր քշտում նրանից մի
ձեռնափայտ շինելու համար. տան լուսամուտից
կախուած էր մի մեծ եռագոյն դրոշակ: Մէջը ոչ
ոք չկար, գիւղացիք դրոշակն այնտեղ ամրացրել
էին ու իրանք անից վեր կացել փախել: Տղէն
հեծելավաշտին նկատեց թէ չէ, ձեռի փայտը դէն
զցեց և զլխարկը բարձրացրեց: Նա մի գեղեցիկ պա-
տանի էր խիզախ երեսով, մեծ կապոյտ աչքերով

և երկար խարտեաշ մագերով. շապկանց էր և կուրծքը բաց:— Ի՞նչ ես անում այստեղ, հարցրեց նրան սպան ձիու գլուխը պահելով, ի՞նչու դու ծնողներդ հետ չես փախել:— Ես ծնողներ չունեմ, պատասխանեց տղէն, գտնովի մանուկ եմ. ես աշխատում եմ իմ ուժի չափ ամենի համար: Այստեղ մնացել եմ պատերազմին մտիկ անելու: — Տեսել ես թշնամուն դէսը մօտիկ անցնելիս: — Ո՛չ. երեք օրից ի վեր չէ:

Սպան իւր առաջ նայելով մի վայրկեան մրտածմունքի մէջ ընկաւ, յետոյ ներքև թռաւ ձիուց, պատուիրելով զինուորներին երեսները դէպի թշնամին դարձնել, մտաւ տունը և բարձրացաւ կտուրը: Կտուրը բարձր չէր, այնտեղից կարելի էր շրջակայքի միայն մի փոքր մասը տեսնել: — Պէտք է ծառերի վրայ բարձրանալ, ասեց սպան և իջաւ ներքև: Ամբարի ուղիղ գիմացը կանգնած էր մի շատ բարձր և բարակ սոսի, կատարը կապոյտ երկնքում օրօրում էր: Սպան մի բույէ յոնքերը կիտելով մէկ ծառին նայեց, մէկ զինուորներին ու յանկարծ հարցրեց տղին. — Այ սպայ, սուր աչքեր ունե՞ս: — Ե՛ս, պատասխանեց տղէն, մի մղոնի վրայ ճնճողուկին նշմարում եմ: — Ո՞ւր էր, թէ կարողանայիր այս ծառի կատարը բարձրանալ: — Այս ծառի կատարը, ե՛ս: Հ՛ր, կէս բույէի մէջ կըթռչեմ կատարը: — Յետոյ կարող ես ինձ ասել, ինչ որ վերևից տեսնես. արգեօք այն կողմը թշնամի զինուորներ, փոշու ամպեր, պըս-

պղան զէնքեր, ձիաներ կան թէ չի: — Անկասկած,

կարող եմ:— Ի՞նչքան ես պահանջում այդ ծառայութեան համար:— Ես ի՞նչ եմ պահանջում, խօ-

սեց տղէն ժպտալով, սչինչ: Այդ էր պահաս: Եթէ այդ ուրիշները համար լինէր, գլուխս կրարէին, չէի անիլ, բայց մերոնց համար ուրիշ բան է. չէ որ ես էլ լամբարդացի եմ:—Երբ այդպէս է, դէ գնա վերև:—Այս վայրկեանիս, համբերէք ոտնամաններս հանեմ:

Շտապով կոշիկները հանեց, մէջքի գոտիկը պնդացրեց, գոպակը շարտեց խոտի մէջ և սոսու բնին մօտենալով երկու թևը պատ դցեց:— Կաց սպասիր... գոչեց սպան այնպիսի շարժումը անելով, կարծես յանկարծակի երկիւղ զգալով ուզում էր խափանել: Տղէն շուռ եկաւ և գեղեցիկ կապոյտ աչքերը սկեռելով կարծես հարցնում էր՝ ի՞նչ կայ:—Ոչինչ, լաւ, բարձրացիր, ասեց սպան: Տղէն կատուի պէս մազլցելով գնաց վերև:—Առաջներդ նայեցէք, պատուիրեց սպան զինուորներին: Միքանի վայրկեանում տղէն հասել էր ծառի կատարը. ճիւղի բնով փաթաթուած, ոտերով սաղարթի մէջ, մարմնով բարձր ցցուած. արևը դաղում էր շեկիկ գլուխը, մազը հուրհրատում էր ինչպէս ոսկի: Սպան հազիւ էր տեսնում նրան, այնքան փոքր էր երևում:—Նայիր ուղղակի հեռաւորութեան մէջ, գոչեց սպան: Տղէն աջ ձեռքը ծառից հեռացնելով դրեց ճակատին, որ լաւ տեսնի:—Ի՞նչ ես տեսնում, հարցրեց սպան: Տղէն գլուխը խոնարհեցնելով, ձեռն էլ իբրև խօսախօղովակ բանացնելով պատասխանեց.— Երկու ձիաւոր սիպտակ ճանապարհի վրայ:— Ի՞նչքան են

6612
10001

հեռու այստեղից:—Կէս մղոն:— Շարժում եմ նրանք:—Ո՛չ, կանգնած են:—Էլ ուրիշ ի՞նչ ես տեսնում, հարցրեց սպան փոքր լսելուց ետ, նայիր դէպի աջ:

Տղէն նայեց դէպի աջ ու ասեց.— գերեզմանատան մօտիկ ծառերի մէջտեղ մի բան պտղում է, երևում է, սուրիններ են:—Մարդիկ տեսնում ես:—Ոչ, կարելի է ցորենի արտերի մէջ թագնուած են:

Այդ վայրկեանին օդը պատռելով մի գնդակ վզզաց բարձրից և գնաց տան ետևը թրխկաց:— Տղայ, ցած իջիր, կանչեց սպան, բեզ տեսել են, էլ ոչինչ չի հարկաւոր, ներքև իջիր:— Ես չեմ վախենում, տեսնում են տեսնեն, պատասխանեց տղէն:—Իջիր ներքև, ասում եմ... կրկնեց սպան. ձախ կողմն ի՞նչ կայ:— Ձախ կողմը:—Այո, ձախ կողմը:

Տղէն գլուխը ծռեց դէպի ձախ: Այդ վայրկեանին օդը պատռեց ուրիշ գնդակի վզզոց, աւելի սուր ու զօրեղ թափով, քան առաջինը: Տղէն շփոթուեց.— Վայ քու տղիս տղայ, բացականչեց նա, նրանք ինձ անպատճառ աչքադրել են:

Գնդակն եկաւ ուղիղ նրա ականջի տակով անցաւ:— Ցած արի, հրամայեց սպան վրդովուած:—Այս ըոպէիս գալիս եմ, պատասխանեց տղէն: Ծառն ինձ պաշտպանում է, միամիտ եղէք: Դուք ուզում էիք իմանալ ինչ կայ ձախ կողմը, չէ՞:— Այո, ձախ կողմը, պատասխանեց սպան:

ցած իջիր:—Չախ կողմը, խօսեց բարձրաձայն տղէն մարմնով այն կողմը ծռուելով—այնտեղ մատուռի մօտ տեսնում եմ...

Երրորդ կատաղի սուլոցը պատուեց օդը, հէնց այդ վայրկեանին տղէն իջնելու վրայ էր, առաջ բնին զարկուեց, յետոյ ձիւղերին և ապա դլխի վայր կռճերը տարածելով գլորուեց դէպի գետին:—Նզովնւած լինեն, աղաղակեց սպան մօտ վազելով: Տղէն մէջքի վրայ թրանխկ դիպաւ գետնին և բազկատարած մնաց մեկնուած: Արիւնը առուի պէս հոսում էր կրծքի ձախ կողմից: Յիսնապետը և երկու զինուոր ցած թռան ձիուց: Սպան կռացաւ տղի վրայ և շապիկը պատուեց: Գնդակը մտել էր նրա ձախ թոքը:—Մեռած է, գոչեց սպան:—Ո՛չ, կենդանի է, պատասխանեց յիսնապետը:—Ափսոս աղքատ տղայ, անաս տղայ, կանչեց սպան. քնջ կաց, սրտով կաց:

Այսպէս խրախուսելով թաշկինակը վերքի վրայ դրած պինդ պահում էր. տղէն աչքերը շուռ տուեց և թուլացած գլուխը վէր դրեց: Մեռաւ նա: Սպան գունաթափուեց և մի վայրկեան ակնապիշ նայեց նրան. յետոյ գլուխն ուղղելով պառկացրեց խոտի վրայ: Կողքին կանգնած լուռ դիտում էր: Յիսնապետն ու երկու զինուորները նոյնպէս նայում էին անշարժ, անթարթ: Միւսները դէպի թշնամին էին դարձրել երեսները:—Խեղճ տղայ, կրկնեց սպան տխրազին, աղքատ քաջասիրտ տղայ:

Յետոյ մօտեցաւ տանը, վերջրեց եռագոյն սրբազան լուսամուտից և փռեց մատաղ հանգուցեալի վրայ իբրև դիպարդ, միայն երեսը բաց թողեց: Յիսնապետը գդակը, ոտնամանները, ձեռնափայտը և դանակը դրեց հանգուցեալի կողքին: Նրանք մի ըստէ լռեցին. յետոյ սպան դարձաւ յիսնապետին և ասեց.—Մենք սրան մեր շարժական հիւանդանոցի միջոցով բերել կըտանք, իբրև զինուոր է մեռել, զինուորներն էլ թողնելու են նրան: Այս ասելուց ետ տղի ձեռք համբուրեց և հրաման արեց.—Հեծէք ձիանը: Ամենն էլ թրուան թամբի վրայ. շող անցած վաշտը ի մի ժողովուրդով իւր ճանապարհը շարունակեց: Մի քանի ժամից ետ փոքրիկ հանգուցեալը արժանացաւ զինուորական պատուի:—Արևը մայր մտնելուց առաջ իտալական առաջապահ զօրքի ամբողջ գիծը շարժուեց դէպի թշնամին այն կածանով, որ առաւօտը հեծելավաշտ է ընտրել, ընթանում էր այժմ թեթևընթաց զօրքի մի գունդ, որ մի քանի օր առաջ արիութեամբ պատերազմելով Սան Մարտինո բլուրը իւր արիւնով ողողել էր: Տղի մահուան լուրն արդէն տարածուել էր զինուորներին մէջ բանակատեղը թողնելուց առաջ: Կածանը, որի կողմում առու էր հոսում, մի քանի քայլով հեռու էր այն զիւղական տանից: Երբ գնդի սպաները տեսան սոսու տակ եռագոյն սրբազան լուսամուտը ձախուած դիակը, պատիւ տուին թուրները հանած: Նրանցից մինը առուի

ծաղկալից ափին մօտենալով մի քանի զոյգ պուկեց և սփռեց հանգուցեալի վրայ: Նրա օրինակին հետևեցին բոլոր գինուորնները, քաղտուցին ու մօտենալով թափեցին տղի վրայ: Մի քանի րոպէում ողջ մարմինը թաղուեց ծաղիկների տակ: Սպաները, գինուորնները մօտով անցնելիս ողջոյն էին առաքում և մնաս բարև ասում. — Կեցցես, փոքր լոմբարդացի:— Մնաս բարև, տղայ:— Հանգիստ քնիր, շէկլիկ սիրուն գլխանի:— Կեցցես:— Դու հերոս ես:— Մնաս բարով...

Մի սպայ պուկեց իւր պատուի շքանշանը և գցեց նրա վրայ. մի ուրիշը գնաց և ձակատը համբուրեց: Ծաղիկներն անընդհատ թափուում էին նրա բաց ոտներին, արիւնշաղախ կրծքին, շէկլիկ գլխին: Եւ նա քնում էր խոտի մէջ, իւր գրողակի մէջ փաթաթուած, սիպտակ ժպտուն երեսով: Աղքատ տղէն կարծես այս ողջոյնները լսում էր և երջանիկ զգում իրան, որ կեանքը գոհ է բերել իւր սիրելի լոմբարդիայի համար:

ՓՈՒԳՐԻԿ ԳՐԱԳԻՐԸ.

Ջուլիօն տարրական դպրոցի դ. դաստիարակն աշակերտ էր. ֆլորենտացի տասներկու տարեկան հիանալի, թխամազ, ձերմակերես տղայ էր և երկաթուղու պաշտօնեայի աւագ որդի: Ընտանիքը մեծ էր, իսկ հօր ոռձիկը շատ չափաւոր, ուստի ապրում էին կարօտութեան մէջ: Հայրը շատ սիրում էր որդուն, միշտ հետը քաղցր

էր ու ներողամիտ, բայց նա չափազանց խիստ էր ու պահանջող, երբ գործը վերաբերում էր դպրոցին, ուսանելուն: Որդին որքան կարելի է պէտք է շուտ մի պաշտօն ստանար, իսկ դրան հասնելու համար կարճ միջոցում պէտք է շատ բան սովորէր: Տղէն ծուլութիւն չէր անում. բայց էլի հայրը շարունակ նրան յորդորում էր, որ սովորի, գրքից պուկ չը գայ: Ինքը դեռ մէջ հասակումն էր, միայն չափից դուրս աշխատելուց բոլորովին ծերացել էր: Որովհետև պակասութեան տէր էր, ընտանիքը պահելու համար ծառայութիւնից դուրս վերցնում էր արտագրելու և կողմնակի գործեր և գիշերները աշխատում: Վերջին ժամանակ գործեր ու շաբաթագրեր հրատարակող մի գրախանութ նրան գործ էր տայիս, որ ծրարակապերի վրայ բաժանորդների անուններն ու հասցէները գրի: Խոշոր և պարզ գրած հինգ հարիւր հասցէների համար նրան վճարում էին երեք ֆրանկ: Յոգնեցնող աշխատանք էր, ուստի ճաշի ժամանակ յաճախ դանգատում էր. — Աչքերս սկսել են թուլանալ, այս գործը հոգիս հանում է: — Թո՛ղ ես գրեմ, ասեց մի անգամ որդին. իմ ձեռքը շատ նման է քու ձեռքին: — Ո՛չ, որդի, չի կարելի, պատասխանեց հայրը, դու պիտի ուսանելու ետնից կենաս, քու դպրոցն աւելի կարեւոր է քան թէ ծրարների վրայ գրելը: Խիղճս ինձ չարաչար կը տանջի, եթէ թէկուզ մի ժամ խրլեմ քու ժամանակից: Շնորհակալ եմ, որ ուզում

ես ինձ օգնել, բայց միւս անգամ էլ բերանիցդ այդպիսի խօսք չըհանես:

Ձուլիօն իմանալով հօր հաստատ բնաւորութիւնը՝ էլ երկրորդ անգամ չը խնդրեց, բայց տեսէք ի՞նչ արաւ: Ուղիղ գիշերուայ տասներկու ժամին հայրը սովորաբար թողում էր գրելը և աշխատելու սենեակից գնում ննջարան: Երբեմն այդ միջոցին ժամացոյցի խփելուց Ձուլիօն գարթնելով՝ լսում էր ետ քաշուող աթոռի դուռը և հօր զգոյշ քայլերը: Միանգամ նա այնքան սպասեց, մինչև հայրը քնեց, յետոյ կամաց վեր կացաւ, շորերը հագաւ, զգոյշ շոշափելով հասաւ սենեակը և նաւթի ճրագը վառեց: Գրասեղանի վրայ տեսաւ մի կապուկ կտրտած թուղթ և հասցէները ցուցակ կողքին: Ձուլիօն սկսեց գրելը աշխատելով ամեն կերպ հօր ձեռքին նմանեցնել: Աշխատում էր եռանդով, բայց վախը սրտում գրած ծրարների թիւը կարճ միջոցում մեծացաւ. ժամանակ ժամանակ նա գործն ընդհատում էր, որ կուռը հանգստացնի. ահանջը սրած նայում էր դէս ու դէն, ժպտում ու սկսում կրկին գրելը աւելի սիրով, ախորժով: Նա գրեց հարիւր վաթսուէն ծրարակապ, այսինքն նա աշխատել էր մի ֆրանկ: Այն ժամանակ թող տուեց գրելը, ամեն ինչ սեղանի վրայ կարգի բերեց, ճրագը հանգցրեց, ոտի ծայրերի վրայ վերադարձաւ և պարկեց քնելու: Միւս օրը ճաշի միջոցին հայրը լաւ արբամազրույթեան մէջ էր. նա ոչինչ չէր նկատել.

գրում էր մեքենայօրէն միտքը բոլորովին ուրիշ բանի վրայ. աշխատանքը հաշոււմ էր ժամերով, և ծրարների թիւը ստուգում էր հետևեալ առաւօտը: Լաւ տրամադրութեամբ ճաշի նստելով որդու ուսը ձեռքով տփափեց ու խօսեց. — Է՛, Ձուլիօ, հայրիկդ աւելի քաջ է աշխատում, քան դու կարծում ես, երէկ իրիկու երկու ժամուայ մէջ ամբողջ գործի երրորդ մասը շինել եմ: Իսկի այդպէս բան չէ պատահել... այդ նշանակում է, ձեռս դեռ առոյգ է և աչքս կտրուկ:

Ձուլիօն իւր մտքում հանդիստ ցնծում էր. «Խեղճ հայրիկ, արածս նրան բացի վաստակից բաւականութիւն էլ է պատճառել: Ինքն իւր առոյգութեան վրայ մեծ կարծիք ունի: Թող այդպէս լինի, ես սկսածս վստահութեամբ առաջ կը տանեմ»:

Ձուլիօն յաջողութիւնով քաջալերուած հետևեալ զիշերը՝ հէնց որ 12 ժամը զարկեց, գործի կացաւ: Այսպէս շարունակուեց մի քանի զիշեր, հայրն ամենևին կարծիք չէր տանում: Միայն միանգամ իրիկնահացի ժամանակ ասեց. — Չարմանալի է, թէ ի՞նչո՞ւ վերջին ժամանակները նաւթ շատ է գնում:

Ձուլիօյի սիրտը մի քիչ ան ու դող ընկաւ. բայց բանը զրանով էլ վերջացաւ. հայրը խօսքը չերկարացրեց: Գիշերային աշխատանքը առաջուայ պէս շարունակուեց: Ձուլիօն զիշերներն անքուն մնալով առաւօտները լինում էր թմրած,

թոյլ, երեկոյեան հարկաւոր էր դասեր պատրաստել, իսկ նրա աչքերը հուպ էին գալիս: Առաջին անգամն էր, որ դասերը պատրաստելիս նրա քունը տանում էր: — Դէ, ի՞նչ բանի ես, սովորիք դասդ, աղաղակում էր հայրը: Զուլիօն իրան թափահարում էր և սկսում գործի կենալ: Այդ բանը կրկնուէց միւս օրը և նրա հետեւեալ օրերը: Զուլիօն ննջում էր գրքերի վրայ, ուշ զարթնում և դասերն ակամայ սովորում. այդպէս նրան տեսնողը կասէր, որ ուսումը նրան զգուցեցրել է: Հայրն աչքի տակով հետեւում էր այդ արարմունքին և ինքն իւր սրտում վշտանում. վերջն սկսեց նրան մի առաւօտ նախատել. — առաջ երբէք այդպէս բան չես արել, Զուլիօ, դու քո պարտականութիւնը չես կատարում, դու այժմ այն չես, ինչ որ առաջ: Արածդ ինձ չի դուր գալիս, այն ինչ ողջ ընտանիքի յոյսը քեզ վրայ է: Ես քեզանից դժգոհ եմ, հասկանում եմ:

Այս խիստ յանդիմանութիւնը, որ կեանքում առաջին անգամն էր լսում, շփոթեցրեց պատանուն. — ճշմարիտ է ասում, մտածեց նա, այսպէս շարունակուել չի կարելի: Այլ ևս խաբելու կարիք չկայ»:

Բայց հէնց այդ օրուայ իրիկնահացին հայրն ուրախ գուարթ խօսեց. — գիտէ՞ք ինչ, այս ամիս ծրարակապեր պրելով երեսուն երկու ֆրանկ աւելի եմ վաստակել, քան անցեալ ամիս...

Եւ սեղանի տակից հանեց մի տուփ լիք քաղց-

րեղէն: Նա այդ գնել էր կամենալով երեխաների հետ տօնել իւր արտասովոր վաստակը: Երեխաները կոնֆէտները տեսնելով ամեն կողմից ցընծացին, ծափ տուին: Զուլիօն սիրտ առաւ և ինքն իրան ասեց. — Ո՛չ, խեղճ հայր, ինչպէս կուզես ինձ յանդիմանիր, ես դարձեալ քեզ խաբելու եմ, ցերեկը բոլոր ուժերս կըլարեմ դասերս սովորելու համար, իսկ գիշերը կըբանեմ քու փոխարէն ընտանիքին օգնելու համար... — Երեսուն երկու ֆրանկ աւելի, սա հանաք բան չի, շարունակեց հայրը. ես շատ, շատ դո՛հ եմ... միայն սա... ցոյց տալով Զուլիօյի վրայ, սա է, որ սիրտս կոտրում է...

Զուլիօն լուռթեամբ տարաւ յանդիմանութիւնը և գուպեց արտասուքները, որ չըթափուէն. բայց սրտի մէջ ուրախ էր ու բախտաւոր: Բոլոր ուժը հաւաքելով աշխատելը շարունակեց, սակայն աւելի յոգնեց ու մաշուեց, սրովհետեւ աւելի դժուար էր դառնում իրան օգնելը: Այսպէս անցկացաւ երկու ամիս: Հայրը նրան նախատում էր, աչքերը վրէն ոլորում, բարկանում. տեսաւ որ չի լինում, վերջը գնաց դպրոց որդու մասին տեղեկութիւններ ստանալու:

— Նա ետ չի մնում ուրիշներից, պատասխանեց ուսուցիչը, այն էլ նրա համար, որ խիստ ընդունակ է: Բայց առաջուայ սէրը դէպի ուսումը այլ ևս նրա մօտ չկայ: Նստած տեղը շարունակ ննջում է, յօրանջում է, ուշքը վրէն չի: Շարադ-

բութիւնները գրում է շատ կարճ ու անփոյթ կերպով: Նա կարող էր աւելի լաւ պարսպել:

Այդ երեկոյ հայրը Ձուլիօյին մի կողմ քաշելով սկսեց այնպիսի կծու խօսքեր ասել, որ սա երբէք լսած չէր.— Ձուլիօ, դու տեսնում ես, որ ընտանիքը կերակրելու համար այնքան աշխատել եմ, որ ուժս կտրուել է, դու չես ուզում ինձ օգնել: Դու քարասիրտ տղայ: Քեզ համար կարծես նշանակութիւն չունեմ ոչ ես, ոչ մայրդ, ոչ եղբայրներդ... — Ախ, չէ, չէ, հայրիկ, այդ մի ասիլ, հեկեկալով աղաղակեց Ձուլիօն և հէնց կամենում էր ամեն բան խոստովանել, պատմել, հայրը նրա խօսքը կտրեց.— Դու գիտես, թէ ընտանիքը ի՞նչ դրութեան մէջ է. գիտես, որ ամենս էլ անձնութեամբ պէտք է աշխատենք: Ես ինքս երկուտակ պէտք է քրտինք թափեմ, յոյս ունէի այս ամիս երկաթուղուց հարիւր ֆրանկ ընծայ ստանամ, բայց այսօր իմացայ, որ ոչինչ չեմ ստանալու:

Ձուլիօն, որ մտադրուել էր մի առ մի պատմել իւր գիշերային աշխատանքի մասին, լսելով հօր ձախորդութիւնը, լեզուն իրան քաշեց ու ինքն իրան ասեց.— Ոչ, հայր, քեզ բան չեմ ասիլ, այդ գաղտնիքը կը պահեմ, որ հնարաւորութիւն ունենամ քու փոխարէն աշխատելու... Ես քեզ ցաւացնում եմ, հայրիկ, բայց դրա տեղ այլ կերպ կը հատուցանեմ: Ինչպէս էլ ծանր լինի, կը սերտեմ դասերս և կանցնեմ բարձր դասարան...

բայց այժմ ամենակարեւորը քեզ օգնելն է, քեզ հալ ու մաշ անող աշխատանքը թեթեւցնելն է. ես այդ կանեմ...

Այսպէս դարձեալ երկու ամիս շարունակուեց, գիշերային աշխատութիւնը մի կողմից, ցերեկուայ յոգնածութիւնը միւս կողմից. որքան որդին յուսահատ ջանքեր էր բանեցնում, այնքան հայրը խիստ կշտամբանքներ էր թափում նրա գլխին: Ամենից կսկծալին այն էր, որ հայրը հեռոցետէ ստոչում էր դէպի որդին. հետը հազիւ էր խօսում, համարում էր նրան կորած, որից բան սպասելու յոյս չկար, մինչև անգամ խոյս էր տալիս, որ աչքը աչքին չառնի: Ձուլիօյին այս բանը շատ էր տանջում: Երբ հայրը շուռ էր գալիս, որ նրան չտեսնի, վշտահար Ձուլիօն նրա ետնից համբոյր էր առաքում մանկական և թախծալից քնքշութիւնով... Կսկիծի և յոգնածութեան ձեռքից նիհարում և գունատուում էր, աւելի անփոյթ էր պարսպում դպրոցում: Հասկանում էր, որ գիշերուայ աշխատելուն վաղ թէ ուշ պիտի վերջ տրուի, ամեն երեկոյ վճռում էր, որ էլ չի աշխատելու: Բայց հէնց որ տասներկու ժամը խփում էր, փոխանակ կարական ասելու «չեմ գնալ» ու տեղիցը վեր չըկենար, նա սկսում էր տանջուել խղճի խայթից, որ անկողնի մէջ անգործ պարկել է, չի գնում իւր պարտականութիւնը կատարելու, որով իւր հօրից, իւր ընտանիքից մի ֆրանկ է գողանում: Եւ վեր

էր կենում նա մտածելով, որ միանգամ երևի հայ-
րը կըզարթնի, ներս կը մտնի ու նրան գրելիս
կը բռնի... Կամ երկու անգամ կըհամարի իւր
գրած ծրարակապերը և խաբէութիւնը կը բաց-
ուի: Այսպէսով ամեն ինչ լոյս կընկնի և ինքն
իրան կը վերջանայ...

Եւ այսպէս նա շարունակեց: Բայց մի երեկոյ
հացի վրայ հայրը մի այնպիսի խօսք ասեց նը-
րան, որ համարեա կիսամեռ դարձրեց: Մայրն
այդ նկատեց ու անհանգստութեամբ հարցրեց. —
Հիւանդ ես, ինչ է, Զնւիրօ: Եւ դառնալով ա-
մուսնուն ասեց. — Զուլիօն տկար է երևում, մը-
տիկ, ինչպէս գոյնը թուցրել է: Ի՞նչ է պատա-
հել քեզ, Զնւիրօ:

Հայրը խէթ-խէթ նայեց նրա վրայ ու ասեց.
— Ով վատ խիղճ ունենայ, վատ էլ առողջութիւն
կունենայ: Երբ ուսումնասէր աշակերտ էր և ու-
շակալ որդի, նա չէր հիւանդանում: — Բայց նա հի-
ւանդ է, այ մարդ, գոչեց մայրը: — Այդ իմ գործը
չէ, պատասխանեց հայրը: Այս խօսքերը նետի պէս
ցցուեցին պատանու սրտի մէջ. — Ի՞նչպէս, իմ
առողջութիւնը հօրս համար նշանակութիւն չու-
նի... առաջ բաւական էր, որ քիչ հազայի, նա
շփոթուելուց զլուխը կորցնում էր: Ուրեմն նա էլ
ինձ չի սիրում: Երևում է, ես հայրիկիս սրտի
մէջ մեռած եմ... Ա՛խ, ո՛չ, սիրելի հայրիկ, խօ-
սեց ինքն իրան երկիւղից կծկուած սրտով, այժմ
պէտք է վերջ տամ գրելուն. առանց քու սիրու չեմ

կարող ապրել: Ամեն ինչ բանալու եմ. ես չեմ
ուզում քեզ այլ ևս խաբել, ուզում եմ առաջուայ
պէս սովորել: Ինչ ուզում է ինձ պատահի. փոյթս
չէ, միայն թէ, իմ խեղճ հայրիկ, ինձ դարձեալ
սիրես: Օ՛, այս անգամ վճուխ հաստատ եմ մնալու:

Զնայած այսպէս հաստատ վճուելուն, նա գի-
շերը դարձեալ վեր կացաւ. սովորութիւն էր դա-
ռել, չէր կարողանում ետ կենալ: Կամենում էր
գիշերուայ լութեան մէջ վերջին անգամ նայել
այն սենեակին, ուր երկար ժամանակ ծածուկ աշ-
խատել էր, ուր նրա սիրտը լցում էր բաւակա-
նութեամբ, քնքոյշ զգացմունքով: Երբ գրասեղա-
նի մօտ էր հասել, նաւթի ճրագը վառեց. հէնց որ
ծրարների կոյտը տեսաւ, որոնց վրայ այլ ևս քա-
ղաքների ու մարդկանց անունները չէր գրելու,
որ արդէն բերանացի գիտէր—մի տխրութիւն պա-
տեց նրան, կատաղի շարժումով բռնեց գրիչը,
որ սովորականի պէս աշխատի, գրի: Չեղբ մեկնե-
լիս դիպաւ մի գրքի և գիրքը շրմիկ ընկաւ: Ա-
րիւնը թուաւ գլուխը: Չէ՛ որ հայրը կարող էր
զարթնել: Իհարկէ վատ բան անելիս չէր բռնիլ.
Ինքն էլ արդէն որոշել էր ամեն ինչ պարզ խոս-
տովանել: Բայց դէ՛ էլի մտածում էր, ինչո՞ւ այս
միջնում նա գայ, այս ժամին այս խաղաղութեան
մէջ նրան բռնի. մայրը կը զարթնի և կըվախե-
նայ. կամ ինչո՞ւ հայրն ամեն ինչ իմանալով նու-
աստանայ նրա առաջ. այս բաները մտածելիս նրա
զարհուրը գալիս էր: Նա շունչն իրան քաշելով

սկսեց ականջ դնել... Ոչ մի շշուկ չկար, ականջը մօտեցրեց դռանը, ամենը լուռ էն, ողջ տնով քնած էն: Ուրեմն հայրը ոչինչ չէր լսել: Սկսեց իրան հանգստացնել և գրելն առաջ տանել: Գրոտած հասցէները իրար գլխի կիտուում էին. լսում էր՝ թէ ինչպէս դատարկ փողոցում ծանր ու բարակ անց ու դարձ էր անում գիշերապահը. ճրճանչալէ դանդաղ անցնում էին սայլերը: Կրկին խոր լուռութիւն էր տիրում. սակայն երբեմն երբեմն լսում էին հեռուից շների հաշոցները: Զուլիօն կարծես աշխարհից վերացած գլուխը քաշ գրում էր ու գրում: Այն ինչ իւր հայրը այդ ժամանակ կանգնած էր նրա քամակին: Նա զարթել էր վեր ընկնող գրքի շքրխկոցից և յարմար ըռպէի սպասելով մտել էր ներս: Սայլերի ճոնչոցի տակ նրա քայլերի ձայնը և դռան թեթև ճռոցը չէին լսուել: Իւր ալևոր գլուխը թեքելով Զուլիօյի ծոծրակնի վեր, դիտում էր թէ ինչ քաջութեամբ որդու գրիչը սահում էր թղթի վրայ: Մի վայրկեանում ամեն ինչ հասկացել էր հայրը և բոլոր իւր արածները մտաբերել... Մի անհուն զղջում և մի անսահման սէր պաշարել էին նրա սիրտը. կանգնած էր տեղն ու տեղը կարծես մեխուած, կոկորդը ճնշում, շունչը կտրւում էր: Զուլիօն յանկարծ բարձր ճիչ հանեց, երբ երկու դողդոջուն թևերնրա վզով պատ ընկան.— Ներիր, հայրիկ ջան, ներիր, գոչեց Զուլիօն: Հայրը հեկեկալով ծածկում էր նրա ճակատը համբոյրներով ու ասում.

— Ի՛նչ ներիր ինձ, իմ պատուական դաւակ: Այժմ ես բոլորը հասկացայ, ամեն ինչ գիտեմ: Արի, ես պէտք է քեզանից ներողութիւն խնդրեմ, այ, իմ ամենասիրելի որդի: Ա՛րի զնանք միասին:

Եւ նա բռնեց որդու ձեռից, տարաւ կնոջ մօտ, որ նոյնպէս զարթել էր.— Գրկիր, համբուրիր սրան... այ կլին: Սա մեր հրեշտակն է, երեք ամբողջ ամիս անքուն գիշերներ անցկացնելով աշխատել է իմ փոխորէն և մեզ համար հաց վաստակել, իսկ ես նրա սիրտը միայն վիրաւորել, վշտացրել եմ:

Մայրը սեղմելով որդուն պահում էր կրծքի վրայ առանց խօսել կարողանալու. յուզմունքը չէր թողում. վերջը համբուրեց ու ասեց.— Ի՛մ անուշ դաւակ, զնա քնիշ, զնա հանգստացիր: Ա՛յ մարդ, տար նրան, քնացրու:

Հայրը թևերի վրայ տարաւ նրան, շորահան անելով պարկեցրեց, բարձր ուղղեց, վերմակը ծածկեց վրէն:— Ծնորհակալ եմ, հայրիկ, շատ լաւ է, շնորհակալ եմ, մրմնջում էր պատանին, շնորհակալ եմ... դու էլ զնա քնիր. ես միանգամայն երջանիկ եմ. զնա դու էլ քնիր, հայրիկ:

Սակայն հայրը փափագում էր տեսնել թէ ինչպէս է քնում որդին, նստեց նրա անկողնի մօտ և ձեռը բռնեց.— Քնիր, քնիր, քաղցր դաւակ, քնիր, իմ աչքի լոյս:

Զուլիօն յոգնած էր, շուտ քնի ծոցն ընկաւ և չորս ամսուայ ընթացքում սյդ առաջին ան-

գամն էր, որ ամուր քնում էր և քաղցր, ուրախ երազներ տեսնում: Հետեալ առաւօտ երբ աչքերը բաց արեց, արևը վաղուց ծագել էր, զգաց ու տեսաւ, որ հայրը ալևոր գլուխը բարձին դէմ տուած քնած էր: Ողջ գիշերը անց էր կացրել խեղճը ճակատով որդու սրտին յենուած և դեռ չէր գարթել:

ՓՈՒՐԻԿ ԹՄԲԿԱՀԱՐԸ.

1848 թ. յուլիսի 24-ին, Կուստոցայի մօտ պատահած կռուի առաջին օրը իտալական հետեակ զօրքից բաժանուեց 60 հոգուց բաղկացած մի վաշտ, որ գնաց բլրի վրայ եղած տունը գրբաւի: Ճանապարհին յանկարծ նրանց վրա յարձակուեցին աւստրիական երկու զօրաբաժիններ, գանազան կողմերից այնպէս ուժգին հրացանաձգութիւն բաց արին, որ իտալացիք դաշտի վրայ թողնելով մի քանի սպանուածներ և վիրաւորներ, հազիւ ժամանակ գտան փախչելով այդ տան ներսում պատսպարուել. դռները ամրապընդելուց ետ զինուորները կատաղած բռնեցին ներքևի և առաջին յարկի լուսամուտները ու սկսան այնտեղից սաստիկ կրակ բաց անել յարձակողների վրայ, որոնք կիսաշրջան կաղմած նրանց կրակին պատասխանելով բայլ առ քայլ մօտենում էին: Իտալական վաշտի հրամայողներն էին երկու ենթասպաներ և մէկ բարձրահասակ խստապահանջ գնդապետ ալևոր բեղերով: Նրանց

մէջ գտնուում էր նոյնպէս մի սարդինացի փոքր թմբկահար տղայ, թուխ դէմքով, երկու խոր, սաթի պէս պսպղուն աչքերով. տասնչորս տարեկանից բիշ աւելի կը լինէր, բայց հազիւ տասներկու էր երեւում: Գնդապետն առաջին յարկի պատուհանից կարգադրութիւններ էրանում պաշտպանուելու համար: Նրա հրամաններն այնպէս կարճ ու կտրուկ էին հնչուում, ինչպէս ատրճանակի տրաքոցներ. նրա երկաթէ դէմքի վրայ ամենեկին շփոթութեան նշան չէր նկատուում: Թըմբկահարի գոյնը թէև բիշ թռած էր, բայց քաջ ոտներով բարձրացաւ մի սեղանի վրայ, պատին դէմ ընկնելով վիզը մեկնեց լուսամուտից, որ տեանի դուրսն ինչ կայ: Նա ծխի միջով նկատեց դաշտերի վրայ աւստրիացոց ճերմակ համազգեստներ. նրանք կամաց կամաց առաջ էին շարժուում: Տունը գտնուում էր մի սեպացած բլրի վրայ, գաւիվայրի կողմից միայն մի լուսամուտ կար ձեղնայարկին պատկանող, այդ կողմից թշնամիք տանը վնասել չէին կարող, կրակի առաջ բաց էին միայն տան ճակատը և կողքի երկու պատերը:

Սակայն հրացանաձգութիւնը մի դժողք էր ներկայացնում. գնդակները կարկառի պէս տեղալով՝ դրսի պատի ծեփերը պոկոտում, կրամիտները փշրտում, ներսում ծածկոցները, կարասիքը, դռները, պատուհանի փեղկերը շարդոտում. փայտի ծլէպները, սրուածքի թողն ու փողին, ամանեղէնների և ապակիների կտորտանքը օդում դէս

դէն էին թռչկոտում: Ամեն ինչ ճրթում, կոտորւում գետին էր փռւում. խլացուցիչ դղրոցով: Լուսամուտից դէպի դուրս կրակ բաց անող զինուորներէից մէկը կամ միւսը, մէկ էլ տեսար, փրճուեց գետնին: Այդպիսիներին մի կողմի վրայ էին քաշում: Միւսները ստացած վէրքը ձեռներով սղմած մի սենեակից միւսն էին վազում: Խոհանոցում մէկն արդէն ընկած էր շարգուփշուր եղած գլխով: Թշնամիների կիսաշրջանը հետզհետէ մօտենում էր և նեղ լծում պաշարուածներին: Գնդապետը, որ մինչև այդ բոլորն անտարբէր էր, անհանգստութիւն ցոյց տուեց և շտապ քայլերով սենեակից դուրս եկաւ: Մի յիսնապետ հետևեց նրան. երեք բոլորէից ետ վազեց վերադարձաւ, նշան արեց փոքր թմբկահարին, որ իւր ետնից գնայ: Տղէն գնաց, փայտէ սանդուխով մտաւ նրա հետ ձեղնայարկի դատարկ սենեակը, այնտեղ տեսաւ գնդապետին պատուհանին զիմհար տուած թղթի կտորի վրայ մատիտով բան է գրում: Նրա ոտների մօտ գետնի վրայ շրճորի թուկ էր ընկած: Գնդապետը, որի մօտը գոյն սառաչքերից բոլոր զինուորների դողը բռնում էր, թուղթը ծալելով շեշտակի նայեց սղի վրայ ու ասեց. — Թմբկահար: Թմբկահարը ձեռքմտեցրեց գլխարկին: Գնդապետը հարցրեց. — Միրտ ունե՞ս թէ չէ: Այս խօսքի վրայ սղայի աչքերը կայծակին տուին. — Այնուհետ, պարոն գնդապետ, պատասխանեց սղէն: — Դէ, նայիր ներքև, խօսեց գնդապետն ու

չուսամուտին մօտեցրեց. տեսնում ես այնտեղ հովտում Վիլաֆրանկի մօտ սուխններ են պսպրղում. այդ մերոնք են անգործ կանգնած: Վերցրու այս տոմսակը, պինդ բռնիր թուկը, իջիր փոքր լուսամուտից դէպի գառիվայրը, ընկիր դաշտը ու փախիր, հասիր մեր զինուորներին, տոմսակը տուր առաջին պատահած սղային: Դէ, դէն գցի՛ր գոտիդ և վզիդ մաղախը: Փոքրիկ թմբկահարն իսկոյն մի կողմ դրեց գոտին ու մաղախը և տոմսակը կոխեց ծոցի գլբպանը: Յիսնապետը թուկի մի ծայրը դուրս շրպրբաւելով, միւս ծայրը երկու ձեռով ամուր բռնեց: Գնդապետը օգնեց սղային, որ լուսամուտը բարձրանայ մէջքը դէպի հովիտը դարձրած և ասեց. — Տես, մտածիր, այս անշատուած վաշտի փրկութիւնը կախուած է քու քաջութիւնից և քու ոտների գօրութիւնից: — Վստահութիւն ունեցէ՛ք ինձ վրայ, պարոն գնդապետ, պատասխանեց սղէն դուրս արձնելով: — Ներքև զնալիս մէջքդ կուցրու, պատուիրեց գնդապետը ու յիսնապետի հետ թուկը ամուր պահեց: Միամիտ կացէ՛ք: — Աստուած լինի քու օգնականը: Մի քանի վայրկեանից ետ սղէն արդէն գետնին էր հասել: Յիսնապետը վերև քաշեց թուկը ու անհետացաւ: Գնդապետը գլուխը լուսամուտից հանելով անհամբեր նայում էր սղայի ետնից, որ քամի առածի պէս գլխավէր փախչում էր: Միամտուել էր արդէն, որ սղէն առանց նկատելու հեռանում էր, յանկարծ սղի ետնից ու առջևից հինգ

Թէ վեց փոշու ամպեր բարձրացան գետնի վրայ: Հասկացաւ որ թշնամիները նրան նկատել են ու բլբլ գլխից նրա վրայ գնդակներ են արձակում: Փոշու փոքր ամպերը գոյանում էին գնդակների պոկած հողի կտորներից: Բայց թմբկահարը չէր կանգնում. փախչելը շարունակում էր, ինչքան ոտներում ուժ կար: Յանկարծ փռուեց գետնին: Գնդապետը սղմած կռուվը կծեց ու կարեվէր հառաչեց. — Ո՛հ, սպանուեց տղէն: Բայց այս խօսքը դեռ բերանումն էր, երբ տեսաւ որ տղէն կրկին ոտի կանգնեց: — Ա՛խ, միայն վէր է ընկել, ասեց ինքն իրան ու ազատ շունչ քաշեց: Ուղիղ որ, թմբկահարը նորից սկսեց վազել, որքան ուժ ունէր, միայն այս անգամ կաղի տալով: — Հա՛, երևի ոտը ճում է անցել, մտածեց գնդապետը:

Էլի մի քանի փոշու ամպեր բարձրացան այստեղ, այնտեղ, տղի շորս կողմը, բայց նա առանց կանգ առնելու փախչում էր: Այս անգամ էլ ազատուեց: Գնդապետը ցնծութեան աղաղակներ հանեց բերանից. սակայն շարունակեց ահը սրտում նրան աչքերով հետևել. ամեն ինչ կախուած էր մի քանի վայրկեանից. եթէ տղէն հնար եղածի չափ շուտով ներքև չը հասնէր և տոմսակով պահանջած օգնութիւնը չբերէր, այն ժամանակ կամ պէտք է իւր բոլոր զինուորները կոտորուէին կամ ինքը պէտք է նրանց հետ անձնատուր լինէր: Տղէն թիչ տեղ խիստ արագ էր՝ վա-

զում, յետոյ վազքը դանդաղեցնում էր, մէկ էլ նորից քայլերը արագացնում. շատ անգամ կխկլի էր տալիս, գայթում ու կանգ առնում: — Ո՛վ գիտէ, վիրաւորուել է, մտածեց գնդապետը առանց աչքը նրանից հեռացնելու: Յնցում էր նրա շարժումներին հետևելով, կանգնած տեղից նրան խրախուսում էր, կարծելով թէ նա կարող էր իւր ձայնը լսել: Անհամբերութիւնից կրակ դառած, հայեացքով չափում էր այն տարածութիւնը, որ վազող տղի ու ներքև հովտի վրայ արևից սոսող արտերի կողքին պսպրող սուրիների մէջ տեղը կար: Այդ վայրկեանին նրա ախանջովն ընկաւ գրնդակների վժժոցն ու ճարճատոցը ստորին սենեակներում: Սպաներն ու յիսնապետները հրամայում, կատաղի գոչում էին, վիրաւորները բարձր հեծկլտում էին, կարասիները, պատի ծեփերը ճրթում, թխկում էին: Գնդապետը հեռացած թմբկահարին աչքով հետևելով աղաղակում էր. — վեր կաց, քաջ եղիր, դէ առաջ վազիր: Կանգնում է, վայ անիծուես դո՛ւ: Չէ, նա էլի վազում է:

Մի սպայ շնչասպառ եկաւ յայտնելու, որ թշնամիքն առանց կրակը դադրեցնելու սպիտակ թաշկինակ են ծածանում, արդեօք անձնատուր ենը լինում թէ չէ: — Մի՛ք պատասխանիլ նրանց, գոռաց գնդապետը առանց աչքը տղից կտրելու, որ արդէն հովտումն էր, բայց էլ չէր վազում. դժուարութեամբ էր կարողանում իրան քաշ տալ: — Ի՛նչ գնա է, դէ վազիր է, գոչում էր գնդա-

պետն ատամները կրճտելով և կռուփները կծկելով, — մեռիր, փուչ անպիտան, միայն վազիր:

Սկսեց սարսափելի անէծք թափել բերանից. — այ դու գարշելի արարած, տես նստել է, հանգստանալ է ուզում:

Յիրաւի տղի գլուխը, որ քիչ առաջ ցորենի արտի մէջ երևում էր շարժուելիս, այժմ չկար, անյայտացել էր, կարծես ընկած լինէր: Բայց մի վայրկեանից նրա գլուխը կրկին երևաց ու գնալով բոլորովին կորաւ արտերի ցանկի ետև: Կընդապետի աչքն այլ ևս նրան չտեսաւ... այդտեղ չմնաց, արագ վազեց ներքև, գնդակները աջ ու ձախ վժժում էին, սենեակները լիքն էին վիրաւորներով, նրանցից մի քանիսը դէս ու դէն թաւալում էին հարբածների պէս և կարասիներին ձեռները պարզելով չանգոտում: Պատերն ու յատակ արիւնաշագախ էին, դիակները կիտուած էին դռների առաջ. մի գնդակ փշրել էր սպայի աջ բազուկը: Ծուխն ու փոշու ամպը ամեն կողմ բռնել էին: — Մի վախիլ, քաջ կացէք, աղաղակում էր գնդապետը, որտեղ որ է, շուտով օգնութիւնը կը գայ, քիչ էլ դիմացէք: — Աւստրիացիք բոլորովին մօտեցել էին, ծխի մէջ ներքև նրանց դէմքերն արդէն երևում էին. հրացանների տրաքոցների մէջ պարզ լսելի էին նրանց գոռում-գոչիւնները, պահանջում էին՝ անձնատուր եղէք, թէ չէ բոլորիդ կոտորում ենք:

Սարսափահար եղած զինուորներից մի քա-

նիսը ետ էին քաշում լուսամուտից, յիսնապետը քշում էր նրանց առաջ: Բայց պաշտպանուողներին կրակը քանի գնում թուլանում էր. վհատութիւնն ամենին պատել էր. երկար դիմադրելու էլ ոչ հնար կար, ոչ ուժ: Մի վայրկեան թշնամիները հրացանածգութիւնը մեղմացրին. մի որոտագին ձայն գոչեց. — Անձնատուր եղէք: — Ո՛չ, չենք լինիլ, մտնչաց գնդապետը մի պատուհանից: Իսկոյն և եթ երկու կողմից կրակելը կատաղի ուժով նորից սկսուեց: Իտալացիք մէկը միւսի ետևից ընկնում էին: Արդէն շատ լուսամուտներ մնացին առանց պաշտպանողների: Օրհասական վայրկեանը մօտենում էր: Գնդապետը գոչեց զսպուած ձայնով. — նրանք չեկան, անի, Աստուած, ինչ եղան, որ չեն գալիս:

Մեռնելը մտքում որոշած մոլեգնաբար առաջ ընկաւ գնդապետը թուրը դողացող ձեռքում ձօճելով: Յիսնապետը ձեղնայարկից ներքև վազելով բարձրօձայն կանչեց. — Գալիս են, մերոնք գալիս են: — Վերջապէս գալիս են, սէ, փառք Աստուծու, խօսեց գնդապետը ցնծագին: Այս լուրի վրայ առողջ, վիրաւոր, յիսնապետ, սպաներ — ամենը վրայ վազեցին լուսամուտներին և կատաղի ընդդիմադրութիւն ցոյց տուին այս անգամ: Մի քանի բոպէից ետ ինչ որ երկչտութիւն և շփոթութեան նշան երևաց թշնամիների մէջ: Կայծակի արագութեամբ գնդապետը մի բուռ զինուորներին ժողովեց ստորին յարկի սե-

նեակը, որ դուրս գան սուկններով յարձակուելու
 աւստրիացոց վրայ: Ապա կրկին վերև վազեց:
 Հէնց նա գնացած, լսելի եղաւ ձիաների շտապ
 ոտնատրոփ, հետն էլ բարձրագոյն սլուռա՛: Լու-
 սամուտների միջով երևում էին իտալական երկ-
 ճրղանի գլխարկները: Միսի միջով առաջ էր գա-
 լիս հեծելագունգը արշաւասոյր, օդի մէջ փայլում
 էին բաց թրերը հարուածներ տեղալով աւստրի-
 ացոց գլխներին, սւսերին և թիկունքներին: Պա-
 շարուած փոքրաթիւ զինուորներն էլ չհամբերե-
 ցին, սուկնները մեկնած տանից դուրս թռան:
 Թշնամին տատանուեց, շփոթութիւնից իրար գըլ-
 խով անցաւ ու փախուստ տուեց: Յուռի տեղը—
 այսինքն տունը մի քանի բոպէի մէջ ազատուեց
 պաշարումից: Իտալական երկու հետևակ վաշտ
 երկու թնդանօթով գրաւեցին բլուրը:

Գնդապետն իւր մնացած զինուորների հետ
 միացել էր եկող գնդին ու կռիւը շարունակել:
 Վերջին սուկնամարտի միջոցին գնդակով թեթև
 վիրաւորուեց ձախ թևից: Օրը մթնեց իտալացոց
 յաղթանակ բերելով: Բայց հետևեալ օրը, երբ
 պատերազմը նորից սկսուեց, իտալացիք չընա-
 յած իրանց հերոսական ընդդիմադրութեան,
 յաղթուեցին անհամար թշնամուց. ուստի յու-
 լիսի 26-ի առաւօտը հարկադրուած էին տխուր
 սրտով ետ գառնալ գէպի Մինչիօ գետը:

Գնդապետը թէև վիրաւորուած էր. բայց
 օտով ուղևորուեց իւր յոգնած ու լուռ զինուոր-

ների հետ, արևը մտնելիս հասաւ Գօիտօ, որ Մին-
 չիօյի վրայ էր. անյապաղ փնտուեց վիրաւոր սը-
 պային, որ շարժական հիւանդանոցի հետ իրա-
 նից առաջ այնտեղ պէտք է եղած լինէր: Նրան մատ-
 նացոյց արին մի եկեղեցի, որ շտապով դարձրել
 էին զինուորական հիւանդանոց: Գնաց այս կող-
 մը, տեսաւ եկեղեցին լիք վիրաւորներով, որոնք
 երկու շաբթ մահճակալների և միւսներն էլ յա-
 տակին փռած դոշակների վրայ պարկած էին: Եր-
 կու բժիշկ և մի քանի սպասաւորներ յտապ շտապ
 պատում էին հիւանդների գլխավերկներով, ուր
 լսելի էին սրտաձմիկ աղաղակներ ու հեծկլտանք-
 ներ: Գնդապետը ներս մտնելով հանդարտ կանգ-
 նեց, աչքը պտտեցրեց չորս կողմը, որ իւր սը-
 պային գտնի: Այդ վայրկեանին լսեց մի նուագ
 ձայն, որ իրան մօտիկից կանչում էր.— Պարոն
 գնդապետ:

Նա շուռ եկաւ ու առաջը տեսաւ— սում,
 մեր փոքրիկ թմբկահարին. պարկած մի գէշ ան-
 կողնի վրայ, մինչև կուրծքը ծածկուած կար-
 միր ու սիպտակ, ցանցածև, կոպիտ վարագոյրով,
 երեսի գոյնը թռած, նիհարած. միայն աչքե-
 րը դեռ պսպղում էին ինչպէս երկու աղամանդ-
 ներ:— Այս դժեւ ես, հարցրեց նրան զարմացած
 գնդապետը կոշտ ձայնով: Կեցցես, դու քու պարտ-
 քը կատարեցիր:— Արել եմ այն, ինչ որ կարող
 էի, պատասխանեց թմբկահարը:— Մի՞թէ վիրա-
 ւոր ես, հարցրեց գնդապետը և աչքերով մօ-

տիկ մահճակալները վրայ փնտռեց իւր սպային:—
Ինչո՞ւ համար էք հարցնում, խօսեց տղէն հպարտանալով կեանքում առաջին անգամ վիրաւորուելովը, թէ չէ ի՛նչ սիրա կանէր գնդապետի առաջ բերան բանալ:—Ինչքան ոտներումս ոյժ կար, վազում էի. մէջքս էլ կռացրի, դարձեալ նրանք ինձ նկատեցին: Քսան բոպէ վաղ տեղ հասած կըլինէի, եթէ նրանք ինձ հանդիպած չըլինէին: Իմ բախտից իսկոյն մի սպայ գտայ և տոմսակը յանձնեցի: Շատ վատ գառիվայր էր, ծարաւից մեռնում էի, վախենում էի տեղ չըհասնեմ, սրտիս հերսից լաց էի լինում, երբ մտածում էի, որ ամեն մի ուշացած բոպէն վերևում մէկին դէպի միւս կեանքն է ուղարկում: Էլ ի՛նչ երկարացնեմ, արել եմ այն, ինչ որ կարող էի: Ես գո՞ ու երջանիկ եմ. բայց ներողութիւն, պարոն գնդապետ, նայեցէք ձեր վրայ, արիւնը հոսում է:

Յիրաւի, գնդապետի ձեռը վատ էր փաթած, ուստի արիւնը կաթիլ-կաթիլ հոսում էր մատներով ցած:—Կամենա՞ք, ես ձեր փաթածանը փոքր ինչ ամրացնեմ, պարոն գնդապետ: Մի բոպէ մեկնեցէք ձեր թևը դէպի ինձ:

Գնդապետը ձախ թևը մեկնեց դէպի նա, և ձեռը բարձր բռնեց տղին օգնելու համար, որ կշկուռն արձակի ու նորից կապ տայ, բայց տղէն հազիւ գլուխը բարձից վեր քաշած, գունաթափեց. ստիպուած էր գլուխը դարձեալ քաշ գցել:—Հարկաւոր չէ, թո՛ղ, այդպէս էլ լաւ է,

խօսեց գնդապետը տեսնելով նրա դրութիւնը և թևը ետ քաշեց.—ուրիշի վրայ հոգս քաշելու փոխարէն դու քու վերքին ուշ դարձրու, թեթև վերքերն էլ, երբ անխնամ են մտում, կարող են վրտանաւոր դառնալ:

Փոքր թմբկահարը գլուխը շարժեց, իբր թէ վրաս չունի: Գնդապետը նրան ուշադրութեամբ նայելով ասեց.—Ուղիղ ասա, երևի դու շատ արիւն ես կորցրել, որ այսպէս թոյլ ես երևում:—Ստու՞մ էք, շատ արիւն եմ կորցրել, պատասխանեց տղէն ժպտալով, ո՞ւր էր թէ մենակ արիւն կորցրած լինէի: Հապա տեսէք:

Այս ասելիս վերմակն արագ դէն քաշեց: Գնդապետն աչքի տեսածից զարհուրելով մի քայլ ետ գնաց: Տղէն մի ոտնանի էր. ձախ ոտը ծընկեց վերև կտրուած էր և արիւնաշաղախ փալաններով կտրած տեղը փաթաթած:

Այդ վայրկեանին մօտ եկաւ մի փոքր, չաղլիկ բժիշկ առանց սերթուկի.—Ա՛խ, պարոն գրնդապետ, ասեց նա թմբկահարի վրայ արագ մատնացոյց անելով, սա մի ձախորդ պէտք է, շատ կարելի էր ոտն ազատել, եթէ նա չափից դուրս ջարդած չըլինէր. անիծուած բորբոքումս է առաջ եկել. անպատճառ հարկաւոր էր կտրել հեռացնել: Բայց ժ, ինչ քաջասիրտ տղայ է, էլ լեզուով ասել չի լինիլ: Ոտը կտրելիս ոչ մի հատիկ արտասուք թափեց և ոչ մի հառաչ բերանից հանեց: Սրտումս հպարտանում էի, որ Իտալիան

այսպիսի տղաներ ունի. պատուաւոր խօսք եմ
ասում. գովասանքի արժանի տղայ է:

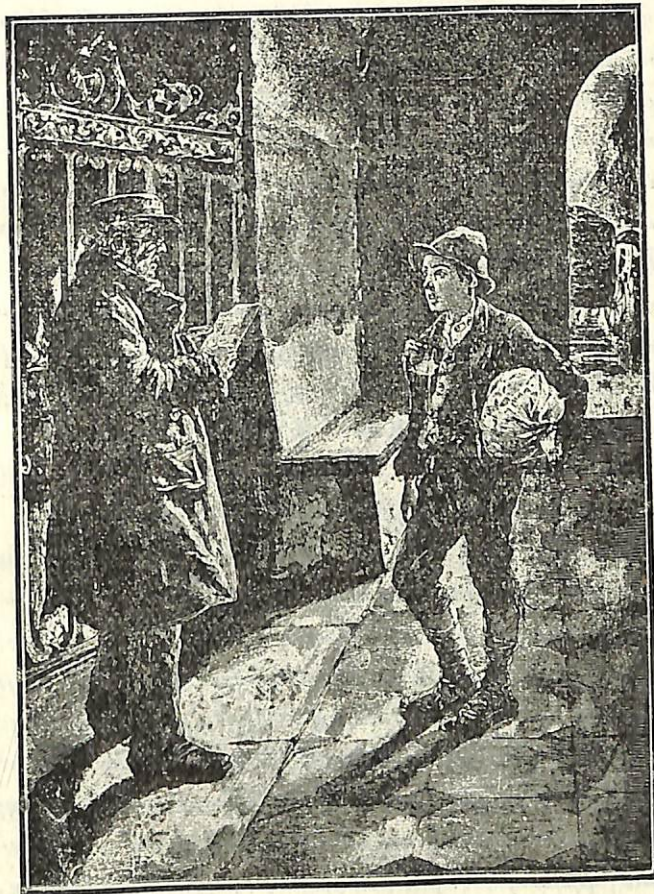
Ասեց բժիշկն ու գնաց միւս կողմը, գնդա-
պետը խոշոր ալևոր յոնքերը կիտելով, վերմակը
քաշեց նորից ծածկեց ոտը, ապուշ կտրուած նա-
յեց նրա վրայ, երկար դիտեց ու վերջը ինքն էլ
չիմացաւ, թէ ինչպէս ձեռը բարձրացաւ դէպի
վեր, գլխարկը վերցրեց ու գլուխ տուեց:

— Պարոն գնդապետ, գոչեց տղէն զարմացած,
ի՞նչ էք անում, այն էլ իմ նմանի առաջ:— Ես
սոսկ մի գնդապետ եմ, իսկ դու մի հերոս ես, անա-
սելի սիրալիր ու անուշ կերպով պատասխանեց այն
խիստ զինուորականը, որ երբէք մի հատիկ քաղցր
խօսք ասած չունէր իւր ստորադրեալներին: Յետոյ
թեատարած ընկաւ փոքր թմբկահարի վրայ ու
երեք անգամ սրտանց համբուրեց նրան:

ՀԻՒԱՆԴԱՊԱՀ ՏՂԷՆ.

Մարտ ամսի մի անձրևային օր էր. գիւղի
հանգը հագած մի տղայ, անձրևից մինչև ոսկորը
թրջուած ու ցեխոտուած, մի շորի կապոց կոնատա-
կին մօտեցաւ Նէապոլի մեծ հիւանդանոցի դռ-
նապանին, մի նամակ ցոյց տալով հարցրեց իւր
հօր մասին: Նա ունէր կլոր, թուխ գունատ
դէմք, մտահոգ աչքեր, ջուխտակ լիք կիսաբաց
շրթունքներ, որոնց տակից ատամները ձիւնի պէս
փայլում էին: Նա եկել էր Նէապոլի շրջակայ
գիւղից: Հայրը մի տարի առաջ տունը թողել էր

Ֆրանսիա աշխատանքի գնալու, վերադարձել էր
Իտալիա և միքանի օր առաջ Նէապոլ հասնելով

յանկարծ տկարացել էր. հազիւ հնար էր ունեցել
երկու տող բան գրել ընտանիքին իւր վերադար-

ձի մասին և հաղորդել, որ ինքը ստիպուած է հիւանդանոց մանել: Նրա կինը խոր խոցուելով այդ լուրով և հնար չունենալով անից հեռանալ, որովհետև բացի ծծի երեխայից այլև մի հիւանդ աղջիկ ունէր, աւագ որդուն մի քանի սուղի տալով ուղարկեց Նէապօլ, որ իւր հօրը խնամի: Տղէն տաս մղոն ճանապարհ էր եկել: Դոնապանը նամակին աչք դրելով կանչեց հիւանդապահներէից մէկին և ասեց. — այս տղին տար հօր մօտ: — Ի՞նչպէս է կոչուում հայրդ, հարցրեց հիւանդապահը: Տղէն վախենալով՝ չլինի թէ տխուր պատասխան ստանայ, դողալով արտասանեց իւր հօր անունը: Հիւանդապահն այդպիսի անուն չյիշեց. — երևի դրսից եկած մի ծեր բանուոր է, չէ՞, հարցրեց նա: — Այո՛, բանուոր է, ա՛ն ու գողով պատասխանեց տղէն, բայց այնքան էլ ծեր չէ, միայն դրսից է եկած: — Ե՞րբ է հիւանդանոց մտել, հարցրեց հիւանդապահը: Տղէն նայեց նամակին ու պատասխանեց. — Կարծում եմ հինգ օր առաջ:

Հիւանդապահը մի քիչ մտածեց, յետոյ յանկաղծ մտաբերելով ասեց. — Այո՛, այո՛, չորրորդ սրբահում վերջին մահճակալն է: — Մի՞թէ ծանր հիւանդ է, ի՞նչպէս է նրա առողջութիւնը, հարցրեց տղէն սրտադող: Հիւանդապահը պատասխանելու փոխարէն նրան ուշի ուշով դիտեց և ասեց. — Ա՛րի ինձ հետ:

Նրանք սանդուխը բարձրացան, անցան մի լայն նրբացքով և կանգնեցին մի սրահի մուտքի ա-

ռաջ, ուր մահճակալները երկու շարք տարածուած կին: Հիւանդապահը ներս մտաւ ու ասեց.

— Արի: Տղէն սրտապնդուած հետևեց նրան, աջ ու ձախ տեսնելով դալկահար, տանջուած դէմքեր, մի քանիսը փակ աչքերով պարկած էին մեռելի պէս, մի քանիսն ընդհակառակ նայում էին դատարկ օդի մէջ կարծես սարսափահարներ: Սենեակը մութ էր, օդը դեղերի հոտով ծանրացած: Երկու գթած քոյրեր ման ու ման էին անում սրուակները ձեռներին: Սենեակների վերջը հասնելով հիւանդապահը լուռ կանգնեց մի մահճակալի գլխի վերևը, վարագոյրը ետ քաշեց և ասեց. — այստեղ է քո հայրը:

Տղի աչքերն արտասուներով լցուեցին. կապոցը կռան տակից ընկաւ, գլուխը թեքեց հիւանդի ուսին և ձեռով բռնեց վերմակի վրայ անշարժ մեկնած թևը: Հիւանդը չշարժուեց:

Տղէն ուղղուեց, հօրը ուշադրութեամբ դիտեց ու սկսեց նորից լաց լինել: Այդ միջոցին հիւանդը աչքը գցեց նրա վրայ, կասես ճանաչելիս լինէր, բայց շրթունքները չէին շարժուում: — Խեղճ հայր, ի՞նչքան փոխուել էր: Որդին ամենևին չէր կարող ճանաչել. մազերը սպիտակել էին, միրուքը չափից դուրս աճել, դէմքն ուռել, ձրգուած, խանձուած կաշին բոլորովին կարմրել: Աչքերը մանրացել էին, շրթունքները կախ ընկել, երեսնաբքը բոլորովին փոխուել: Նման մնացել էին ձակատն ու յոնքերը, նա հազիւ էր շնչում:

— Հայր, իմ հայր, կանչեց տղէն: Ես եմ, չէս ճանաչում ինձ, ես Չեչիլիօն եմ, քու Չեչիլիօն, գիւղից այստեղ եղած, մայրիկն է սւղարկել: Ինձ մտիկ, հայրիկ, միթէ ինձ չէս ճանաչում: Մի խօսք ասա գոնէ:

Հիւանդը նրան ուշադրութեամբ դիտելուց ետ աչքերը փակեց: — Հայր, ա՛խ հայր, ի՛նչ ես ա- նում, ես քու որդի Չեչիլիօն եմ:

Հիւանդն էլ ոչ մի շարժում չարեց, շարու- նակեց ծանր շունչ քաշել: Տղէն լաց լինելով վեր- ցրեց մի աթոռ, նստեց ու սպասեց առանց աչ- քը հօր դէմքից հեռացնելու: — Երբ այցելելու ժամը հասնի, բժիշկը կըգայ այս կողմը, նա ինձ տեղեկութիւն կըտայ հօրս դրութեան մասին:

Ասեց տղէն ու ընկաւ տխուր մտածմունք- ների մէջ: Իւր բարի հօր մասին շատ բան յի- շեց, նրա ուղևորուելու օրը, երբ նաևի առաջա- մասում վերջին մնաս բարովն էր ասել. այն յոյ- սը, որ ողջ գերդաստանը այս սւղևորութեան վրայ դրել էր, իւր մօր յուսահատ վիճակը հիւանդու- թեան լուրն առնելիս: Մահն անգամ պատկերա- նում էր իւր աչքի առաջ, տեսնում էր իւր մօ- րը սև շորերով, ընտանիքը թշուառ դրութեան մէջ: Նա այդպէս երկար նստած էր: Յանկարծ մի թեթև ձեռ գիպաւ նրա ուսին: Յնցումից վեր թռաւ, տեսաւ իւր կշտին մի կոյս կանգնած: — Ի՞նչ է պատահել իմ հօրը, հարցրեց նրան ան- համբեր: — Դա քո հայրն է, հարցրեց զթած քոյ-

ըր անուշ ձայնով: — Այո՛, մայրս ուղարկեց ինձ նրա մօտ: Ի՞նչ է պատահել նրան: — Քաջ կաց, տղայ, որտեղ որ է, բժիշկը շուտով կը գայ, պա- տասխանեց զթած քոյրը և հեռացաւ առանց ու- ըրիչ բան ասելու: Կէս ժամից ետ զանգակի ձայն լսեց և տեսաւ բժիշկին օգնականի հետ սենեակ մտնելիս: Կոյսն ու հիւանդապահը գալիս էին նը- րա ետևից: Նրանք սկսան ամեն մէկին ակը տալ, ամեն մի մահճակալի մօտ կանգ առնել: Այդ փոքր սպասելը տղին թուաց հազար տարու չափ եր- կար: Բժիշկն ամեն անգամ ոտ փոխելիս նրա երկիւղը շատացնում էր: Վերջապէս եկաւ կող- քի մահճակալի մօտ: Բժիշկը մի խոշոր, կորաքա- մակ, լրջագէտ ծերունի էր: Դեռ նա կողքի մահճա- կալի մօտ էր, տղէն վեր կացաւ ու սկսեց լաց լի- նել: Բժիշկը մօտեցաւ և մտիկ արեց նրան: — Սա հիւանդի տղէն է, այս առաւօտ է եկել գիւղից. ասեց զթած քոյրը: Բժիշկը ձեռը դրեց նրա ու- սին, յետոյ կռացաւ դէպի հիւանդը. բռնեց բազ- կերակը, շփեց ձակասն ու մի քանի հարցմունք արեց զթած քոյրը: — Ոչինչ նոր բան չը կայ, պատասխանեց նա: Բժիշկը քիչ մտահոգ կացաւ ու ասեց. — Դէ շարունակիր, ինչպէս մինչև այժմ արել ես:

Դրա վրայ վստահութիւն առաւ տղէն և լա- լագին ձայնով ասեց. — Ինչո՞ւ է հիւանդ իմ հայ- րը: — Միրադ մի կոտորիլ, իմ սիրելիս, պատաս- խանեց բժիշկը կրկին ձեռը ուսին դնելով, նա

կարմիր քամի ունի, վտանգաւոր հիւանդութիւն է, բայց դեռ յոյս կայ առողջանալու: Մօտը կաց, խնամիր, քու ներկայութիւնը նրա վրայ լաւ կազդի:— Բայց ի՞նչպէս խնամեմ, երբ նա ինձ չի ճանաչում, գոչեց տղէն յուսահատ ձայնով:— Միամիտ կաց, կը ճանաչի... գուցէ առաւօտը, յոյսդ մի՛ կտրիլ. քաջ կաց:

Տղէն փափագում էր աւելի հարցնել, բայց չը համարձակուեց: Բժիշկը դուրս գնաց: Տղէն սկսեց իւր պաշտօնը իբրև հիւանդապահ. սկզբում աւելի բան չգիտէր, ուղղում էր հիւանդի վերմակը, ձեռը շարունակ բռնած պահում էր, ճանճերը քշում էր, ամեն մի անքոց լսելիս վրէն կռանում էր, երբ գլխած քոյրը խմելու բան էր բերում, առնում էր բաժակը կամ գգալը նրա ձեռից և նրա տեղ հիւանդին խմացնում: Հիւանդը նրան մի քանի անգամ երկար դիտեց, բայց ոչ մի նշանով չարտայայտեց թէ նրան ճանաչում է: Մի բան նրան մխիթարում էր. հիւանդն օր օրի վրայ աւելի երկար էր նայում տղի երեսին, երբ նա թաշկինակով աչքերը սրբում էր:

Առաջին օրն այսպէս անցաւ: Գիշեր ժամանակ տղէն քնեց երկու աթոռի վրայ սենեակի անկիւնում և առաւօտն սկսեց դարձեալ իւր սիրալիր գործունէութիւնը: Այսօր նրան թւում էր, թէ հօր աչքերի մէջ գիտակցութիւն է եկել: Տղէն գգուանքով ձայն տալիս, կասես հիւանդի աչքերի մէջ շնորհակալութեան անորոշ արտա-

յայտութիւն էր երևում. մի անգամ էլ շրթունքները շարժեց, կարծես ուզում էր բան ասել: Իւրաքանչիւր կարճատև նիրհից ետ թւում էր թէ փոքր հիւանդապահին նա փնտռում է: Բժիշկը երկու անգամ մօտից անցնելով նկատել էր փոքր փոփոխութիւն դէպի լաւը: Իրիկնագիմին երբ տղէն հիւանդի բերանին բաժակը մօտեցրեց, նըմարեց ուռած շրթունքների վրայ մի թեթև ժրպիտ խաղալիս: Այժմ աւելի սիրտ առաւ և յոյսերով լցուեց: Հաւատալով որ հայրը գուցէ լըսում հասկանում է, նա սկսեց պատմել, երկար ու մէկ պատմել մայրիկի, փոքր քոյրերի մասին, տուն վերադառնալու մասին և հետն էլ խրախուսում էր նրան ջերմ և սիրալիր խօսքերով, որ քաջ լինի: Թէպէտ Ձիշխլիօն վատահ չէր, որ հայրը շասկանում է, բայց և այնպէս շարունակում էր պատմել, որովհետև նրան թւում էր, թէ և հիւանդը իւր խօսքերի իմաստը չի հասկանում, բայց իւր կարեկցութիւնով ու անձնուիրութիւնով լիք ձայնին իբրև անսովոր հնչիւնի աղանջ էր դնում:

Այսպէս անցկացան երկրորդ, երրորդ և չորրորդ օրերը. հիւանդի դրութիւնը փոփոխակի մէկ լաւանում էր, մէկ էլ յանկարծ վատանում: Տղէն այնպէս նուիրուած էր հօր խնամելուն, հազիւ օրը երկու անգամ քիչ հաց ու պանիր էր ծամում, որ գլխած քոյրը նրա համար բերում էր: Նրա վիշտն այնքան ծանր էր, ամենևին

չէր նկատում, թէ իւր շուրջն ի՞նչ է կատարուում: Հիւանդներից շատերը մեռնում էին, գիշեր ժամանակ գլխած քոյրերը յանկարծ դէս ու դէն էին վազում, այցելուները դառնազին լալիս էին ու յուսակատուր դրուժեամբ հեռանում: Հիւանդանոցում մի օրուայ ընթացքում տեղի ունեցած աղեկատուր ե մոայլ տեսարանները ուրիշ անգամ նըրան դարհուրի և սասանմունքի մէջ կը գցէին: Ժամերը, օրերը սլանում էին, նա պոկ չէր գալիս հօր մօտից: Ուշքը շարունակ նրա վրէն էր. ամեն անգամ նրա տնքոցը, հառաչանքը լսելիս դողում, ցնցում էր, քունն ու հանգիստը կըտրած նրա երեսն էր պահում. չգիտէր հոգուն լսի, որ յուսով ցնծում էր, թէ սրտին, որ հոգսերով տոչորում էր:

Հինգերորդ օրը հիւանդի դրուժիւնը յանկարծ շատ վատացաւ: Տղէն հարցրեց բժշկին, սա գլուխն օրօրեց, կարծես ասելիս լինէր արդէն ամեն բան պրծուած է: Տղէն բարձր հեկեկալով աթուռի վրայ թուլացած ընկաւ: Ուղիղ է, հիւանդի վիճակը վատացաւ, բայց տղէն նկատում էր, որ նա կրկին կամաց կամաց ուշի է գալիս: Նա տղի վրայ աւելի զգացուած էր նայում, աւելի քնքոյշ հայեացք անում, միայն նրա ձեռից էր խմում ջուրը կամ դեղը և շատ անգամ ուժ էր գործ դնում, որ շրթունքները շարժի բերանից խօսք հանելու համար: Եւ նա այս բանն այնքան պարզ ու որոշ արեց, որ որդին մի անա-

կընկալ յոյսից հոգի առած ուժով բռնեց նրա բազուկը և ուրախ ժպիտով ասեց. — Քեզ հանգիստ պահիր, հայրիկ ջան, դու շուտով կառողջանաս, մենք միասին տուն կը գնանք, մայրիկի մօտ կը դառնանք, աղաչում եմ, հանգիստ կաց:

Մի անգամ իրիկնապահի չորս ժամն էր. տղէն այսպիսի քաղցր մտածմունքների ու ախնկալութիւնների մէջ թաղուած նստած էր, յանկարծ հարևան սենեակի դռան կողմից քայլերի թըմբթըմփոց լսեց և ապա մի մարդու բերանից երեք խօսք. — Կնաս բարով, փոքրիկ:

Այս ձայնի վրայ տղէն գոչեց ու տեղից վեր թռաւ: Այդ վայրկեանին մի մարդ կապոցը կռնատակին գլխած քրոջ հետ մտաւ այդ սենեակը: Տղէն նրան տեսաւ թէ չէ մի սուր ձիչ արձակեց ու մնաց տեղն ու տեղը մեխուած: Տղամարդը շուռ եկաւ նայեց ու ինքն էլ բարձրաձայն գոչեց. — Չեչիլիօ, դու ես, և վազեց դէպի նա: Տղէն թուլացած ընկաւ հօր գիրկը: Գլխած քոյրերը, հիւանդապահները, օգնական բժիշկը վազեցին այդտեղ և զարմանքից մնացին կանգնած: Տղէն չէր կարողանում մի խօսք հանել բերանից: Հայրն ուշադրութեամբ նայեց հիւանդի դէմքին, անթիւ անգամ համբուրեց որդու թուշերը և գոչեց. — Ա՛խ, իմ Չեչիլիօ, իմ անուշ որդի, դու ի՞նչ պէս ես եկել այստեղ: Քեզ հիւանդապահները ուրիշ մահճակալի մօտ են տարել, իսկ ես հալ ու մաշ էի լինում բեզ չտեսնելու պատճառով:

մայրդ գրում էր ինձ. — Ձեզիլիօյին ուղարկել եմ քեզ մօտ: Իմ խեղճ տղայ, քանի՞ օր է, որ դու այստեղ ես: Կարո՞ղ էի կարծել, որ դու ինձ փոխս ես գցել ուրիշի հետ: Ես նոր եմ վեր կացել, արդէն առողջ եմ, գիտե՞ս: Մայրդ ի՞նչպէս է, ի՞նչ է անում Կոնչետելլա քոյրդ: Հապա մեր պուճուկիկը: Առողջ են բոլորը. փառք Աստծու, այժմ դուրս եմ գալիս հիւանդանոցից, անրի, գնանք: Ա՛խ, ամենակալ Աստուած, ո՞ւմ մտքով կանցնէր այսպէս բան:

Տղէն հազիւ կարողացաւ մի քանի խօսք թո՛թովել և տանից տեղեկութիւն տալ. — անխ, ի՞նչ ուրախ եմ, հայրիկ: Օ՛, որ իմանաս, ի՞նչ դժուար օրեր եմ քաշել:

Այսպէս խօսելով հօրը շարունակ համբուրում էր. բայց գնալու համար տեղից ամեննին չէր շարժւում: — Դէ, անրի գնանք, ասում էր հայրը, այսօր երեկոյ կարող ենք տանը լինել, գնանք:

Եւ այս ասելով քաշում էր դէպ իրան: Տղէն շուռ եկաւ և մտիկ արեց իւր հիւանդին: Հայրը զարմանալով հարցրեց. — Դէ, ասա, գալիս ե՞ս, թէ չես գալիս:

Տղէն մի անգամ էլ նայեց հիւանդի վրայ. այս վայրկեանին հիւանդն աչքերը բաց արեց և տղի վրայ պլշեց: Էլ չը դիմացաւ տղէն, նրա ճնշուած սրտից դուրս թռան խօսքերը հեղեղի պէս. — Ո՛չ, հայրիկ, սպասիր... ո՛չ, ես չեմ կարող գալ. այ մտիկ այս ծերին, ամբողջ հինգ

օր է, ես սրան խնամում եմ: Նա շարունակ ինձ է դիտում, ես կարծում էի, թէ այս մարդը դու ես: Նրան շատ էի սիրում: Երբ բան խմել է ուզում, ինձ է նայում: Նա կամենում է, որ միշտ իւր կշտին լինեմ, այժմ նրա դրուժիւնը շատ վատ է. համբերիր, սիրտս չի տալիս, որ սրան թողնեմ, չգլխեմ, ինչո՞ւ սրան այսքան սիրում եմ: Ես վաղը կը գամ տուն, հայրիկ, թող մի քիչ մնամ, խնամեմ: Սրան այս հոգևարք վիճակում թողնել անկարելի է, մտիկ, նրա ուշքը իմ վրայ է. ինքս էլ չեմ իմանում, թէ ո՞վ է, բայց աչքն ինձնից չի հեռացնում, մենակ որ մընայ, կը մեռնի: Թո՞ղ, սիրելի հայրիկ, սրա մօտ մնամ:

— Կեցցէ այդպէս տղէն, գոչեց բժշկի օգնականը: Հայրը զարմանալով նայեց տղի վրայ, աչք ածեց հիւանդին ու հարցրեց. — Ո՞վ է այս մարդը: — Ձեր նման մի գիւղացի որմին է, պատասխանեց բժշկի օգնականը, դրսից է եկել և հիւանդանոց մտել հէնց ձեր եկած օրը: Նրան բերին այստեղ ուշը կորցրած, մինչև օրս ոչ մի խօսք չի հանել բերանից: Նրևի նա ունի հեռու տեղ ընտանիք, գաւակներ. նա անշուշտ կարծում է, որ սա իւր տղաներից մինն է:

Հիւանդի աչքը դարձեալ տղի վրայ էր: Հայրն ասեց Ձեզիլիօյին. — Երբ այդպէս է, մնա այստեղ:

Բժշկի օգնականը ցածր ձայնով վրայ բերեց. — միամիտ եղէք, շատ կարճ ժամանակ է մնա-

լու ձեր որդին:—Մնա, որդի, կրկին ասեց հայրը, տեսնում եմ, գթոտ սիրտ ունես: Ես շուտով կըզնամ տուն, որ մօրդ հանգստացնես: Ահա քեզ, մի թալեր (150 կ.) փող, կարիք կունենաս: Մընաս բարով, իմ քաջ սողայ, ցտեսութիւն:

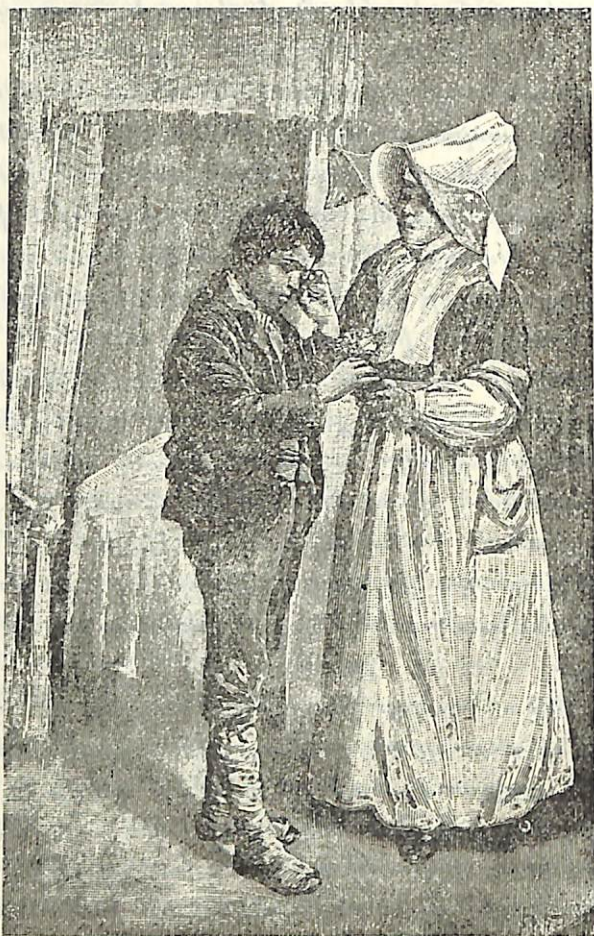
Համբուրեց որդուն, երեսին շեշտակի նայելով միանգամ էլ ճակատը համբուրեց ու գնաց: Տղէն դարձաւ մահճակալի մօտ, հիւանդը թուում էր թէ հանգստացել է: Չեչիլիօն սկսեց նորից հիւանդապահի պաշտօնը կատարել միւննոյն հոգատարութեամբ ու համբերութեամբ ինչպէս առաջ էր, միայն առանց լաց լինելու: Ինչ որ հարկաւոր էր, խմացնում էր, վերմակն ուղղում էր, ձեռը շփում էր, ժպտալով հետը խօսում, քաջալերում: Ամբողջ օր ու գիշեր նրա գլխով շուռ տալով խնամեց և հետևեալ ողջ օրն էլ մնաց մօտը: Չնայած դրան՝ հիւանդի դրութիւնը հետզհետէ վատանում էր: Դէմքը կապտեց, շնչառութիւնը արագացաւ, շփոթութիւնը շատացաւ, անկապ խօսքեր էին թռչում նրա բերանից, ուռուցքը խիստ աւելացաւ: Իրիկունը այցելած ժամին բժիշկն ասեց. —նա գիշերը չի անցկացնիլ: Հակառակ դրան Չեչիլիօն կրկնապատկեց իւր խնամքը և աչքը մի վայրկեան չհեռացրեց: Հիւանդը մի գլուխ նրան էր դիտում և շրթունքները երբեմնապէս շարժում մեծ դժուարութեամբ, կարծես ուղում էր մի բան ասել. անսովոր քնքշութիւն էր երևացնում աչքերի մէջ, որոնք կամաց կամաց մանրանում

էին ու մռայլում: Այս գիշեր տղէն անբուն հըսկեց նրա կողքին, մինչև որ լուս ծէզը բացուեց և գթած քոյրն երևաց: Մօտենալով մահճակալին մի հայեացք գցեց հիւանդի վրայ և շտապ քայլերով գնաց դուրս: Մի քանի վայրկեանից ետ վերադարձաւ բժշկի օգնականի հետ, հիւանդապահն էլ լսպտերը բերեց:—Նա հոգին պարզելու վրայ է, ասեց բժիշկը: Տղէն բռնեց հիւանդի ձեռը. սա բաց արեց աչքերը, նայեց նրա վրայ և կրկին փակեց: Այդ վայրկեանին տղէն զգաց, որ հիւանդը իւր ձեռը սեղմում է, աղաղակեց—
ահա տեսէք նա իմ ձեռը հուպ է տալիս:

Բժիշկը մի երկու ըոպէ կուացաւ հիւանդի վրայ, յետոյ ուղղուեց: Կոյսը պատի վրայից վերցրեց ինչպէս թիւնը: — Վա՛, մեռաւ, աղաղակեց տղէն:— Այժմ գնա, իմ սիրելի, խօսեց բժիշկը, քու սրբազան ծառայութիւնը վերջացած է: Գնա ու բախտաւորուիր, դու արժանի ես բախտաւորութեան: Աստուած լինի քու հովանաւորը: Գնաա բարով:

Գթած քոյրը մի ըոպէ հեռացել էր. պատուհանի մօտ դրած բաժակից մանուշակի փունջ հանած դարձաւ, տղին մեկնեց ու ասեց.— Բեզ ուրիշ բան ընծայելու միջոց չունեմ. այս փունջը ստացիր իբրև հիւանդանոցից յիշատակ:— Ծնորհակալ եմ, ասեց տղէն, մի ձեռով փրնջիկը բռնեց, միւս ձեռով աչքերի արտասուքը սրբեց. — Բայց ես ոտով երկար ճանապարհ եմ

գնալու... ձեռիս կրփշանայ:
Փնջի կապն արձակելով շաղ տուեց մանու-

շակները մանճակալի վրայ և ասեց.—Ես այս թո-

ղում եմ իբրև յիշատակ իմ խեղճ մեռելին: Շը-
նորհակալ եմ, զթած քոյր, շնորհակալ եմ, պա-
րոն բժիշկ:

Ապա երեսը դարձնելով դէպի մեռելը՝ ասեց.
—Մնաս բարով... Եւ մինչ մտքի մէջ մի անուն
էր փնդում, որ նրան տայ, սրտի խորքից գալով
ըթունքներին դէմ ընկաւ այն քաղցր անունը,
որ ամբողջ հինգ օր նրան տուել էր.—մնաս բա-
րով, խեղճ հայր:

Այս ասելով դրեց իւր կապոցը կռան տակ
և ծանր քայլերով, յոգնածութիւնից բոլորովին
թուլացած դուրս եկաւ հիւանդանոցից:

Օրը նոր բացուել էր:

ՉՂՁԱՅՈՂ ԹՈՌԸ

Այսօր Ֆերուչիոյանց տանը աւելի խաղաղ
էր քան թէ ուրիշ անգամ: Հայրը, որ մանրավա-
ճառ էր, գնացել էր Ֆորլի ապրանք առնելու,
մայրը իւր Լուիշինա պատիկ աղջիկն առած գը-
նացել էր մարդու հետ, որ ակնաբուժին ցոյց
լով հիւանդոտ աչքին մի ճար անի: Հետևեալ
առաւօտից վաղ չէին կարող տուն վերա-
դառնալ:

Կէս գիշերը մօտ էր: Յերեկով մի կինար-
մատ եկել էր, տանն ինչ հարկաւոր էր, շինել
էր, մթնադէմին գնացել իւր բանին: Տանը մնա-
ցել էին կէս կաթուածահար տատը և 13 տարե-
կան Ֆերուչիօն: Տունը մի յարկանի փոքրիկ բան

էր, ճանապարհի ասիին շինած մօտիկ այն գիւղից որ Ֆորլի շրջակայքում էր գտնուում, իսկ Ֆորլին Րոմանայի բաղաքներից մինն էր: Մօտիկ մի անբնակ տուն կար, որ երկու ամիս առաջ հրդեհ էր ընկել կործանուել, բայց դեռ նրա ճակատին կպած երևում էր գինետան ցուցանակը: Այդ տնակի ետևի կողմը փոքր բանջարանոց կար, ցանկապատած և վրէն մի կոպիտ տաշած դուռ կախած: Խանութի դուռը, որ տան մուտքի տեղ էլ էր ծառայում, փողոցի վրայ էր բացուում: Չորս կողմը ընդարձակ մարգագետին էր և թթան ծառեր:

Գիշերուայ կէսին անձրև էր թափուում, քամին էլ միւս կողմից փչում: Փերուչիօն և իւր տատը դեռ քնած չէին. նրանց բնակարանի և բանջարանոցի մէջտեղը մի փոքր սենեակ կար և մէջը հին կարասիներ թափած: Փերուչիօն, երկար ժամանակ տնից բացակայ լինելով, տատին շատ վախ էր ուտացրել ու անբուն սպասել տուել, միայն 11 ժամին էր տուն եկել: Տատը նստած էր մի լայն բազկաթոռի մէջ, ուր կպածի պէս մնում էր թէ ցերեկ և թէ գիշեր, որովհետև շնչարգելութեան պատճառով չէր կարողանում անկողնի մէջ պարկել:

Անձրևը թափուում էր և քամին կաթիլները դիպցնում էր լուսամտուտի ապակիներին: Մութ ակնակիր գիշեր էր. Փերուչիօն եկել էր տուն յոգնած, ցեխում մտած, շորերը պատռտած, ճակտի վրայ քար դիպչելուց կապոյտ նշան ստա-

ցած: Ընկերների հետ քարապարանուկի էր տուել, իրար հետ կպել էին, իրար մագից քաշքշել ամենօրուայ պէս և վերջը խաղ էր արել, բոլոր սուրբիները տանուլ տուել և գդակն էլ մի փոսում թողել, եկել: Թէև սենեակում միայն ձէթի ճրագ էր վառած, այն էլ սեղանի ծայրին բազկաթոռի մօտ դրած, այնուամենայնիւ խեղճ տատն իսկոյն նկատեց, թէ թոռն ինչ խայտառակ դրութեան մէջ է տուն եկել, մասամբ ինքը գուշակեց նրա արած գփութիւնները, մասամբ էլ աղէն պատմելով խոստովանեց: Տատը թոռան սիրում էր անչափ, անսահման. բոլորն իմանալուց ետ սկըսեց լաց լինել: Երկար լուռ մնաց ու վերջն ասեց. — Ա՛խ, քարասիրտ տղայ, դու ամենևին չես խղճում քու տատին: Եթէ սրտի կտոր ունենայիր, չէիր օգտուիլ հօրդ ու մօրդ բացակայութիւնից ու ինձ այսքան ցաւ ու կսկիծ պատճառիլ: Ամօթ չէս քաշում, որ ինձ ամբողջ օրը մենակ ես թողել տանր: Միթէ դու կրճքիդ տակ գութ, կարեկցութիւն չունես: Ուշքի եկ, Փերուչիօ, այդ լաւ ճանապարհ չէ, որով դու գնում ես: Վերջը քեզ անգունդի մէջ է գցելու: Ուրիշ շատ շատերի եմ տեսել, որոնք քեզ պէս սկսել են ու խայտառակ վերջացրել: Դեռ ամենից առաջ տանից փախչում են, ընկեր տղաների հետ կռիւ են կըպչում, զրպանի սուրբիները տանուլ են տալիս և յետոյ կամաց կամաց քարից անցնում են դա-

նակին, հասարակ խաղից միւս մոլութիւններին...
որից ետը գողութեան:

Ֆերուչիօն լսում էր այս ամենը. երեք քայլ հեռու ուտելիքէնի պահարանին յինուած, գլխակախ, ճակատը կնճոտտած, կռուի հերսից դեռ տաքացած, կարմրած: Շագանակագոյն մի փունջ սիրուն մաղեր կախ էին ընկած ճակատի և կապոյտ անշարժ աչքերի վրայ:— Խաղից հասնելու ես գողութեան, կրկնեց տատը և լաց լինելը շարունակեց.— լաւ միտք արա դրա վրայ, Ֆերուչիօ, մտածիր մեր գիւղի թշուառ օրինակի— Վիտօ Մոցոնիի վրայ— նա այժմ քաղաքում թրև է գալիս. քսան չորս տարեկան է, արդէն երկու անգամ բանդ է նստել. նրա մայրը սրտի կըսկիծից մեռաւ: Խեղճ կնիկ, ճանաչում էի նրան. հայրն էլ յուսահատութիւնից գլուխն առաւ, Զվեցարիա փախաւ: Մտածիր այս փուշ անպիտանի վրայ, որին ողջունելը հայրդ ամօթ է համարում: Նա շարունակ թափառում է իրանից վատթար տղաների հետ, վաղը կամ միւս օրը նրան արսոր կողարկեն, որ մինչև իւր մահը տաժանակիր աշխատանք քաշի: Այո, ես նրան երեխայ օրից եմ ճանաչում, նա էլ քեզ պէս է սկսել: Զգոյշ կաց, չլինի թէ՛ դու էլ քու ծնողների գլխին այն քամբախտութիւնը բերես, ինչ որ նա:

Ֆերուչիօն լուռ էր: Նրա սիրտն այնքան էլ ապականուած չէր. ո՛չ, նրա սանձարձակ կեանքը

քը այնքան սրտի փշութեան հետևանք չէր, որքան կայտառութեան ու անվախութեան: Նրա հայրն այնպէս էր մեծացրել, կապը փոքր ինչ ազատ թողել, համոզուած լինելով որ տղէն փափուկ սիրտ ունի. հանգամանքը պահանջած ժամանակ ընդունակ կըլինի մեծ և վեհանձն գործողութիւն անգամ ցոյց տալու: Նա յոյս ունէր, որ տղէն ինքն իրան ուղիղ ճանապարհը կը գտնի: Նա աւելի բարի էր, քան ապականուած, սակայն իւր ասածի էր ու յամառ: Այժմ թէև զղջումից սիրտն զգացուած էր, պատրաստ էր տատի ծընկներով փաթաթուել ու ներողութիւն խնդրել, բայց չէր կարողանում այս սիրուն խօսքերը արտասանել.— այո, տատի, ես մեղաւոր եմ, խոստանում եմ, որ էլ չանեմ, ներիր ինձ:

Յաճախ նրա հոգին լցւում էր քնքոյշ զգացմունքներով, բայց հպարտութիւնը խափանում էր արտայայտել: Երբ տատը տեսաւ, որ թողը պապանձուել, ոչինչ չի խօսում, շարունակեց յանդիմանութիւնը.— ա՛խ, Ֆերուչիօ, քու սիրտն ինչ քար է եղել, որ զղջումի մի խօսք չի հանում իւր միջից: Դու հօ տեսնում ես, ինչ վիճակի մէջ եմ ես, մեռածի հաւասար, մի թաղելն է մընում ինձ: Քարասիրտ պէտք է լինես, երբ ինձ վշտացնում ես. քու մայրիկիդ մօրը լացացնում ես, քու խեղճ տատին, որ արդէն զերեզմանի ափն է հասած, իւր պառաւ տեղով քեզ սիրում է անսահման կերպով: Զէ՛ որ նա, անիրաւ, ողջ

գիշերներ անքուն օրօրել է, երբ դու միքանի ամսական մանուկ էիր: Նա իւր բերանից ամեն ինչ պակասացնում էր, որ քեզ ուտացնի: Այժմ ահա այսպէս ես իմանում նրա երախտիքը: Շարունակ կրկնում էի, այս մանուկը կըլինի իմ մխիթարութիւնը, այժմ դու ինձ այնպէս ես վշտացնում, որ մահին երանի եմ տալիս: Ուրախութեամբ մնացած կեանքիցս ձեռն կը քաշեմ, միայն թէ քեզ տեսնեմ դարձեալ բարի և խոնարհ, ինչպէս այն օրերը... երբ քեզ եկեղեցի էի տանում: Միտդ է, Ֆերուչիօ, որ մանր քարերով ու ծաղիկներով զրպաններս լցնում էիր կամ երբ քեզ զրկումս քնած տուն էի բերում: Այն ժամանակ դու քու տատին սիրում էիր: Եւ այժմ երբ կաթուածահար ընկած եմ ու կարօտ քու սիրուն, ինչպէս շնչելու օդին: Չէ՞ որ բացի քեզանից ուրիշ ոչով չունիմ աշխարհի վրայ ես, խեղճ կիսակենդան պառաւս: Ա՛խ Աստուած, Աստուած...

Ֆերուչիօն խիստ զգացուած էր, հէնց այն է մտադրում էր, որ տատի վզով փաթաթուի, յանկարծ կողքի սենեակից, որի լուսամուտները բանջարանոցին էին նայում, մի թեթեւ չըխկոց լսեց: Բայց պարզ չիմացաւ, արդեօք բամին չըթկացրեց լուսամուտի փեղկը, թէ ուրիշ բան էր: Ահանջը սրեց որ լսի: Անձրեւը շրջփացնում էր լուսամուտներին: Չըխկոցը դարձեալ լսուեց: Այս անգամ տատն էլ իմացաւ.— Ի՛նչ բան է սա, հարցրեց ա՛հ ու դողով: — Անձրեն է կամանց

պատասխանեց մանուկը: — Ուրեմն, Ֆերուչիօ, խոստանում ես ինձ, խօսեց պառաւս աչքերը սրբելով, որ լաւ տղի պէս քեզ ուղղես և խեղճ տատիդ չը լացացնես...

Մի նոր թեթեւ չխկոց նրա խօսքը կտրեց.— Սա անձրևի չխկոց չի, գոչեց նա գոյնը թոցներով... գնահ տես ի՛նչ բան է:

Յետոյ շուտով վրայ բերեց.— Չէ, մի գնալ, կաց այստեղ: Այս ասելով Ֆերուչիօյի թևը բռնեց: Երկուսն էլ շունչները պահեցին, բայց բացի ջրի չըչուար ոչինչ չէին լսում: Յետոյ ափշած իրար երեսի մտիկ արին. կողքի սենեակում ոտնաձայն էր լսում:— Ո՛վ կայ այդտեղ, հարցրեց մանուկը սարսափած: Պատասխան չկար:— Ո՛վ ես, ձայն հանիր, կանչեց դարձեալ Ֆերուչիօն վախեց ընդարմանալով: Այդ խօսքը հազիւ արտասանած, երկուսն էլ սարսափով բզակեցին: Երկու մարդ ներս թափուեցին, մէկը բռնեց արդային և ձեռը դրեց բերանին. միւսը պառաւի կոկորդը ձանկած խեղդում էր: Առաջին գողն ասեց— Ֆերուչիօյին.— սուս կաց, թէ չէ կսպանեմ, երկրորդը դանակը բարձրացնելով սաստեց.— սուս կացէք:

Երկուսն էլ դէմքերը ծածկած ունէին թուխ թաշկինակներով ու աչքերի համար երկու ծակ թողել: Մի կարճ ժամանակ լսելի էր միայն չորսի ձնշուած շնչառութիւնը և անձրևի շփշփոցը: Պառաւը կամաց խոխոացնում էր. նրա աչքերը

ըներից դուրս էին պրծել: Ֆերուչիօյին բռնողը նրա ականջում ցածր հարցրեց.— հօրդ փողը ո՞րտեղ է պահած:

Տղէն ատամներն իրար դիպցնելով ցածր ձայնով պատասխանեց. — այնտեղ, պահարանի մէջ: — Արի հետս, ասեց գողը, կոկորդը սղմելով քաշ տուեց միւս սենեակը: Այնտեղ յատակի վրայ դրած էր մի աղոտ լապտեր: — Ո՞րտեղ է պահարանը, հարցրեց նա: Տղէն կիսախեղդ վիճակում ցոյց տուեց պահարանը: Գողն ապահով լինելու համար տղին վէր դցեց պահարանի առաջ ծնկները վրայ, գլուխը սղմեց իւր երկու ծնկների արանքում ու ասեց. — եթէ ձայն ես հանել, կըխեղդեմ:

Լապտերը մի ձեռն առաւ, միւս ձեռի սուր երկաթը կոխեց կողպէքի մէջ, հուպ տուեց, կտրեց, դռները բաց արեց, ամեն ինչ քրքրելով գրպանները լցրեց: Պահարանը ծածկեց, նորից բաց արեց. միջի եղածը կրկին տակ ու գլուխ արեց, յետոյ տղին ամուր սղմած բերեց սենեակը, ուր միւս գողը դեռ պինդ պահում էր պառուհին, որ ամբողջ մարմնով դողալով բերանը բաց մէջքի վրայ մեկնուած էր: Գողը կամաց քըշփիչոցով հարցրեց. — հը՛ գտա՞ր: — Այո՛, գտայ, պատասխանեց միւսը, այժմ դուրս գալու հօգուր քաշիր:

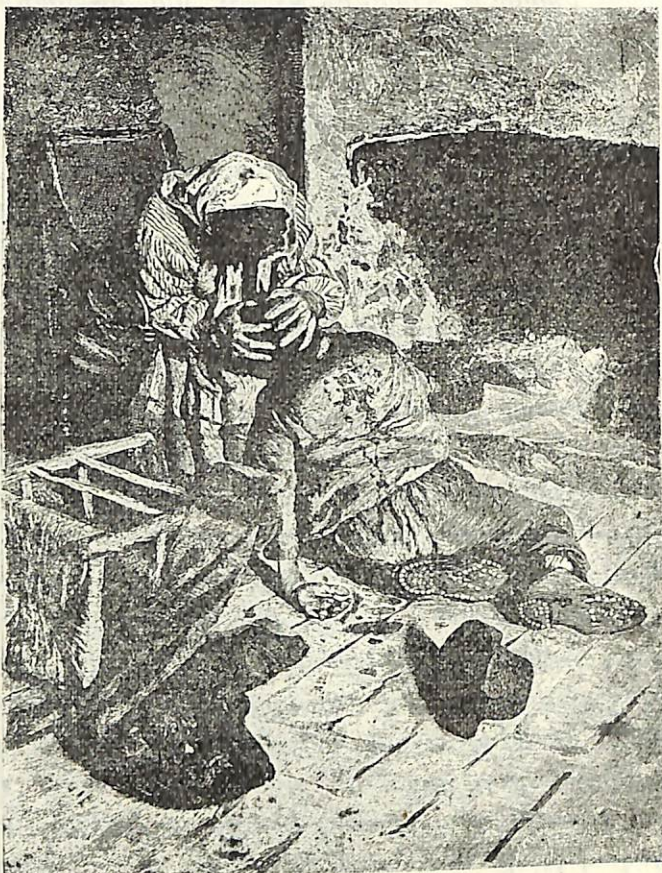
Պառուհին բռնողը վազեց դէպի բանջարանողի դուռը, որ մտիկ անի. հօ մարդ չկայ: Յետոյ փոքր սենեակից սուրոցի պէս ձայն տալով ասեց. — սրի:

Ետ մնացած գողը, որ Ֆերուչիօյին դեռ պահում էր, դանակով սպառնաց տղային և նոյնպէս պառուհին, որ աչքերը նոր բացել էր, ասեց. — Ձայն ծպտուն չհանէք, թէ չէ ետ կը դառնամ երկսիւղ կոկորդն էլ դուրս կըկարեմ:

Մի վայրկեան աչքերը խոժոռեց երկուսի վրայ: Այդ միջոցին հեռուից ճանապարհի վրայ լսելի եղաւ բազմաձայն երգեցողութիւն: Գողը գլուխը դարձրեց դէպի դուռը և այս արագ շարժողութեան ժամանակ երեսին կապած թաշկի-նակն ընկաւ: Պառուր բարձր ձայնով ճչաց. — Մոցցո՛նի, այդ դու ես: — Ա՛խ, անիծեալ պառու, օտնաց ճանաչուած գողը, քեզ պէտք է սպանել:

Դանակը բարձրացրած մօտեցաւ պառուին, սա արդէն ուշաթափուել էր: Դանակը վրայ բերելիս, Ֆերուչիօն կայծակի պէս վեր թռաւ, յուսահատ ճիչ արձակելով տատի վրայ ընկաւ և իւր մարմնով նրան ծածկեց: Մարդասպանը փախչելիս դիպաւ սեղանին, ճրագը վէր ընկաւ, լոյսը հանգաւ: Տղէն կամաց կամաց տատի վրայից պոկուելով ընկաւ առջևը ծնկաչոք և այդ դրուժեամբ մնաց ձեռները տատի մէջքով փաթաթած և գլուխը նրա գողը դրած: Մի քանի րոպէ անցաւ. խաւարը ամեն տեղ պատել էր. շինականների երգեցողութիւնը հեռանում էր դէպի դաշտի խորքը: Պառուր կրկին ուշքի եկաւ, վախից ատամներն իրար խփելով մեղմ ձայնով կանչեց. — Ֆերուչիօ, ո՞ւր ես: — Այստեղ եմ, տատի, պատասխանեց տղէն:

Պառաւր աշխատեց որ խօսի, սարսափից լեզուն կարկամել էր: Մի վայրկեան մնաց լուռ, խիստ

սարսափոտեց, վերջ ի վերջոյ հարցրեց.—Նրանք էլ այստեղ չէ՞ն:—Ոչ:—Ուրեմն ինձ չսպանեցին,

ըջնաց նա խեղդուած ձայնով:—Ո՛չ, տատի, դու փրկուած ես, ասեց Ֆերուչիօն նուազած ձայնով, դու ազատուած ես, սիրելի տատի, նրանք փող տարան... սակայն հայրը այստեղ քիչ բան էր թողել:

Պառաւն ազատ շունչ քաշեց:—Տատի, խօսեց ծնկաչոք Ֆերուչիօն. թևերով նրան փաթաթուած, տատի ջան... դու ինձ սիրում ես, չէ՞:—Ա՛խ, Ֆերուչիօ, իմ խեղճ գաւակ, պատասխանեց պառաւը ձեռները նրա գլխին դնելով, ի՛նչ սարսափ պէտք է կերած լինես: Ա՛խ, ողորմած Աստուած: Վերկաց, ճրագ վառիր... բայց չէ՛, աւելի լաւ է, մնանք մթան մէջ, ես դեռ վախում եմ:—Տատի, շարունակեց խօսքը տղէն, ես քեզ անչափ եմ վշտացրել:—Չէ՛, Ֆերուչիօ, այդպէս մի՛ խօսիր, դրա վրայ էլ չեմ մտածում, քեզ հոգուցս աւելի եմ սիրում:—Քեզ ամեն Աստծու օր վշտացրել եմ, շարունակեց Ֆերուչիօն դժուարութիւնով և դողդոջուն ձայնով, բայց, տատի, հաւատա, քեզ միշտ սրտիս մէջ սիրել եմ: Ինձ ներում ես թէ չէ... ներիր ինձ, տատի, խնդրում եմ:—Այն, ներում եմ, աչքիս լոյս, ներում եմ քեզ բոլոր սրբտով: Ի՛նչպէս կարող էի քեզ չընել: Վերկաց, սիրելի թոռնիկ, խոստանում եմ, էլ քեզ ոչ մի անգամ չեմ յանդիմանիլ: Ի՛նչ բարի սիրտ ունես, այսպէս անուշ գաւակ ես: Արի ճրագ վառենք: Հարկաւոր չէ վախենալ: Վերկաց, Ֆերուչիօ:—Շնորհակալ եմ քեզանից, տատի, խօսեց տղէն

հետզհետէ նուազող ձայնով: Այժմ... սրտով գոհ եմ. դու ինձ այլ ևս չես մոռանալ, տատի, այնպէս չէ: Դու միշտ ինձ կը յիշես... քու Ֆիրուշիօյին:—Ի՞նչ է պատահել քեզ, իմ Ֆերուշիօ, գոչեց պառաւը զարմացած և շփոթուած. ձեռները դրեց նրա ուսերին, գլուխը կռացրեց, որ երեսին մտիկ անի:—Յիշիր ինձ, տատի, մեղմ շըշնջաց մանուկը սպառուած ձայնով, կարծես շունչը պարզելիս: Իմ կողմից համբուրիր մայրիկիս, հայրիկիս, իմ քոյր Լուիշինային... մնաւ բարով, տատի:—Ասա, իսէր Աստծու, ի՞նչ է պատահել քեզ, աղաղակեց պառաւը զարհուրած շոշափելով տղայի գլուխը, որ անգօր ընկած էր իւր ծնկներէ վրայ: Ինչքան որ ոյժը պատում էր ճշաց.— Ֆերուշիօ, Զոլիօ, Ֆերուշիօ, աչքի լոյս գաւակ, իմ խնդովիւն, ի՞նչ պատահեց քեզ: Ո՞վ երկնային հրեշտակներ, օգնովիւն հասէք:

Բայց Ֆերուշիօն այլ ևս չըպատասխանեց: Փոքրիկ հերոսը, իւր տատի ազատիչը թիկունքից զանակի հարուած ստանալով, սիրուն և աներկիւղ հոգին աւանդել էր Աստծուն:

ՀԵՐՈՍ ՏՂԱՅ

Տասներկու ժամին ուսուցչի հետ գնացել էինք քաղաքային տան առաջը. քաղաքացիական շքանշան պէտք է մատուցանէին մի տղայի, որ Պօ գետից մի մանուկ էր ազատել: Տան ճակատի կողմից սանդուխների մօտ ծածանուում էր

մեծ եռագոյն դրօշակը: Մենք մտանք խորհրդարանի բակը, որ մարդկանցով լիքն էր: Բակի խորքում երևում էր մի սեղան, վրէն կարմիր գորգ փռած, նրա վրայ էլ թղթեր դարսած. դրա ետևը մի շարք ոսկեգօծ ավտոներ քաղաքագլխի ու վարչութեան անդամների համար: Այնտեղ կանգնած էին խորհրդարանի գոնապանները կապոյտ բաճկոնակ և սիպտակ գուլպաներ հագած: Բակի աջ կողմը շարուած էին մի խումբ քաղաքացի զինուորներ՝ կրծքները մեղայններով դարգարած: Նրանցից դէսը մի շարք մաքսային պահակներ, միւս կողմը կանգնած էին հրդեհաշէջները և շատ զինուորներ՝ հեծելազօրից, թնդանօդածիգներից, որսորդներից խառն խուռն, որոնք նոյնպէս եկել էին հանդէսը տեսնելու: Յետոյ շուրջ բոլորը պարոններ, քաղաքացիք, մի քանի զինուորականներ, կանայք, տղաներ, որոնք իրար հրելով առաջ էին գալիս: Մենք քաշուեցինք ետևի կողմը, ուր արդէն ուրիշ բաժանմունքների շատ աշակերտներ իրանց ուսուցիչների հետ տեղ էին բռնել: Մեզանից մօտիկ մի խումբ հասարակ տղէք կային 10—18 տարեկան. նրանք հրհուլէ ծիծաղում ու խօսում էին, երևում էր որ նրան Պօ թաղից էին և ընկեր ու ծանօթ այն տղայի, որ շքանշան էր ստանալու: Վերևի լուսամուտներից երևում էին վարչութեան ծառայողները. զրադարանի պատշգամբն անգամ լիքն էր մարդկանցով, որոնք խիտ կպել էին սանդու-

խի ճաղին. հանդէպի կողմի պատշգամբում, որ մեծ դռան վերին էր, իրար խիտ կպած կանգնած էին բաւական թուով օրիորդներ քաղաքային դպրոցներից, այլ և շատ զինուորականների դուստրներ իբանց կապոյտ շղարշներով: Նման էր թէ մարդ թատրոնում լինէր. ամենն էլ ասում, խօսում էին ուրախ, ամեն ըոպէ նայելով կարմիր սեղանի կողմը. արդեօք ոքմին չի գալիս: Երաժշտութիւնը ցածր նուագում էր սիւնների ետեւի կողմը: Բարձր պատերը շողշողում էին արևի տակ: Տեսարանը հրաշալի էր: Ահա բոլորեքեան ծափ տուին բակի մէջ, պատշգամբների, լուսամուտների վրայից: Ես ոտիս ծայրերի վրայ կանգնեցի, որ տեսնեմ ի՞նչ է: Կարմիր սեղանի ետև կանգնած բազմութիւնը երկու բաժանուելով տեղ տուեց մի մարդու և մի կնոջ: Մարդը բռնած էր մի աղայի ձեռից: Սա էր որ ընկերին ազատել էր: Մարդը նրա հայրն էր. մի որմնադիր տօնական շորեր հագած: Կինը, որ նրա մայրն էր, շէկ էր ու կազմուածքով փոքր. հագած ունէր սև շորեր: Տղէն նոյնպէս շէկ էր ու փոքրիկ, հագին ունէր մի մոյգ վերնազգեստ:

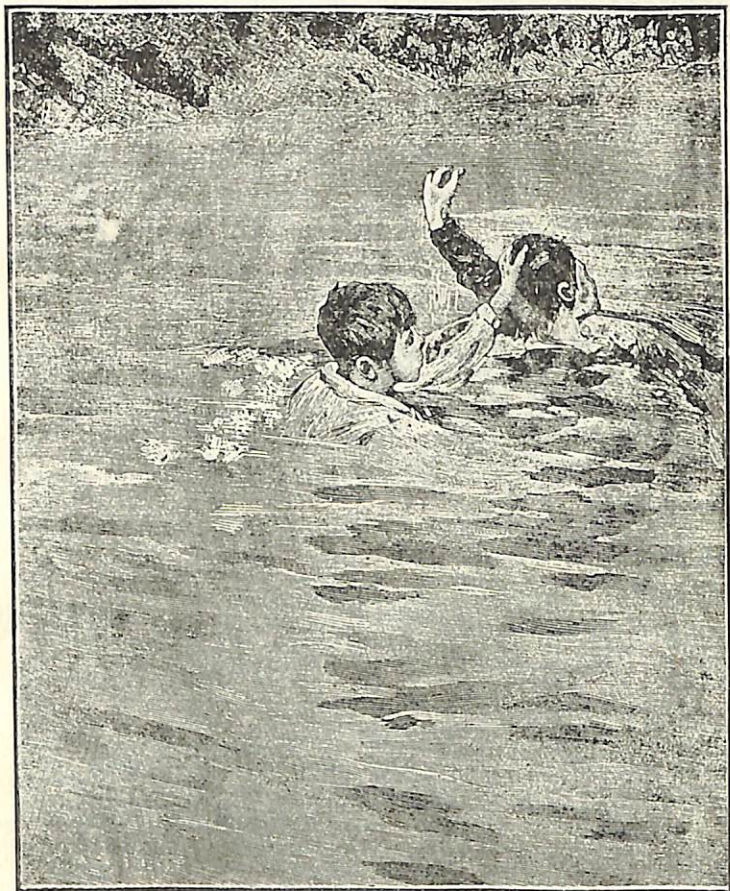
Այսքան մարդկանց նայելուց, ծափահարելուց նրանք երեքով շշմուեցին ու մնացին կանգնած, ոչ կարողանում էին գլուխ բարձրացնել և ոչ շարժուել: Վարչութեան սպասաւորներից մինը նըրանց հրեց դռան կուշար դէպի աջ: Մի վայրկեան հանդիսականները մնացին հանդարտ ու յե-

տոյ կրկին ուժգին ծափահարեցին ամեն կողմից. տղէն նայեց վերև լուսամուտներին և ապա պատշգամբներին, ուր զինուորականների աղջիկներն էին: Նա գգակը պահում էր ձեռի փերի մէջ սղմած, երևում էր, որ նա խկապէս չգիտէ թէ ուր է եկել: Ինձ թուաց թէ նա երեսով նման է իմ գասընկեր Կորէտտուն, բայց նա աւելի կարմիր էր: Նրա հայրն ու մայրը ուղղակի նայում էին սեղանի վրայ: Մեր կողքին կանգնած Պօ թաղի տղէքը շարունակ բոթբոթում էին դէպի առաջ, իրանց ներկայութիւնն իմաց անելու համար ձեռները շարժում էին դէպ իրանց ընկերը և ցածր ձայնով նրա անունը տալիս.— Պի՛ն, պի՛ն, Պի՛նօտ: Երկար կանչելուց վերջն իրանց նպատակին հասան, տղէն նրանց վրայ նայելով ժպտաց ու գրգակը պնչին մօտեցրեց:

Մէկ էլ յանկարծ զինուորները ուղղուեցին և նրան պատիւ տուին: Քաղաքագլուխը բազմութիւ պարոնների հետ ներս եկաւ: Նա կրում էր մի մեծ եռագոյն ժապաւէն, մօտեցաւ սեղանին, միւս պարոնները նրա ետևը և երկու կողմը շարուեցին: Երաժշտութիւնը դադարեց, քաղաքագլուխը նշան արեց, ամեն կողմ լուրթիւն տիրեց: Նա սկսեց խօսել, առաջին բառերը ես լաւ չը հասկացայ, բայց ես լսեցի, որ նա տղի քաջագործութիւնն էր պատմում: Յետոյ բարձրացրեց ձայնը, այնպէս պարզ և հասկանալի էր հնչում ամբողջ բակում, որ ես ոչ մի խօսք չը թոցրի:

«Նրբ նա ափից ընկերին տեսաւ, որ սարսափահար եղած ջրի մէջ մահուան հետ կուռւմ է, իսկոյն շորերը վրից հանելով դէն շարեաց ու առանց մի բռպէ ուշանալու մօտ վազեց: Ամեն կողմից նրան ձայն էին տալիս. — կը խեղդուես, ինչ ես անում: Նա պատասխան չըտուեց: Նրան բռնեցին որ չթողին. նա ձեռներից բաց ընկաւ: Նրա անունը տալով ետ էին կանչում. նա առանց լսելու թռաւ, ջուրն ընկաւ: Գետն ուռած վարարած էր, խիստ վտանգաւոր մինչև անգամ չափահաս մարդու համար: Բայց նա իւր փոքրիկ մարմնի և մեծ սրտի բոլոր թափով ջուրն ընկնելով վազեց մահի դէմ: Նա հասաւ և լաւ վայրկեանին բռնեց ջրի մէջ ընկղմուած թշուառ ընկերին և քաշեց վերև: Նա ուժգին մաքառում էր մէկ ալիքների դէմ, որ կամենում էին իրան սկել, քշել, մէկ խեղդուողի հետ, որ ուզում էր նրա վզով փաթաթուել և լողալն արգելել: Շատ անգամ կորաւ, անյայտացաւ ջրի տակ և յուսահատ ջանքեր անելով դարձեալ լոյս ընկաւ վերև, անյողողոգ, անյաղթելի իւր մտադրութեան մէջ, ոչ թէ իբրև մի տղայ, որ մի ուրիշ տղայի ազատել է կամենում, այլ ինչպէս մի տղամարդ, ինչպէս մի հայր, որ կուռւմ է իւր որդուն ազատելու, որ իւր յոյսը, իւր կեանքն է: Վերջապէս Աստուած չէր ուզում, որ այսպիսի անվախ մեծահոգութիւնը ապարդիւն անցնէր: Պատանի լողորդը վարար գետի բերանից խլեց նրա զոհին,

կրկին բերեց ցամաք և ուրիշների հետ միասին, ինչ որ հարկաւոր էր առաջին օգնութեան հա-

մար, արեց. ապա թէ հանդարտ դարձաւ տուն և առանց պարծենալու պատմե ծնողներին և լուծիւնը:

Պարոններ, հերոսութիւնը, դիւցազնութիւնը սիրուն, հիացման արժանի գործ է տղամարդի մէջ, բայց մի մանուկի մէջ, ուր դեռ փառասիրութեան կամ այլ շահի հետք չկայ, մի մանուկի մէջ, ուր որքան քիչ է ուժը, այնքան աւելի պէտք է լինի քաջասիրտութիւնը, մի մանուկի մէջ, որից մենք ոչինչ չենք պահանջում, որը ոչնչով շնորհապարտ չէ, որը մեր աչքում վեհանձն ու սիրելի է թւում, երբ նա ոչ թէ տալիս է, այլ երբ ուրիշի անձնագոհութիւնը ըմբռնում է: Հերոսութիւնը մանուկի մէջ աստուածային է: Ես աւելի բան չեմ ասում, պարոններ: Ձեմ կամենում աւելորդ խօսքերով այսպիսի անպաճոյճ մեծութիւնը զարդարել: Ահա ձեր առաջ կանգնած է քաջ և վեհանձն ազատողը: Ձինուորներ, ողջունեցէք սրան իբրև եղբօր. դուք մայրեր, օրհնեցէք սրան իբրև հարազատ որդու. դուք մանուկներ, միտներդ պահեցէք սրա անունը, լաւ տպաւորեցէք ձեր յիշողութեան մէջ սրա պատկերը, որ ձեր հոգու և ձեր սրտի մէջ յաւիտեան անջինջ մնայ: Մօտիկ արի, հերոս տղայ. իտալական թագաւորի անունից շնորհում եմ քեզ այս շքանշանը, որին արժանանում ես իբրև քաղաքացի:

Հանդիսականների միահամուռ կեցցէներէից խորհրդաքանի ողջ շինութիւնը դղրդաց: Քաղաքագլուխը սեղանի վրայից վերցրեց շքանշանը և ամբարցրեց թղի կրծքի վրայ: Յետոյ առնելով նրան իւր թևերի մէջ համբուրեց երեսը: Մայրը

ձեռը աչքերին դրեց. իսկ հայրը գլուխը կախեց կրծքի վրայ: Քաղաքագլուխը երկուսի ձեռները սեղմելով, ժապաւէնով փաթաթած վկայականը յանձնեց մօրը: Յետոյ դարձաւ նա տղային և այսպէս խօսեց. — Թող այսօրուան յիշատակը, որ քեզ համար այսպէս փառապանծ էր, իսկ ծնողներիդ համար այսպէս երջանկաւէտ, քանի շունչ ունես, քեզ հաստատ պահպանի առաքինութեան և պատուի ճանապարհի վրայ. մնաս բարով:

Քաղաքագլուխը դուրս գնաց. երաժշտութիւնը նուագեց և կարծեցինք թէ ամեն ինչ վերջացաւ. յանկարծ հրդեհաշէջների շարքը ճեղքուեց. մի կին մի 8 թէ 9 տարեկան երեխայի առաջ բոթեց ու ինքը թագնուեց: Երեխան վազեց ու ընկաւ շքանշան ստացող տղի խտիտը: Բակը նորից դղրդաց որտազին կեցցէներէի ու ծափահարութիւնների ձայնից: Ամենն էլ գուշակեցին, որ սա գետի միջից ազատուած երեխան է, որ եկել է իւր ազատողին շնորհակալութիւն անելու: Նրան համբուրելուց ետ թևընկէց արեց, որ հետը միասին դուրս գայ: Առաջ նրանք, յետոյ հայրն ու մայրը մօտեցան դռանը, դժուարութեամբ կարողացան պատի պէս կանգնած բազմութեան մէջ ճղելով անցնել. պահակներ, տղաներ, զինուորներ, կանայք—բոլորն իրար գլխի կիտուած էին: Ամենն էլ քոնչում էին դէպի առաջ և բարձրանում ոտի ծայրերի վրայ, որ տղային տեսնեն: Դռան մօտիկ եղողները նրա ձեռը բռնում սեղ-

մում էին: Երբ նա դպրոցի աշակերտները դէմը հասաւ, ամենն էլ իրանց գրակաները ձոճեցին օդի մէջ: Պօ թաղի տղէքը մեծ աղմուկ էին սարքել, շատերը նրա թևը և բաճկոնը քաշելով աղաղակում էին:

— Պին, կէցցէ Պին, բրավօ Պին:

Ես նրան յաւ դիտեցի, երբ մօտիկ առջևովս անցնում էր. նրա երեսը լոյսի պէս փայլում էր. նա երջանիկ ու բաղդաւոր էր: Շքանշանն ունէր մի սիպտակ-կարմիր կանաչ ժապաւէն: Նա մայրը համ լալիս էր, համ ծիծաղում. նրա հայրը յուզմունքը ծածկելու համար ոլորում էր բեղերը, բայց նրա ձեռն այնպէս դողում էր, կարծես ջերմ ունենար: Վերև լուսամուտների մօտ և պատշգամբների վրայ կանգնողները շարունակ դէպի դուրս էին թեքում ու ծափահարում: Երբ սիւնաղարդ դռանը հասան, մէկ էլ տեսնես զինուորականների աղջկերանց պատշգամբից փնջերով անմոռուկ, մանուշակ, մարգարիտ ծաղիկների կատարեալ տարափ եկաւ ու թափուելով աղայի, հօր, մօր գլխների վրայ, գետինը ծածկեց: Շատերը շտապ շտապ ժողովում էին ծաղիկները ու մատուցանում մօրը: Բակի ետևի կողմում երաժշտութիւնը նուազում էր մեղմ ու հանդարտ մի շատ անուշ եղանակ. կարծես բազմաթիւ արծաթահնչիւն ձայներ իրար հետ երգելով ծանր ու բարակ հեռանում են գետի ափն ի վեր...

ՄՕՐԸ ՓՆԴՌՈՂ ՓՈՔՐԻԿ ՏՂԱՆ

Շատ տարի առաջ մի տասներեք տարեկան տղայ, բանուորի որդի, Գենուա քաղաքից գնում էր Ամերիկա իւր մօրը փնտուելու: Նրա մայրը երկու տարի առաջ գնացել էր Բուենօս-Այրես, Արգենտինեան հասարակապետութեան մայրաքաղաքը, մի հարուստ տան մէջ պաշտօն գտնելու և կարճ միջոցում բաւականաչափ փող վաստակելու իւր ընտանիքին օգնելու համար, որ զանազան քամբող հանգամանքների երեսից չքաւորութեան ու պարտքերի մէջ էր ընկել:

Քիչ չէ արիասիրտ կանանց թիւը, որոնք աչքի առջ ունենալով այդ նպատակը երկար ուղևորութիւն են անում և այնտեղ սպասաւորներին տրուող առատ վարձատրութեան շնորհով, երկու երեք տարի չքաշած մի քանի հազար Ֆլորանկ զրպանները դրած վերադառնում են հայրենիք: Խեղճ մայրն արիւն արտասուք էր թափել որդկերանցից բաժանուելիս. որոնց մէկը տասնութ տարեկան էր, միւսը տասնութէկ: Բայց սա սրտոտ կին էր, վառ յոյսերը ծոցին գնաց հեռաւոր աշխարհ: Առաջին օրից ուղևորութիւնը յաջողակ էր. նոր էր Բուենօս-Այրես հասել, մի գետնացի խանութպանի միջնորդութեամբ, որ իւր ամուսնու ազգականն էր և վաղուց այնտեղ էր ապրում, մի շէն ընտանիքում տեղ գտաւ, նրան առատօրէն վարձատրում էին և հետը քաղցր

վարւում: Առ ժամանակ նա իւր տանեցոց հետ կանոնաւոր նամակագրութիւն ունէր: Ինչպէս խօսք էին տուել, ամուսինը նամակներն ուղղում էր իւր ազգականին. սա իւր ձեռով տալիս էր նրան, պատասխան ստանում, մի քանի խօսք էլ ինքը տակին աւելացնում ու առաքում դէպի Գեհուա: Կինն ամսական վաստակում էր 80 Փր. իւր համար ոչինչ չէր ծախսում, ուստի իւրաքանչիւր երեք ամիս մի կլոր գումար էր ուղարկում տուն, որի միջոցով ամուսինը, որ ազնիւ սրտի մարդ էր. կամաց-կամաց վճարում էր ստիպողական պարտքերը և իւր բարի անունը վերականգնում: Միևնոյն ժամանակ ինքն էլ աշխատում էր ու գոհ էր իւր վաստակով. յոյս ունէր որ կինը շուտ կը վերագոռնայ. տունն առանց նրան ամայի էր թւում և որ գլխաւորն է, փոքր որդին մօրն անչափ սիրելուց շարունակ տխրում էր ու հալ ու մաշ լինում. չէր կարողանում այլևս մօր բացակայութիւնը տանել: Ուղևորութիւնից մի տարի անցկացած կինը մի կարճ նամակ գրեց. յայտնում էր որ տկար է. նրանից ետ լուրը կտրուեց, էլ տունը նամակ չեկաւ: Ամուսինը երկու անգամ իւր ազգականին գրեց, սրանից էլ պատասխան չեկաւ: Գրեցին արգենտացի ընտանիքին, որի մօտ կինը ծառայում էր, դարձեալ ոչ մի պատասխան: Մտածում էին. գուցէ նամակը տեղ չի հասել կամ հասցէն սխալ է գրուած: Նրանք վախենում էին, չլինի թէ գլխին փորձանք եկած

լինի. ուստի գրեցին Բուենոս Այրեսում նստող իտալական հիւպատոսին, որ հարց ու փորձ անի: Երեք ամսից ետ հիւպատոսից պատասխան ստացան, որ չնայած լրագիրներում տուած յայտարարութիւններին, մարդ չյայտնուեց, որ մի լուր տայ նրա մասին: Ուրիշ ի՞նչ կերպ բացատրել: Երևի շարեսիրտ կինը կարծելով թէ աղախին դառնալը ամօթ կրբերի իւր ամուսնու անուան, արգենտացի ընտանիքի մօտ իւր իսկական անունը ծածկել է: Դրանից ետ անցաւ դարձեալ երեք ամիս, պատասխան չստացան: Հայր և որդիք տարակուսել էին, մնացել: Փոքր տղէն հօ վշտից այնպէս էր կտրուել, որ ճանաչել չէր լինում: Ի՞նչ հնար կար, ի՞նչ անէին, սևմ դիմէին: Հօր առաջի մտածմունքն էր ճանապարհ ընկնել, գնալ Ամերիկա կնոջը փնտռելու: Բայց իւր գործն ի՞նչ անէր. տղերանց սով պահէր: Մեծ տղէն նոյնպէս չէր կարող հեռանալ. որովհետև նա հէնց այժմ էր վաստակ բերում. ընտանիքին պէտք էր: Այս հալ ու մաշ կեանքի մէջ էին անցկացնում օրերը և ամեն անգամ միևնոյն սրտածմլիկ զրոյցները կրկնում, մէկը միւսի երեսին նայում, սուս կենում: Յանկարծ մի երեկոյ Մարկօն, փոքր տղէն վճռական ասեց.— Ինչ կլինի, կլինի, ես գնալու եմ Ամերիկա մայրիկին փնդռելու: Հայրը տխրազէմ օրօրեց գլուխը և ոչինչ չպատասխանեց: Սա ազնիւ միտք էր, բայց դժուար գլուխ գալու: Ի՞նչպէս կարող էր 13 տարեկան տղէն մենակ սիրտ

տնել, Ամերիկա գնալ, միայն ճանապարհորդութիւնը մի ամիս է քաշում: Բայց տղէն իւր խօսքի տէրն էր. ասել էր ու պինդ կանգնել: Կրկնեց իւր մտադրութիւնը մի օր, երկու օր. իրար ետնից հիմունքներ առաջ բերեց ինչպէս մի շափահաս մարդ: — Ուրիշներն էլ գնացել են այնտեղ. որքան իմացել եմ, ինձնից փոքրերն էլ: Ինձ համար դժուարը շոգենաւ նստելն է, այնուհետև ապահով եմ, որ ուրիշներն պէս ես էլ կը հասնեմ այնտեղ: Հասնելուց ետ դժուար չէ մեր ազգականի խանութ գտնելը: Այնտեղ անթիւ խալացիներ կան, նրանցից մէկը փողոցը ցոյց կը տայ: Երբ ես մեր ազգականին գտնեմ, էլ ի՞նչ դժուար է մայրիկիս գտնելը: Եթէ ազգականին չգտնեմ, կը գնամ հիւպատոսի մօտ և նրա միջոցով արգենտացի ընտանիքը կը փնտռեմ: Ինչ էլ պատահի, յուսահատուողը չեմ: Այնտեղ, ասում են, ամենի համար էլ աշխատանք կայ, ես նոյնպէս գործ կը ձարեմ, այնքան կը վաստակեմ, որ վերագառնալու փող ունենամ:

Այսպէս օր օրի վրայ այնքան խօսեց, որ համարեա հօրը համօգեց: Հայրը նրա վրայ վրստան էր, զիտէր որ Մարկօն խելօք ու կորիճ է, որ նա զրկանքի ու նեղ օրի սովոր է, որ նրա սրտում այս գովանի յատկութիւնները կրկնակի ուժ են ստացել սրբագան նպատակի համար, իւր պաշտելի մօրը փնտռելու համար: Գործին նպաստեց և այս հանգամանքը. իւր ծանօթի բարեկա-

մը շոգենաւի կապիտան էր, սա լսելով երեխայի մտադրութեան մասին, խոստացաւ Արգենտինիա գնալու համար երբորդ կարգի մի ճրի տոմսակ տալ: Դրանից ետ հայրը փոքր ինչ տատանուեց, բայց վերջը կակղելով յօժարուեց, որ տղէն ուղևորուի: Մի տոպրակ սպիտակեղէնով լիք, ճանապարհածախս և ազգականի հասցէն տուին Մարկօյին և ապրիլ ամսի մի գեղեցիկ երեկոյ տարան նաւը: Սանդուխի վրայ հայրը տեսնելով, որ շուտ պէտք է բաժանուի, արտասուալից աչքերով որդուն համբուրեց ու այս խօսքերն ասեց. — Քնձ եղիր, Մարկօ, դու սրբագան գործի պատճառով ես ուղևորում. Աստուած քեզ օգնական կըլինի:

Խեղճ ու կրակ Մարկօ, ճիշտ է, նա ունէր մի ամուր սիրտ, ուղևորութեան ամենադաժան փորձանքների համար նախապատրաստուած սիրտ. բայց երբ տեսաւ, որ սիրուն Գենուան հորիզօնի ետևը անյայտացաւ, իրան թողեց ընդարձակ ծովի վրայ. հեռաւոր աշխարհներ չուող զիւղացիներ լիքը մեծ նաւի վրայ, ինքը մենակ, ոչ մի ծանօթ չկայ, կողքին էր միայն իւր փոքր տոպրակը— իւր բոլոր հարստութիւնը. — այդ ժամանակ նրա վրայ մի տեսակ վհատութիւն եկաւ: Երկու ամբողջ օր մնաց նա ի առաջամասում պարկած, ինչպէս մի շուն առանց մի բան ուտելու: Խիստ պահանջ էր զգում լալու և լալիս էր: Ինչ

տեսակ տխուր մտքեր ասես, գալիս էին ու անդ-
նում նրա գլխով, բայց ամենատխուրն ու ամե-
նասարսափելին յամառութեամբ դառնում էր նրա
մօտ. այդ այն մտածմունքն էր, թէ իւր մայրը
մեռած է: Անհանգիստ և միշտ ընդհատող քնի
մէջ շարունակ տեսնում էր մի անծանօթ դէմք, որ
նրան կարեկցութեամբ դիտում էր ու ապա ա-
կանջին շնչում.— բու մայրը մեռած է: Իսկոյն
հեկեկալէ աղաղակում էր ու զարթնում: Երբ Ջիբ-
րալտարի նեղուցն անցնելով Ատլանդեան օվկիա-
նոսն ընկան, այդ տեսարանը Մարկոյին մի քիչ
յոյս ու քաջութիւն ներշնչեց. բայց դա նրա սրտի
համար կարճատև միտքարութիւն էր: Լայնատա-
րած, միշտ միանման ծովը, հեռոցհեռէ աճող շրքը,
նրան շրջապատող չքաւոր մարդկանց տխրութիւ-
նը, իւր մենակութիւնը— այս բոլորը նրան այն-
պէս էին ճնշում, որ քիչ էր մնում յուսահատուի:
Մին ու միակերպ անցնող օրերը նրա հոգու մէջ
խառնուկնթորում էին, ինչպէս հիւանդների մօտ
է պատահում: Այնպէս էր թւում, թէ ամբողջ տա-
րի է ծովի վրէս: Ամեն առաւօտ զարթնելիս սար-
սափը շատանում էր, որ ինքը միայնակ անվերջ
ու անհուն ալիքների միջով Ամերիկա է ուղևոր-
ւում: Տախտակամածի վրայ յաճախ ընկնող թռու-
չան ձկներին տեսնելիս, արեւդարձի զարմանա-
հրաշ վերջալոյսերը հրաթաթախ ու արիւնաթա-
թախ ամպերի վրայ դիտելիս, գիշերուայ ֆոսֆո-
րային պէծպէծումները, որոնցից ամբողջ օվկիա-

նոսը լուսաւորում, լաւայի հրահոսան ծով էր
դառնում, — այս երևոյթները նկատելիս նա չէր
կարծում թէ ստոյգ օրեր են. այլ կարծում էր
թէ այս բոլորը երազումն է տեսնում: Վատ եղա-
նակներին մնում էր իւր խցի մէջ փակուած. այն-
տեղ ամեն ինչ օրօրւում, վեր ու վար էր թռչում.
ամեն կողմից լաւում էին գանգատ, անխ ու սխ,
անէծք և այլ սարսեցնող ձայներ: Մարկոն հաւա-
տացած էր թէ իւր վերջի ժամը հասել է: Հե-
տևեալ օրը ծովը հանգարտ էր և դեղնագոյն.
միայն անտանելի շոք էր և տաժանելի ձանձրալի:
Անվերջ տխուր ժամերին քրտնքի մէջ պճպճող
ուղևորները մնում էին սեղանների վրայ անշարժ
պարկած, կարծես մեռելներ: Ճանապարհորդու-
թիւնը կասես վերջ չունէր. միշտ ջուր ու երկինք,
երկինք ու ջուր, այսօրը երեկուայ պէս, վաղն էլ
կլինի ինչպէս այսօր, այժմ, միշտ և յաւիտեան:
Երկար ժամերով նաւի ծնօտի տախտակի վրայ
յենուած՝ դիտում էր անսահման ծովը, վշտահար
և անհանգիստ սրտով մտածում իւր մօր վրայ,
մինչև որ աչքերը յոգնելուց փակում էին և
թմրած գլուխը ուսերի վրայ կախ էր ընկնում:
Գնի մէջ զարձեալ երևում էր անծանօթ դէմքը,
նրան ցաւակցութեամբ դիտում էր ու ալկանջին
փսփսում.— բու մայրը մեռած է: Այս ձայնի վրայ
յանկարծ վեր էր թռչում, զարթնելով աչքերը
բաց, ցնորքների մէջ պտըտում և անփոփոխ հո-
րիզօնին նայում:

Քսան եօթ օր տեց ճանապարհորդութիւնը, միայն ամենալաւը վերջին օրերն էին. եղանակը գեղեցիկ էր, օդը թարմ: Նա ծանօթացել էր մի բարի ծեր լոմբարդացու հետ, որ Ամերիկա էր գնում իւր որդուն տեսնելու. որդին երկրագործ էր, Րոզարիօ քաղաքի մօտակայքում հաստատուած: Մարկօն իւր ընտանիքի մասին միառմի պատմել էր. ծերը ձեռով շուտ-շուտ նրա ծոծրակին խփում էր և ասում.— քնջ կաց, պատիւի, դու մայրիկիդ գտնելու ես ողջ առողջ:

Ծերի ընկերութիւնով նրա սիրտը բացուեց, տխուր նախազգացումները չքացան: Նաւի առաջամասում ծեր գիւղացին չիբուխը փստացնելով քաշում էր. Մարկօն կողքին նստած, սիրուն աստղազարդ երկնքի տակ, երգող գիւղացիների խմբի մէջ.— հարիւր անգամ երեակայել էր մտքում, թէ հասել է Բուենօս-Այրես, տեսել է ցանկացած փողոցը, գտել է խանութը, վազել է դէպի ազգականը և ասել.— ի՞նչպէս է մօրս առողջութիւնը, սրտեղ է նա. եկէք հետս, ուզում եմ նրա մօտ գնալ: Նրանք վազում էին միասին, սանդուխով վերև բարձրանում. մի դուռ էր բացուում: Այստեղ դադարում էր նրա մենախօսութիւնը, նրա երեակայութիւնը տեղի էր տալիս մի անասելի քնքոյշ զգացմունքի, վզից կախած փոքրիկ խաչը հանում էր դուրս, համբուրում էր և աղօթք մրմնջում:

Ուղևորութիւնից քսան եօթ օր անցած նրբ-

րանք տեղ հասան. մայիսի մի պայծառ առաւօտ շոգենաւը խարխիւ իջեցրեց լայնածաւալ Րիօ դէլա Պլատայի մէջ. դրա ափին էր փռուած արգենտինեան հասարակապետութեան Բուենօս-Այրես մայրաքաղաքը: Այդ սքանչելի եղանակը Մարկոյին թուաց մի բարեգուշակ նշան նրա ուրախութեանն ու անհամբերութեանը չափ չկար. մայրը նրանից միայն մի քանի մղոնով էր հեռու. քիչ ժամանակից ետ տեսնելու էր: Վերջապէս նա գտնուում էր Ամերիկայի պէս նոր աշխարհում և նա այնքան քաջասիրան էր, որ մենակ էր եկել այդտեղ: Անվերջ երկար ճանապարհը հալուել էր էլ չկար: Կարծում էր թէ քնած միջոցին թռել է և հէնց այս վայրկեանիս աչքը բաց արել: Նրա ցնծութիւնն այնքան շատ էր, որ երբ գրպանները մանգալով քսակը չըզտաւ, նա ոչ զարմացաւ և ոչ տխրեց դրա վրայ: Խեղճն իւր չնչին գումարը երկու մաս անելով ջոկ-ջոկ էր փաթաթել, որ կորցնելուց ապահով լինի: Երկու փաթեթն էլ գողացել էին գրպանից. մօտը մնացել էր միայն մի քանի Ֆրանկ: Դրա համար ինչո՞ւ պէտք է դարդ անէր, չէ՞ որ մայրը մօտիկ էր: Տոպրակը ձեռին ուրիշ շատ խտալացիների հետ իջաւ մի փոքր շոգենաւ: Դա նրանց հասցրեց ափի մօտերքը. նաւից իջաւ մի մակոյկի վրայ, որ Անդրէա Դօրէա էր կոչւում, յետոյ նաւահանգստի թումբը ելնելով մնաս բարով ասեց իւր ծեր լոմբարդացի բարեկամին և շտապ քայլերով ուղևորուեց դէպի քաղաք:

Առաջին փողոցը հասնելուն պէս անցնող մարդուն կանգնացրեց և խնդրեց. — բորեկում, ո՞ր կողմով գնամ, որ Դէյուս Արեսու փողոցը հասնեմ: Նրա բախտից այդ մարդը խալաքի բանուոր էր: Տղին ոտից գլուխ աչքով չափեց ու հարցրեց. — Ի՞նչ կարգով գիտե՞ս: Տղէն գլխով ամբացրեց, այսինքն այն: — Երբ գիտես, լաւ, ասեց բանուորը, մատը մեկնելով այն փողոցի վրայ, որով ինքն էր եկել. — այսպէս գնա շարունակ դէպի վերև, ամեն մի անկիւնի վրայ փողոցների անունները կարգալով կրգանես քու ուղածը: Տղէն շնորհակալութիւն արեց, առաջը բացուած փողոցը բռնելով գնաց: Սա մի ռզիդ, անծայր և նեղ փողոց էր. երկու կողմից շարուած ցածրիկ, սիպտակ տներ, որոնք շատ նման էին ամբարնոցների. անվերջ անց ու դարձ էին անում մարդիկ, կառքեր, բեռնասայլեր և ականջ խլացնող աղմուկ գոյացնում. օդում այս ու այն կողմ ծածանում էին գոյնզգոյն մեծ դրոշակներ, որոնց վրայ խոշոր տառերով ծանուցուած էր շողենաւերի այլ և այլ քաղաք մեկնելու ժամանակը: Մի փոքր տեղ գնացած՝ Մարկոն տեսնում էր աջ ու ձախ ուրիշ փողոցներ, որոնք ուղիղ ձգւում էին որքան մարդու աչքը կտրում է. նոյն ցածրիկ, սիպտակ տները երկու կողմից, էլի մարդիկ ու կառքեր տաք տաք գնում, գալիս էին. փողոցների ծայրերը կրտսրուած էին ամերիկական անծայր դաշտավայրի ուղիղ գծով, կարծես ծովի հորիզոն, նրան թւում

էր թէ քաղաքը սահման չունի: Նա հաւատացած էր, որ եթէ օրերով, շաբաթներով ման գայ, շարունակ փողոցներ է տեսնելու. կարծես ողջ Ամերիկան դրանցով ծածկուած լինէր: Նա ուշադրութեամբ դիտում էր փողոցների անունները. ամենն օտար անուններ էին, դժուար էր կարդում: Ամեն մի նոր փողոց ընկնելիս սիրան սկսում էր արոփել. մտածում էր՝ անա իւր ուղածը սա է. բոլոր կանանց ուշի ուշով դիտում էր մտածելով՝ անա որտեղ որ է, իւր մօրը կրհանգիպի: Մի կին նրա սիրտը շատ վեր թոցրեց, ետնից վազեց, մտիկ արաւ, տեսաւ մի նեղուհի է: Հասաւ մի խաչմէրուկ փողոց, կարգաց ու մնաց մայթի վրայ շմուտած. դա հէնց «գեղարուեստների փողոցն» էր: Ծռուեց այն կողմը, նկատեց 117 №. իսկ իւր ազգականի խանութի №-ը 175 էր: Քալերն արագացրեց, նա աւելի թռչկոտում էր քան թէ վազում. 171 №-ի մօտ ստիպուած էր կանգնել. որ շուտ առնի: Ինքն իրան ասում էր. — Ա՛խ, մայրիկ ջան, մի՞թէ ճշմարիտ է, որ մի քանի բոպէից քեզ տեսնելու իմ: Առաջ վազեց և եկաւ մի փոքր խանութի մօտ: Իսկ դա էր իւր ուղածը, ներս մտաւ, տեսաւ մի ակնուցաւոր պառաւ կին: — Ի՞նչ ես կամենում, այ տղայ, հարցրեց պառաւը խպաներէն: — Արդեօք սա չէ՞ Փրանչեսկօ Մերելլի խանութը, ասեց տղէն հագիւ հոգ խօսքերը արտասանելով: — Փրանչեսկօ Մերելլին մեռած է, չկայ, պատասխանեց կինն

խտալերէն: Տղին այնպէս թուաց թէ սրտին դա-
նակ զիպաւ:—Ե՞րբ է մեռել:—Է՛, բաւական ժա-
մանակ է. մի քանի ամիս կըլինի, ասեց կինը: Գործը լաւ չէր գնում, կամեցաւ բախտը հեռու
տեղ փորձել: Ասում էին. նա Բահիա Բլանկա է
գնացել և այնտեղ հասնելուն պէս մեռել է: Այս
խանութն ինձ է պատկանում: | Տղի երեսի գոյնը
թուաւ: Յետոյ խօսքերն արագ վրայ տուեց. —
Մերեկին ճանաչում էր իմ մօրը. իմ մայրը ծա-
ռայում էր պարօն Մեգուլինեցի տանը, միայն նա
կարող էր ինձ ասել, թէ ո՞ւր գտնեմ մօրս: Ա-
մերիկա եմ եկել մօրս գտնելու համար: Մեր նա-
մակները Մերեկին էր յանձնում մօրս: Ես պէտք
է մօրս ման գամ, փնդուեմ:—Խեղձ տղայ, խօսեց
կինը, ի՞նչպէս անենք, որ լաւ լինի. սպասիր, ա-
շակերտիս հարցնեմ. նա ճանաչում էր Մերեկի
սպասաւորին, շատ կարելի է այդ մասին նա բան
իմանայ: | Գնաց խանութի ետևի մասը և ձայն
տուեց տղային: Նա իսկոյն եկաւ: Պառաւը հարց-
րեց. —Ապա ասա, յիշո՞ւմ ես Մերեկի պատանի
սպասաւորին, որ երբեմն-երբեմն նամակներ էր
տանում մի կնոջ, որ Մեգուլինեցի տանը ծառա-
յում էր: — Այո՛, ի՞նչպէս չէ, տիկին, մի քանի
անգամ եմ տեսել «գեղարուեստների փողոցի»
ծայրին:—Ա՛, շատ շնորհակալ եմ, բարի տիկին,
գոչեց Մարկօն, ասեցէք ինձ տան № . . . մի՞թէ
չէք իմանում. ինձ մի առաջնորդ տուէք. հէնց

դու արի հետս, տղայ, ես դեռ գրպանումս սու-
ղիներ ունեմ, քեզ կըտամ:

Եւ նա այս խօսքերն այնպէս զգացուած
ասեց, որ աշակերտն առանց տիկնոջ թոյլտու-
թեան սպասելու ասեց. —Գնանք և վռագ քայլե-
լով առաջ ընկաւ: Նրանք վազէ-վազ առանց մի
խօսք արտասանելու գնացին, հասան մի շատ եր-
կար փողոցի ծայր: Մի փոքր սիպտակ տան բա-
կի դռնով ներս մտան և կանգ առան գեղեցիկ
երկաթէ վանդակի առաջ, որի միւս կողմը մեծ
քանակութեամբ ծաղկի պտուկներ կային: Մար-
կօն զանգը քաշեց. մի օրիորդ երևաց:—Այստեղ
է ապրում Մեգուլինեց ընտանիքը, չէ՞, հարցրեց
տղէն վախվախելով:—Ապրում էր այստեղ, պա-
տասխանեց օրիորդը իտալերէն իսպանական շեշ-
տով: Այժմ մենք ենք ապրում այստեղ, մեր ազգա-
նունն է Յերալլօս:—Բայց ո՞ւր է գնացել Մեգու-
լինեց ընտանիքը, հարցրեց Մարկօն սրտատրոփ:—
Կորդովա է գնացել:—Կորդովա, գոչեց Մարկօն.
Ռրտեղ է այդ Կորդովան. Հապա՛ այն կինը որ
ներանց մօտ ծառայում էր, նա էլ է գնացել:
Նրանց այդ աղախինը իմ մայրն էր. մի՞թէ մայ-
րիկիս էլ են հետները տարել:

Օրիորդը զիտեց տղային և ասեց. —Ես այդ
չգիտեմ. կարելի է հայրս իմանայ, նա ընտանիքին
առաջուց ծանօթ էր. մի վայրկեան սպասեցէք:

Նա գնաց ու շուտ վերադարձաւ իւր հօր
հետ, որ մի սիպտակամօրուս, բարձրահասակ

պարոն էր: Սա մի վայրկեան նայեց շիկահեր և և արծուաքիթ գենուացու դուրեկան շատկերին և հարցրեց գռեհիկ խալերէնով.— քու մայրը գենուացի է: Մարկոն ասեց.— Այո:— Գենուացի աղախինը նրանց հետ գնաց, այդ ես հաստատ գիտեմ:— Ո՞ր կողմն են գնացել:— Մի քաղաք, որի անունն է Կորդովա:

Տղէն հառաչեց և յետոյ խոնարհութեամբ վրայ բերեց.— Ինչ արած, ես էլ նրա ետնից կը գնամ Կորդովա:— Խեղճ տղայ, գոչեց պարոնը նրան կարեկցութեամբ դիտելով, Կորդովան հարիւրաւոր մղոններով հեռու է այստեղից:

Մարկոն մեռելի պէս սփարթնեց և մի ձեռով յենուեց երկաթէ վանդակին:— Սպասիր, տեսնենք, սպասիր, տեսնենք, ասեց պարոնը կարեկցաբար և բաց արեց դուռը. Մի ըոպէ ներս արի, տեսնենք, ինչ հնար կարելի է գտնել:

Նա նստացրեց, պատմել տուեց՝ ինչ որ գլխովն անց էր կացել, լսեց նրան ուշի-ուշով. մի քիչ լուռ մնալուց ետ հարցրեց կարճ.— փող ունե՞ս, թէ չէ:— Մի քիչ ունեմ, պատասխանեց Մարկոն: Պարոնը կրկին մի հինգ ըոպէ լռեց, յետոյ նստեց սեղանի մօտ, մի նամակ գրեց, փակեց և տղային տալով ասեց.— Լսիր, փոքրիկ իտալացի, այս նամակով դու կը գնաս Բոկա, դա մի փոքր, կէս գենուական քաղաք է, երկու ժամուայ ճանապարհ այստեղից հեռու: Ամեն միւր կարող է բեզ ճանապարհը ցոյց տալ: Գնա այնտեղ և փնտռիր այն

պարոնին, որին այս նամակը գրել եմ: Ամենը նրան ճանաչում են: Յանձնիր նրան այս նամակը. նա հոգ կը անի, որ դու վաղն և եթ Ռոզարիօ քաղաքն ուղևորուես. այնտեղ էլ մի մարդու կը յանձնարարի, որ հնար տայ քեզ մինչև Կորդովա ճանապարհը շարունակես Այգաեղ Աստծով կը գտնես թէ Մեքուլինեց ընտանիքին և թէ մայրկիր: Առայժմ վերցրու այս: | Նրա բռան մէջ գրեց մի բանի ֆրանկ:— Գնա, քաջ կաց, ամեն տեղ հայրենակիցներ կը գտնես, անօգնական չես մնալ: Գնան բարով:

Տղէն պատասխանեց.— շնորհակալ եմ: | Էլ ուրիշ խօսք չգտաւ, դուրս եկաւ տոպրակն ու սին: Իրան ուղեկցող տղային մնաս բարով ասելուց ետ ճանապարհ ընկաւ ծանր քայլերով դէպի Բոկա. սիրտը տխուր էր, բայց մնացել էր զարմացած այդ հոյակապ, աղմկալի քաղաքի վրայ, որի փողոցները կտրելով անց էր կենում:

Այդ ըոպէից մինչև հետևեալ օրուայ երեկոյ պատահած բաները մասամբ խառնուշփոթ էր տպուում նրա յիշողութեան մէջ, մասամբ էլ լուսւում անցնում էին ինչպէս ջերմոտի զառանցներ, այնքան նա յոգնած, վախակալած, վրդովուած ու լքուած էր: Գիշերը նա քնել էր Բոկայում մի կեղտոտ սենեակի մէջ նաւահանգոտի բեռնակիրներից մէկի կողքին, յետոյ ամբողջ օրը գերանները վրայ նստած, ինչպէս երազում դիտում

էր իւր առաջով անցնող հոգարաւոր մեծ նաւերը, մակոյկները և փոքր շոգենաւերը: Հետեւեալ օրը գիշերհանայ գտնուում էր մրգերով բեռնած մի առագաստանաւի վրայ, որ գնում էր Րոզարիօ: Նրա թիավարներն էին երեք ուժեղ, արևակէզ գենուացիք: Հայրենակիցների ձայնը և սիրելի բարբառը, որով խօսում էին, նրա սիրտը քիչ մխիթարեցին:

Նրանք ուղևորուեցին. ճանապարհորդութիւնը քաշեց երեք օր ու չորս գիշեր և մեր փոքրիկ ուղևորին կատարելապէս ապշեցրեց. ամբողջ երեք օր և չորս գիշեր այս զարմանալի Պարանա գետի վրայ էր, որի համեմատութեամբ մեծ Պօ գետը սոսկ մի առուակ է. նրա ընթացքի լայնութիւնը շատ տեղ կարող էր Իտալիայի լայնութիւնից աւելի լինել: Նաւը գնում էր ծանր ու բարակ այն լայնարձակ ջրէհրապարակով վերև: Գնում էին երկար ու մէկ ձգուած կղզիների կողքերով, որոնք երբեմն օձերի ու վագրերի որջեր են եղել և այժմ նարնձի և ուռի ծառերով ծածկուած, ջրերի մէջ լողացող անտառների էին նմանուում: Երբեմն մտնում էին այնպիսի նեղ ջրանցքներ, որոնցից դուրս գալու ամենևին յոյս չկար, երբեմն ընկնում էին այնպիսի ընդարձակ ջրամասեր, որոնք տեսքով մեծ, հանգիստ ծովի էին նմանուում: Յետոյ կրկին մըտնում էին կղզիների արանքը, նեղ ոլորապտոյտ ջրանցքների մէջ, անվերջ թանձր անտառների

ծոցը: Խոր լուսթիւն էր տիրում ամեն կողմ. որքան առաջ էին գնում, այնքան Մարկօն վախ էր զգում այդ լայնասփիւռ գիտից. նա երևակայում էր, թէ իւր մայրը գետի ակների մօտ է գտնուում և մինչև այնտեղ հասնելը մի տարի է քաշելու: Օրէնը երկու անգամ մի քիչ հաց ու ապուխտ էր ուտում թիավարների հետ: Նաւի մարդիկը նրան տխուր տեսնելով ամենևին չէին խօսեցնում: Գիշերները քնում էր չոր տախտակամածի վրայ և շատ անգամ յանկարծ զարթնում, զարհուրած լուսնի պայծառ շողերից. որ լուսաւորում էր անհուն ջրերը և հեռաւոր ափերը: Կորդովան յիշելիս սիրտը կծկւում էր, անդադար կրկնում էր այդ անունը. Կորդովան թւում էր նրան այն հրաշալի քաբաքներից մինը, որոնց մասին լսել էր հէքեաթներում: Յետոյ մտածում էր ինքն իրան. — իմ մայրը այս տեղերով անցել է, այս կղզիները, այս ափերը տեսել: Նրանից ետ այն տեղերը, որոնց վրայ իւր մօր հայեացքը կանգ էր առել, նրան օտար, անհրապոյր չէին թւում...: Գիշերուայ ժամին նաւորդներից մինը երգում էր. այդ ձայնը յիշեցնում էր այն երգերը, որոնցով մայրն իրան մանուկ ժամանակ օրօրել, քնացրել էր: Վերջին գիշերը այս երգի հնչիւնները լսելիս լաց եղաւ: Նաւորդը ընդհատեց իւր երգեցողութիւնը և բարձրաձայն ասեց. — Քաջ կաց, այ տղայ: Սատանէն նզովուի, միթէ գենուացին լաց կըլինի տանից հեռանալու պատճառով: Գենուացիք աշ-

խարհի տակից տալիս են, գլխում գուրս գալիս փառքով ու յողթանակով:

Այս խօսքերից Մարկոյի կուրծքը լայնացաւ, զգաց, որ գենուական արիւն է հոսում իւր երակներում: Կռուփով խփելով թիակին ճակատը գոռոզութեամբ բարձրացրեց.— Արդար է ասում, խօսեց ինքն իրան, եթէ կարիք լինի ամբողջ աշխարհը տակ ու գլուխ անել, տարիներով ճամբորդել, հարիւրաւոր մղոններ օտով շրջել, առանց երես թեքելու կը զնամ, մինչև մայրիկիս զրանեմ: Թող շունչս կտրուելիս տեղ հասնեմ ու նըրա ոտների առաջ մեռնեմ: Միայն թէ նրան մի անգամ, մի հատիկ անգամ տեսնեմ: Միրտ առ, Մարկո:

Այսպէս ոգևորուած մի արեշող առաւօտ հասաւ Պարանայի բարձր ափին տեղաւորուած Բոգարիօ քաղաքը, որի շրերի մէջ ամեն երկրներէ հարիւրաւոր նաւերը զբոշազարդ կայմերով արտացոլում էին: Ժամանակ չկորցրեց, նաւից իջնելուն պէս տոպրակը ձեռին շտապեց քաղաք արգենտացի պարոնին գտնելու, որի վրայ բոկացի հովանաւորից մի յանձնարարական տոմսակ ունէր: Բողարիօ մտնելիս թուաց թէ արդէն մի ծանօթ քաղաք է եկել: Դարձեալ նոյն անվերջ, ուղիղ փողոցները, նոյն ցածրիկ, սպիտակ աները երկուստէք. կտրներէ վրայով ամեն ուղղութեամբ հեռագրի ու հեռախօսի թելեր էին մեկնած, կարծես ահագին սարդի ոտայն. ամեն

կողմ լսելի էր մարդկանց, ձիաների, կառքերի սաստիկ աղմուկ ու զրգոց: Նրա ուշադրութիւնը ցըրւում էր. կարծում էր թէ դարձեալ Բուենոս-Այրեսի մէջ է և իւր ազգականին է փնտռում: Մի ամբողջ ժամ դէս դէն ման եկաւ, շուռմուռ տուեց, կարծում էր թէ նոյն փողոցներն է վերադառնում, շատ հարց ու փորձից ետ վերջապէս զրտաւ իւր նոր հովանաւորի տունը: Զանգը քաշեց, դռան շէմքում երեսց բարձր, շէկ, մաղձոտ մարդ, որ կառավարչի տեսք ունէր. անքաղաքավարի և օտար առողանութեամբ հարցրեց.— Ո՛ւմն ես կամենում: | Տղէն ասեց պարոնի անունը: Կառավարիչը պատասխանեց.— Քու ուզած պարոնը երէկ իրիկունս ողջ ընտանիքով Բուենոս-Այրես ուղևորուեց:

Տղէն մնաց պապանձուած: Յետոյ թոթովեց.— Բայց ես... ես այստեղ ոչ ով չունեմ, մեն մենակ եմ: | Այս ասելով տոմսակը տուեց նրան: Կառավարիչը կարգաց և մաղձոտութեամբ վրայ բերեց.— Ես ոչինչ անել չեմ կարող. մի ամսից ետ վերադառնաու է, եթէ կուզես այս տոմսակը նըրան կըտամ:— Բայց ախր ես մենակ եմ, կարիք ունեմ, գոչեց Մարկոն աղերսալի ձայնով:— Այդ բոլորովին իմ գործ չէ, ասեց կառավարիչը, քու երկրից թափառականներ քիչ էին Բողարիօյում, դու էիր պակաս: Գնա, քաշուիր Իտալիա և այնտեղ մուրացկանութիւն արա:

Այս ասելով դուռը քթի առաջև փակեց: Տղէն

մնաց քարացածի պէս կանգնած: Քիչ յետոյ սուս փուսվեցրեց իւր տոպրակը, փշրուած սրտով հեռացաւ այդ տանից, յուզուած, հագարաւոր գառն մտքերով պաշարուած: Ի՞նչ անէր, ո՞ւր գնար, ինքն էլ չգիտէր: Բողաբիօյից մինչև Կորզովա երկաթուղով մի օրուայ ճանապարհ էր, զրպանում նա միայն մի քանի ֆրանկ ունէր: Այսօրուայ ծախսերը հոգալուց ետ մօտը բան չէր մնալ: Ո՞րտեղից փող գտնէր ճանապարհածախսի համար: Նա կարող էր աշխատել, բայց ի՞նչպէս, աշխատանք գտնելու համար ո՞ւր գիտէր: Մուրացկանութիւն անի: Ա՛խ, ո՛չ, կրհայհոյեն, կընուատացնեն, դուռն այնպէս կը փակեն ինչպէս քիչ առաջ եղաւ: Ո՛չ, ամենեին, մեռնելն աւելի լաւ է: Այս մտածելիս երբ կրկին նայեց երկար փողոցի վրայ, որի ծայրը գնում էր անհուն դաշտավայրում կորչում, զգաց որ ոտները թուլացան, սիրտը պակասեց, տոպրակը գցեց մայթի վրայ, նստեց վրէն, մէջքը պատին յենած, երեսը ձեռներով ծածկեց. նա չէր լալիս, այլ լուռ մտածում էր իւր յուսահատ վիճակի վրայ:

Անցուդարձ անող մարդիկ դիպչում էին նրբան ոտներով, կառքի դրդոցից փողոցը թնդում էր. մի քանի մանուկներ լուռ կանգնել, նրան էին դիտում: Այսպէս նստած մնաց մի առժամանակ: Յանկարծ մի ձայնից ցնցուեց: Այդ ձայնը իտալերէն ու լոմբարդերէն խառը հարցնում էր.

— Այս դու ես, իմ պուճուր, ի՞նչ ես անում:

Այս խօսքի վրայ Մարկօն ձեռները հեռացրեց դէմքից ու վեր ցատկելով տեղից գոչեց. — Դ՞ո՞ւրք այստեղ և ի՞նչպէս նեղ միջոցին վրայ հասար:

Սա ծեր լոմբարդացի գիւղացին էր, որի հետ ծովի վրայ ծանօթացել էր: Գիւղացու զարմանքն դրա վրայ աւելի էր գալիս, բայց տղէն անհամբեր էր, հարցնելուն չսպասեց, վռագ վռագ պատմեց նրան իւր գլխի եկածները. — Այժմ մնացել եմ առանց փողի, աշխատել եմ ուզում, ինձ համար գործ գտէք, որ կարենամ մի քանի ֆրանկ վաստակել: Ես ամեն բան կարող եմ անել, բեռ կրել, փողոցներ սրբել, յանձնարարութիւններ կատարել, նոյնպէս դաշտում բանել, գոհ կըմնամ մենակ սև հաց ուտելով, միայն թէ կարենամ շուտ ճանապարհ ընկնել, ժամ առաջ իմ մայրիկին գտնել: Լաւութիւն արէք, գործ, գործ գրտէք ինձ համար, թէ Աստուած կսիրէք, թէ չէ կորած եմ: — Սատանի աչքը դուրս գայ, խօսեց գիւղացին չորս կողմ աչք ածելով և կզակը բութելով: Այս ինչ բաներ ես պատմում... գործ գտնելը հեշտ բան չէ. սպասիր, տեսնեմ, արդեօք չի՞ կարելի այսքան երկրացիներին մէջ մի երեսուն ֆրանկ ճարել:

Տղէն նայում էր ծերի վրայ յոյսի շողով կարդուրուած:

— Արի հետս, ասեց գիւղացին: Ո՞ւր ես

գնում, հարցրեց տղէն տալրակը խտտելով: Գիւղացին գնում էր, Մարկօն նրա ետևից: Երկուսով բաւական տեղ գնացին անխօս, անմռունչ: Գիւղացին կանգ առաւ մի պանդուկի առաջ, որի ցուցանակի վրայ գրած էր «Իտալիայի աստղ»: Նա գլուխը վրա մեկնեց և դէպի տղէն դառնալով ցնծազին ասեց.— շատ լաւ ժամանակին եկանք:

Մտան մի մեծ սենեակ, ուր բազմաթիւ սեղանները շուրջը շատ մարդիկ նստած խմում ու բարձր բարձր խօսում էին: Ծեր լոմբարդացին մօտեցաւ առաջին սեղանին և այնտեղ նստող վեց հոգուն ողջունեց: Հանգից երևաց, որ քիչ առաջ նրանց ընկերութեան մէջ է եղել. կարմրած երեսներով բաժակները չըրթկացնելով բարձրաձայն զրոյց էին անում ու ծիծաղում: Ծերը Մարկօյին ներկայացնելով՝ առանց այլևայլի ասեց.— ընկերներ, ահա ձեր առաջ մի աղքատ տղայ, մեր երկրացի, որ Գենուայից մինչև Բուենոս-Այրես եկել է իւր մօրը փնտռելու համար: Բուենոս-Այրեսում նրան ասել են.— մայրդ այստեղ չէ, Կորդովա է գնացել: Նա է նստել երեք օր. չորս գիշեր ճանապարհ կտրելով Բողարիօ եկել երկսող յանձնարարականով. նա յանձնել է տոմար, նրան թիւ երեսով են ընդունել: Նա ոչ մի չեմսիգիմօ (փոքրիկ գրամ) չունի, նա այստեղ հասել է յուսահատութեան դռանը, բայց գիւղացի է ինչ սրտի տղայ է: Եկէք մեր մէջ փող ժո-

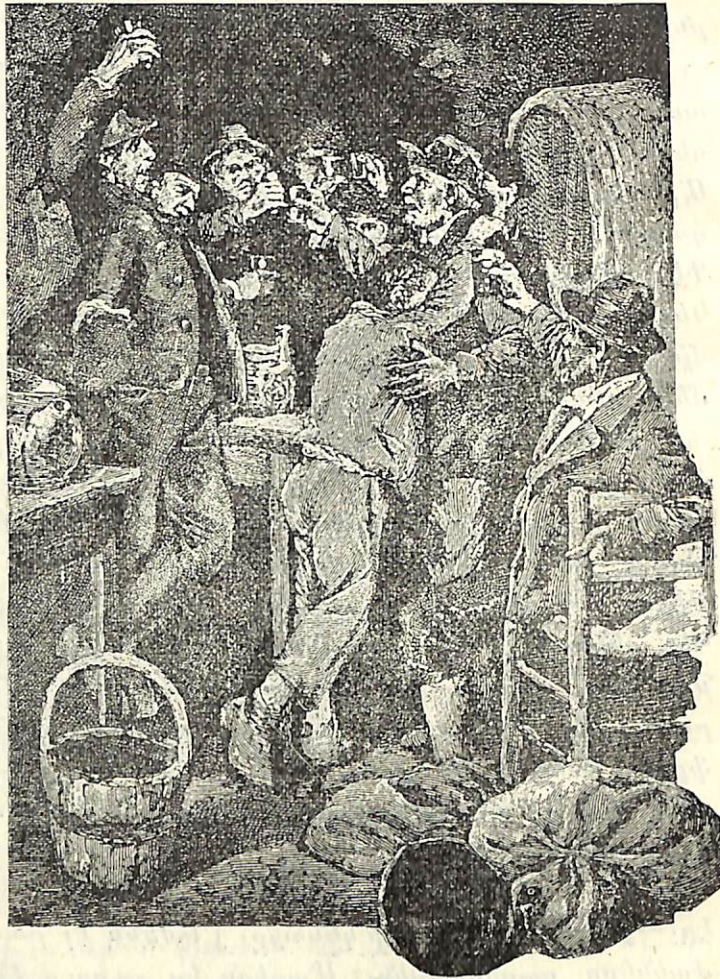
ղովենք, տամսակ առնենք, նրան Կորդովա ճամբու դնենք, որ մօրը փնտռի: Միթէ ամօթ չէ մեզ, որ թողենք նրան իբրև շուն այստեղ վէր ընկնի:—Ո՛չ ելբէք, Աստուած վկայ, ամօթ է:

—Մեզանից ոչ ոք այդպիսի բան չի կարող ասել, գոչում էին բոլորը միասին և կռուփներով սեղանին խփում:—Միթէ դա մեր երկրացի է:— Ա.րի այստեղ, պուճուլիկ:—Մենք էլ քեզ պէս զաղթականներ ենք:— Տես, ինչ սիրուն տղայ է: Դէ, ով չենտիգիմի ունի, ընկերներ, թող հանի:— Կեցցես, մենակ է եկել, ինչ սրտոտ է:— Խմիր մի կում, մեր երկրի մանուկ:— Մի վախենալ, մենք քեզ պէտք է քո մայրիկի մօտ ուղարկենք:

Մէկը մատով նրա թուշը կմշտեց, միւսը ձեռը նրա ուսին դրեց, երրորդը տալրակը նրա ուսից վերցրեց, ուրիշ զաղթականներ վեր կացան կողքի սեղաններից և մօտկացան: Տղայի պատմութիւնը պանդուկի մէջ բերանէ բերան անցաւ: Կից սենեակից երկու արգենտացի մարդիկ խնունուեցին նրանց: Մի տաս ըռպէի մէջ ծեր լոմբարդացին զգալ պտտեցնելով քառասուն չորս ֆրանկ ժողովեց: Դառնալով Մարկօյին ասեց.— տեսնո՞ւմ ես թէ Ամերիկայում մի գործ ի՞նչպէս է շուտ գլուխ գայիս:

Մի ուրիշը բաժակը նրան մեկնելով կանչում էր.— խմիր քու մայրիկի կենացը: Ամենն էլ բաժակները բարձրացրին: Մարկօն ևս ուզում էր կրկնել հետները— Իմ... բայց չկարաց խօսքը վեր-

ջացնել, ուրախութեան արտասուքը նրա կոկորդը բռնեց, բաժակը սեղանին դնելով, փաթաթուեց ծե-

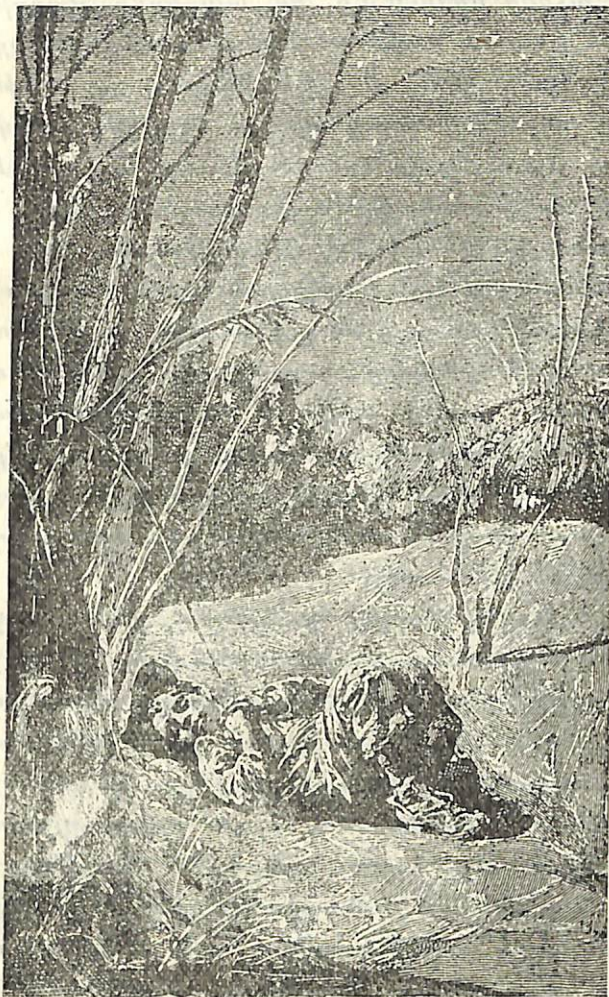
բունու վզով և լաց եղաւ:
Հետեւեալ առաւօտ խնդումբերես, համարձակ, բախ-

դաւոր նախազգացումով լիք ուղևորուեց դէպի կորդովա: Բայց չկայ այնպիսի ուրախութիւն, որ կարենայ բնութեան տխուր պատկերին դիմանալ: Եղանակը չանգ էր ու մառախլապատ, գնացքը համարեա դարդակ սլանում էր ընդարձակ ամայի դաշտի միջով: Մարիօն մենակ էր մի մեծ, շատ երկար շոգեկառքի մէջ, շատ նման վիրաւորներին յատկացրած կառքերին: Այլ ու ձախ նայեց, բացի անսահման ամայութիւնը ոչինչ չտեսաւ, ուր ցիր ու ցան կանգնած էին փոքր, տձև ծառեր, ծուռ մուռ բներով ու ճղներով, որոնց նման երբէք չէր տեսել. բուսականութիւնը նոյնպէս աղքատ ու թխադոյն, դաշտավայրին տալիս էր մի անվերջ հանգստարանի տեսք: Մի կէս ժամ ննջում էր ու դարձեալ այն կողմը նայում. միշտ նոյն տեսարանն էր: Երկաթուղու կայարանները այնպէս ամայի էին, կարծես ճգնաւորների կացարաններ. գնացքը կանգ առնելիս ոչ մի ձայն չէր լսում: Երկաթուղու գնացքի մէջ նա իրան համարում էր կորած և անսպասի մէջ թողնուած: Ամեն մի կայարան հասնելիս կարծում էր թէ վերջինն է և նրանից ետ գալու է վայրենիների խորհրդաւոր, սարսափելի երկիրը: Մտոցանման պաղ օդը փչում էր նրա երեսին: Գետուայից ապրիլ ամսին դուրս գալիս հայրը ամառուայ շոր էր հագրել. ի՞նչ կրկարժէր թէ տղէն Ամերիկայում ձմեռ կը տեսնի: Մի քանի ժամ չանցած ըսկսեց ցրտից դողդողալ. ցրտի հետ զգաց և խիստ

յոզնածութիւն, որ հետեանք էր անցած աղմկայոյզ օրերի, անքուն ու տազնապոտ գիշերների: Նա քնեց, բաւական երկար քնեց. զարթնելիս տեսաւ, որ ցրտից սառել, փետացել էր: Չգաց որ լաւ չէ: Սիրտն ան ընկաւ, չլինի թէ տկարանայ ու ճանապարհորդութեան միջոցին մեռնի, այս ամայի տիւր դաշտավայրում դէն գցուի, շներն ու ագռաւները գան նրա դիակը քրքրեն ձիւնների ու կովերի դիակների պէս, որոնց նա կայարանին մօտիկ թափոտուած տեսել էր և սոսկումով երեսը շուռ տուել: Տկարանալու երկիւղից կրկնապատկուեց նրա վրդովմունքը, ընութեան մռայլ անդորրութեան շնորհով գրգռուեց նրա երեւկայութիւնը և նա կորաւ Անհունի մէջ: Ճիշտ էր արդեօք, որ Կորգովայում նա տեսնելու էր իւր մօրը: Վայ թէ նա այնտեղ չլինէր: Եթէ «գեղարուեստների փողոցի» վրայ ապրող պարոնը սխալուած լինէր. իսկ եթէ մայրը մեռած լինէր:

Այս մտածմունքներով նա քնի ծոցը մտաւ. երազում թուաց, որ նա արդէն Կորգովա է ու բոլոր գոններից ու լուսամուտներից նրան ձայն են տալիս, — նա այնտեղ չէ, նա այնտեղ չէ: Մարկոն սարսափած զարթնեց և տեղից վեր թռաւ, տեսաւ շոգեկառքի խորքում երեք միրուքաւոր մարդիկ, գունաւոր շալի մէջ փաթաթուած նրան դիտում էին և իրար մէջ կամաց փսփսալով խօսում: Մարկոն կարծեց, որ նրանք մարդասպաններ են, նրան ուզում են սպանել, որ տուպ-

րակը գողանան: Յրտին, տկարութեանը ընկե-

րացաւ այժմ և երկիւղը. վախակալած երեւակա-

յուլթիւնը տուեց, ամեն սահման անց կացաւ. նրա աչքին երևում էր, որ այն երեք մարդիկը նրան շարունակ դիմում են. ահա մէկը նրանցից յարձակուեց վրէն: Մարկօն խելքը կորցրած, թեւերը բարձրացրած, դէպի նա վազելով աղաղակեց. — Ես ոչինչ չուեմ, ես մի աղքատ տղայ եմ, գալիս եմ Իտալիայից և գնում եմ մայրիկիս որոնելու, ես մենակ եմ, մլաս միք տալ ինձ:

Նրանք իսկոյն հասկացան բանն ինչու մն է. կարեկցութիւն ցոյց տալով գուրգուրեցին, հանդարտեցրին: Նրանց ասածը չէր կարողանում հասկանալ. ցրտից վրվթում, անգամներն իրար էր խփում: Մարդիկն իրանց շալը գցեցին նրա վրայ և ասին, որ քնի: Նա մինչև մութ ընկնելը քնեց: Նրան զարթեցրին այն ժամանակ, երբ արդէն կորգովա էին հասել:

Ահ, ինչպէս ազատ կրծքով շունչ քաշեց նա և ինչպէս արագութեամբ դուրս թռաւ շոգեկառքից: Կայարանի պաշտօնեային մօտենալով հարցրեց. — Խնդրեմ ասէք, սրտեղ է ընակում ճարտարապետ Մեգուլինեցը: | Նա մի եկեղեցու անուն տուեց: Մարկօն իսկոյն ծլկեց այն կողմը: Մութն էր. հասաւ քաղաք ու կարծեց թէ երկրորդ անգամ Րոզարիօ է եկել, երբ ուղիղ փողոցները, երկու կողմից փոքր, սպիտակ տները տեսաւ. այդ փողոցները կարբաւում էին ուրիշ ակելի ուղիղ ու երկար փողոցներով: Բայց փողոցների մարդիկը քիչ էին, սակա-

ւաթիւ լապտերների լուսով նկատում էր օտարոտի դէմքեր անծանօթ գոյնի, սևի ու կանաչի մէջտեղը: Գլուխն այս ու այն կողմ դարձնելիս պատահում էր տարօրինակ ձևի տաճարների, որոնք անչափ մեծ էին և կատարները երկնքում սևին էին տալիս: Քաղաքը մութ էր և լուռ, սակայն այնքան ընդարձակ անապատներն անցնելուց ետքաղաքն երևաց նրան գուարթ: Մի քահանայի դիմելով գտաւ եկեղեցին ու տունը, մի դողդոջուն ձեռով զանգակի լարը քաշեց, միւս ձեռը դրեց կրծքի վրայ, որ ուժգին տրոփող սիրտը հանգստացնի:

Մի պառաւ մի մոմ ձեռին եկաւ դուռը բաց արեց: Մարկօն չկարողացաւ իսկոյն խօսել: — Ո՞ւմ ես որոնում, հարցրեց պառաւն իսպաներէն: — Ճարտարապետ Մեգուլինեցին, ասեց տղէն: Պառաւը ձեռները կրծքին դարսելով, գլուխն օրօրեց և խօսեց. — Ուրեմն դ՞ու էլ ես ճարտարապետ Մեգուլինեցին կամենում: Տէ՛ր ողորմած Աստուած, ե՞րբ պէտք է վերջանան այս հարցմունքները: Երեք ամիս է, զնացող եկողները մեզ ձանձրացրին: Կարծես բաւական չէ լրագիրներում յայտարարելը, պէտք է փողոցների պատերին էլ կպցնել, թէ պարոն Մեգուլինեցը Տուկումանումն է ապրում:

Տղէն մի յուսահատ շարժում արեց, յետոյ խելքը կորցրածի պէս բացականչեց. — Այս ինչ նգովք է, որ գլխիս ծանրացած է: Միթէ ես

փողոցներում թափառելով պէտք է մեռնեմ առանց մայրիկիս տեսնելու: Ես կը գժւեմ. աւելի լաւ է ինձ սպանեցէք: Ա՛խ Աստուած: Ի՞նչպէս է այն քաղաքի անունը, որտեղ է, որքան է հեռու այստեղից:—Ա՛, խեղճ տղայ, խօսեց պառաւը գլխաշարժուելով, այնքան հեռու չէ այստեղից, շատ ուր լինի, չորս հինգ հարիւր մղոն հազիւ կը լինի:

Տղէն երկու ձեռը երեսին դրեց, հեկեկաց ու խօսեց.—Սյժմ... ի՞նչ անեմ ես:—Ի՞նչ ասեմ. խեղճ տղայ, ես էլ չը գիտեմ, պատասխանե՞ց պառաւը: Բայց քիչ յետոյ յանկարծ գլխով բան անցկացաւ, արագ վրայ բերեց.—Լսի՛ր, տղայ, մի բան յիշեցի. գնա այսպէս փողոցի աջ կողմը, վրայ երրորդ դուռը մի բակ կը պատահի, այնտեղ մի «կապատաց»՝ վաճառական կայ. վաղը նա իւր եզնասայլով Տուկուճման է ուղևորուում: Գնա՛, տես, կարելի է քեզ հետը վերցնի, եթէ խոստանաս նրան ծառայութիւն անել, մի տեղ կը տայ քեզ իւր սայլերի վրայ: Շուտ վազիր մօտը:

Տղէն տուրակը վերցրեց, վռագ վռագ շնորհակալութիւն արեց և երկու բոպէի մէջ հասաւ լապտերներով լուսաւորուած մեծ բակ, ուր բազմաթիւ մարդիկ զբաղուած էին մրգի տուրակները անագին սայլերի վրայ բարձելով, որոնք լուրանց կըր ծածկոցով և խիստ բարձր ակներով

նման էին լարախաղացների շարժուն տներին: Ամենին բան ու գլխու էր դնում մի բարձր, բեխաւոր մարդ, ուսերին սև ու սիւպտակ շերտերով թիկնոց պցած, ոտներին երկար կոշիկներ հագած: Տղէն մօտեցաւ նրան և վախվախելով հարցրեց.—Արդեօք ինձ Տուկուճման չէ՞ք տանիլ, ես Իտալիայից եմ գալիս և մօրս եմ փնտրում:

Կապատացը, որ նշանակում է կարաւանի գլխաւոր, ոտքից գլուխ նրան աչքով չափեց ու սառնասիրտ պատասխանեց.—Ոչ մի ազատ տեղ չունեմ:—Տասնուհինգ ֆրանկ փող ունեմ, խօսեց տղէն աղերսալի ձայնով, այդ բոլորը ձեզ կը տամ, բացի այդ ճանապարհին ինչ ծառայութիւն ասէք, կը կատարեմ, ջուր կը բերեմ, եզներին կերակուր կը տամ, ամեն տեսակ ծառայութիւն կանեմ: Կտոր հացն ինձ բաւական է, աղաչում եմ, ողորմած պարոն, մի տեղ տուէք ինձ ձեր սայլի վրայ:

Կապատացը նրան կրկին աչքով չափեց և քաղցր կերպով ասեց.—Առաջին ուր տեղ չկայ... երկրորդն էլ՝ մինք Տուկուճման չենք գնում, ուրիշ քաղաք ենք գնում, նա կոչուում է Սանտիագո՝ դէլ Էստերո: Ծանապարհին որևէ տեղ քեզ մենակ ենք թողնելու և դու պէտք է անագին տեղ ոտով գնաս:—Ա՛խ, երկու այնքան էլ լինի, կը գընամ, գոչեց Մարկօն: Ես կը գնամ, դրա վրայ հոգա մի անէք. ինչ կերպ էլ լինի, տեղ կը հասնեմ, միայն ինձ մի փոքր տեղ տուէք, պարոն, իսէր

Աստծու: Թէ Աստուած կը սիրէք, ինձ այստեղ մենակ մի թողէք:—Այ տղայ, միտք արա, քրտան օրուայ ճանապարհ է, հանաք բան չի:—Վնաս չկայ:—Ճանապարհին չափազանց դժուարութիւններ կան:—Հոգ չէ, ամեն բանի կը համբերեմ:—Յետոյ դու պէտք է երկար տեղ մենակ ոտով գնաս:—Ոչ մի բանից չեմ վախենում, միայն թէ կարենամ մայրիկիս գտնել: Գութ ունեցէք, աղաչում եմ:

Կապատացը լապտերը մօտ պահեց նրա դէմքին և դիտեց: Յետոյ ասեց.—Լաւ, արի: Տղէն վրայ թռաւ, նրա ձեռքը համբուրեց:—Այս գիշեր դու կը քնես այս սայլի մէջ, ասեց Կապատացը մատով ցոյց տալով, առաւօտը վաղ չորս ժամին ես կը գամ քեզ զարթեցնելու: Բարի գիշեր:

Առաւօտ չորս ժամին աստղերի լուսով սայլերի կարաւանը շարժուեց մեծ ճոռոցով ու գրուգոցով: Ամեն մի սայլի վրայ վեց եգն էր լծած. յոգնող եգները փոփոխելու համար գնացքի ետնից տաւարի ահագին նախիր էր գնում: Մարկոն սայլի վրայ կէս զարթուն էր, կարաւանը ճամբայ ընկնելուն պէս տոպրակների վրայ կըրկին նողեց ու քնեց: Երբ նա աչքը բաց արեց, կարաւանը կանգնած էր մի ամայի տեղ: Սայլապանները չորս ու բոլոր նստեցին մի քառորդ հորթի շուրջ, որ բացօթեայ գետնում ցցուած երկար շամփուրի վրայ խորովւում էր. կրակը քամուց վռվռալէ բարձրանում էր: Նրանք կե-

րան միատեղ, քնեցին և դարձեալ շարունակեցին ճանապարհը: Ուղևորութիւնը այնպէս կանոնաւոր առաջ էին տանում, ինչպէս մի զինուորական արշաւանք: Ամեն առաւօտ հինգ ժամին տեղներից շարժւում էին, ինն ժամին կանգ առնում հանգստանալու, երեկոյեան հինգ ժամին ճանապարհը շարունակում, որ տաս ժամին դարձեալ հանգստանան: Սայլապանները ձիու վրայ էին, եգներին քշում էին երկար մտրակներով: Մարկոն կրակ էր անում խորովածի համար, տաւարին կերակրում էր, լապտերները մաքրում, խմելու ջուր բերում: Երկրի մասը, որով անցնում էին, տղի վրայ խառնուշփոթ տպաւորութիւն էր անում. ընդարձակ անտառներ մանր, թխաւոն ծառերով, կէսդ ու մէկդ շէներ, ցիւր ու ցան տներով, ճակատները կարմրագոյն և ատամնաձև: Ինչքան որ մարդու աչքը կը կտրի, տարածուած էին մեծ դաշտավայեր, մակերեսը սըպիտակ, կարծես աղ ցանած: Երևի մի ժամանակ աղտոտ ծովի յատակ էին եղել: Ամեն կողմի վրայ անվերջ դաշտագետիններ-ամայութիւն, լուսթիւն: Շատ հազիւ պատահում էին երկու կամ երեք ձիաւոր ճամբորդներ, որոնց ետևից քաջքաքամու պէս թռած գնում էր տղիւր ձիաների մի ջուկ: Օրերն անցնում էին բոլորովին իրար նման ինչպէս ծովի վրայ, դժուարատար և անվերջ: Ուղիղ է, եղանակը սիրուն էր, բայց դրա հակառակ սայլապանները օր օրի վրայ Մարկոի վե-

րաբերմամբ դառնում էին խստապահանջ. կարծես իրանց մօտ վարձկան ծառայ լինէր: Մի քանիսը հետը շատ կոպիտ էին վարուում սպառնալիքներ թափելով: Ամենն էլ ստիպում էին, որ իրանց ծառայի, եզներին կերակրելու համար ծանր շալակներ կրի, գնայ հեռու հեռու տեղերից շուր բերի: Շատ բանելուց յոգնած, ջարդուած ուզում էր գոնէ գիշերը քնի, այդ էլ չէր լինում. սայլը մի գլուխ դիտելու, սաստիկ օրօրուում էր: Բացի այդ ակների, փայտէ սոնու խլացուցիչ ճոճուոցը մարդու ուղեղը տեղից հանում էին: Այս ամենի վրայ աւելացաւ մի քամի. բարակ, կարմիր փոշին, որ ամեն ինչ պատել էր, թափուում էր սայլի մէջ, մտնում նրա շորերի տակ, աչք ու բերան լցնում, շունչ քաշին ու տեսնելը դժուարանում: Երկար տանջուելուց, անքուն մնալուց թուլացել էր, շորերը գզգզուել էին, կեղտում կորել. առաւօտից մինչև իրիկուն թքում, մրում, գլխին ու մէջքին խփում էին. դրա հետևանքն այն եղաւ, որ տղէն սկսեց օրէցօր ընկճուել: Եւ նա բոլորովին կորած կը լինէր, եթէ կապատացը երբեմնապէս մի երկու խօսքով սիրտը չչահէր: Շատ անգամ սայլի անկիւնը քաշուած ծածուկ լաց էր լինում երեսը տոպրակի մէջ թաղած, որն այժմ քրքրուած փոխնորդներն էր պարունակում: Ամեն մի առաւօտ իրան գզում էր աւելի թոյլ, վհատած. շրջակայքը դիտելիս, երբ նոյն անվերջ ու անտանելի

դաշտավայրն էր տեսնում հողէ ովկիանոսների պէս ձգուած, ինքն իրան ասում էր,— Ա՛խ, այս գիշեր ես չեմ լուսացնիլ, այս գիշեր ես չեմ լուսացնիլ: Այսօր ճանապարհին կը մեռնեմ:

Խեղճի նեղութիւնն ու հոգսը հետզհետէ աճում էին, վատ վերաբերմունքը սաստկանում: Մի առաւօտ ջրի էր գնացել ու քիչ ուշացել. սայլապաններից մինը բռնեց ու կապատացի աչքերի առաջ ծեծեց: Այնուհետև սկսան խաղալիքի տեղ բանեցնել. պատուէր տալիս մի ապտակ էլ երեսին էին չրխպացնում ու ասում.— այս բանը կապիր, թափառաշրջիկ, այս բանը տար մօրդ.

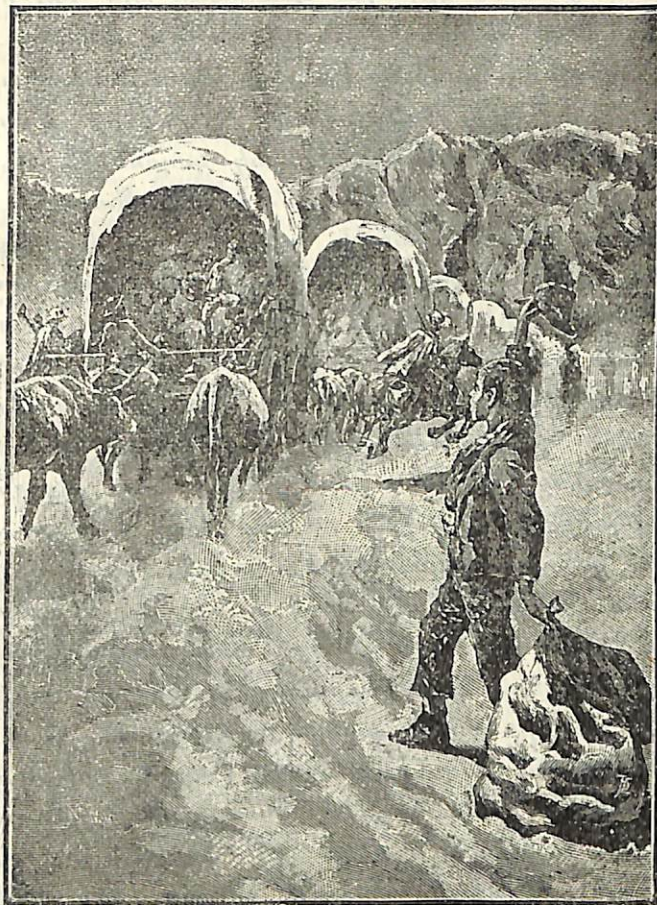
Նրա սիրտը փշրուելու պէս եղաւ, էլ ոյժ չկար դիմանալու, հիւանդացաւ: Երեք օր պարկած էր սայլում վերմակի տակ, տենդից զընզըն զընզըն էր անում, ոչ ով վրէն ու շ չէր դարձնում. կապատացը միայն գալիս էր բան խմացնում և բազկերակը տնդում: Իրան կարծում էր համարեա կորած, յուսահատ ճշալով իւր մայրիկին էր կանչում, հարիւր անգամ նրա անուն տալիս.— Ա՛խ, իմ խեղճ մայրիկ, էլ ես քեզ չեմ տեսնելու: Իմ խեղճ մայրիկ, դու պէտք է ինձ գտնես ճանապարհի վրայ մեռած ընկած:

Այս ասելով ձեռները խաչում էր կրծքին և աղօթում: Կապատացի ցոյց տուած խնամքի շնորհով նրա տկարութիւնը թեթևանում էր կամաց կամաց և վերջապէս առողջացաւ, բայց ա-

ողղջութեան հետ հասաւ ամենասարսափելի օրը իւր ուղևորութեան բոլոր ընթացքում—այսինքն այդ օրը նա պէտք է մնար մեն մենակ, իւր յոյսով: Երկու շաբթից աւելի էր, նրանք ճանապարհ էին գալիս: Երբ հասան այն կէտը, ուր ճանապարհներէից մէկը գնում էր Տուկուժան և միւսը Սանտիակո դէլ Էստէրօ, կապատացը իմաց արեց նրան, որ բաժանուելու են իրարից: Ճանապարհի մասին մի քանի ցուցմունքներ տուեց, առարակն այնպէս կապեց ուսերի վրայ, որ գնալիս նրան չխանգարի և նկատելով, որ իւր սիրտը լըցուելու մօտ է, կարճ խօսքով նրան ողջերթ մաղթեց: Տղէն հագիւ ժամանակ գտաւ նրա ձեռք համբուրելու: Միւս մարդիկը, որ նրա հետ խիստ անոշորմ էին վարուել, նոյնպէս զգացուեցին, երբ տեսան նրան միայնակ ուղևորուելիս, համ հեռանում էին, համ գլխով նրան բարի ճանապարհ մաղթում: Մարկօն ողջունին պատասխանում էր ձեռով և կարաւանի ետնից նայում: Այնքան մտիկ արեց մինչև դաշտավայրի կարմիր փոշում մէջ կորաւ, յետոյ ինքը տխուր սրտով շարունակեց իւր ուղին:

Մի բան սկզբից նրա սիրտը մխիթարում էր: Ուղևորութեան անհամար օրերին, անվերջ ու միատեսակ դաշտագետինների միջով անցնելիս նկատում էր աչքի առաջ մի վիթխարի, բարձր, կապոյտ լեռնաշղթայ սիպտակ գագաթներով, որը յիշեցնում էր նրան Ալպեան լեռները և այն

զգացմունքն էր ներշնչում, թէ նա կրկին իւր հայրենիչին մօտենում է: Դրանք Անդիան լեռներն

էին, ամերիկական ցամաքի ողնաշարը, այն ահագին լեռնաշղթան, որ Հրոյ երկրից մինչև հիւսիսային սառուցեալ Ովկիանոսը, հարիւր տաս

աստիճան լայնութեամբ ձգւում է: Նրա համար մեծ միջիթարութիւն էր, որ հետզհետէ կլիմանօղը տաքանում էր, սրա պատճառն այն էր, որ միշտ դէպի հիւսիս էր գնացել, այժմ մօտենում էր Այրեցեալ գոսուէն: Իրարից հեռու տարածութիւնների վրայ հանդիպում էր տների մանր խմբակների, մի կեղտոտ կրպակ կողքներին, ուր կարողանում էր ուտելու բան առնել: Պատահում էր ձիաւորների, յաճախ տեսնում էր կանայք, երեխաներ, դէմքները բոլորովին օտարոտի, հողի գոյն, աչքերը ծուռ, թուշի ոսկորները դուրս պրծած, գետնի վրայ նստոտած անշարժ և լուրջ: Նրանք խէթ խէթ նայում էին նրա վրայ առանց աչքերը նրանից հեռացնելու, գլուխները կամանց ծռում ինչպէս ինքնաշարժ մեքենաներ: Իրանք հնդիկներ էին: Որքան որ ուժ կար ոտներում, առաջին օրը ճամբայ կտրեց. յոգնել դադարելուց ետ պարկեց մի ծառի տակ ու քնեց: Երկրորդ օրն աւելի քիչ տեղ գնաց. սրտի արիութիւնը պակասել էր. կոշիկները մաշուել պատառոտուել էին, ոտները տեղ փշտած, տեղ պլոկուած, վատ և անկանոն սնունդուելուց ուժից ընկած: Իրիկուայ դէմ վախը նրան յաղթեց: Իտալիայում լսել էր, որ այս աշխարհում օձեր կան. երևակայում էր թէ լսում է նրանց շխշխալէ սողալը, մէկ կանգ էր առնում, մէկ ընթացքը շարունակում, ցուրտ սարսուռը նրա թիկունքով գնում էր դալիս: Երբեմն ինքն իրան խղճում կարեկցում էր, որ այդ

վիճակի մէջ է ընկել, լաց էր լինում անձայն և ոտները քաշ տալով ճանապարհ կտրում: Յետոյ դարձեալ մտածում էր.— Ո՛հ, ի՛նչպէս կը վշտանար իմ մայրիկը, եթէ իմանար, որ ես այսքան վախւանն եմ:

Այդ միտքը նրան դարձեալ սիրտ էր տալիս: Յետոյ երկիւղն ու վախը փախցնելու համար մտածում էր միայն մայրիկի վրայ. յիշում էր նրա կեանքը Գենուայից ուղևորուելիս, նրա սովորական վարմունքը, որ անկողնում պարկած ժամանակ զալիս էր վերմակն ուղղում՝ մինչև կըզակի տակ քաշելով և երբ նա դեռ երեխայ էր, ինչպէս էր մայրը նրան զիրկն առնում և սիրալիբ ասում, — մնա փոքր ինչ այստեղ, ինձ մօտ — և ի՛նչպէս նա գլուխը մայրիկին կպցրած այդպէս երկար մնում էր և բաներ մտածում: Այժմ ասում էր ինքն իրան. — արդեօք մի օր քեզ պէտք է նորից տեսնեմ, սիրելի մայրիկ: Արդեօք ուղևորութեանս նպատակին պէտք է հասնեմ, մայրիկ ջան:

Այս ասում էր ու քայլերը փոխում, անդադար փոխում անձանօթ անտառների. շաքարեդէզի ընդարձակ արտերի միջով, անհատանում մարգագետինների միջով առանց աչքից գցելու վիթխարի կապոյտ լեռները, որոնց բարձրաբերձ կատարները ամպերի մէջ թաղուած էին: Չորս օր, հինգ օր, մի շաբաթ անցկացաւ նա ճանապարհ գնալիս: Օր օրի վրայ նրա ուժերը հատ-

նում էին, ոտները արիւնլուիկ դառնում: Վեր-
ջապէս մի իրիկու արևը մայր մտնելու միջոցին
ասին նրան. — Տուկուժան այստեղից հինգ վերստ
է հեռու: | Նա ցնծաց ուրախացաւ և թեաւոր-
ուածի պէս քայլերը փոխեց, կասես կորցրած ոյ-
ժը մի վայրկեանի մեջ ետ եկաւ: Սակայն այդ
մի կարճատե պատրանք էր: Յանկարծ ոյժը
հատաւ և նա բոլորովին թուլացած մեկնուեց մի
փոսի ափին: Ի՛նչ կանես որ նրա սիրտը ուրա-
խութիւնից ցնծում էր, լուսափայլ անթիւ աստղե-
րով զարդարուած երկինքը երբէք նրան այնպէս
գեղեցիկ չէր թուացել. խոտի վրա մեկնուած
ուզում էր քնի. աչքերն աստղերին յառած մը-
տածում էր. — Ո՛վ գիտէ, այս բոպէին իմ մայրի-
կըն էլ այս աստղերին մտիկ է անում: Բարձր
կանչում էր. — Ա՛խ, մայրիկ ջան, ձրտեղ ես, ի՛նչ
ես անում այս վայրկեանին, արդեօք չէս մտա-
ծում քու որդու վրայ, հապա չէս մտածում քու
Մարկօի վրայ, որ արդէն կուշտդ է հասեր:

Խեղճ Մարկօ, եթէ կարենայիր տեսնել թէ
ինչ գրութեան մէջ է այս վայրկեանին քու մայ-
րիկը, դու գերմարգկային ճիգ կըթափէիր: Որ
տունս շունչ առնելու վազէիր, մի քանի ժամ
առաջ նրան հասնէիր:

Մայրը հիւանդ պարկած էր մի հոյակապ տան
ներքևի յարկում, Մեգուլինեցի ընտանիքն էր ապ-
րում այնտեղ, նրանք հիւանդին շատ սիրում է-

էին և ոչ մի ճար ու հնար չէին խնայում նրա-
նից: Խեղճ կնիկն արդէն տկար էր, երբ ճարտա-
րապետ Մեգուլինեցը անակնկալ կերպով Բուե-
նոս-Սյրեսը ահամայ թողեց. հիւանդին Կոր-
դովայի պատուական օշը չօգնեց: Իսկ երբ այ-
նուհետև իւր նամակներին պատասխան չստացաւ
ոչ ամուսնուց և ոչ նրա ազգականից, սիրտը
սարսափ ընկաւ. միշտ մտածում էր, որ իւր ըն-
տանիքի գլխին մեծ քամբախտութիւն է եկել:
Շարունակ տաղնապի մէջ ապրելը, որ չէր իմա-
նում՝ արդեօք Իտալիա վերադառնայ թէ մնայ. ա-
մեն օր նրան հալ ու մաշ անող երկիւղը, թէ որտեղ
որ է, հորէս միգոյժ կստանայ—այս ամենը միախառ-
նուած նրա վիճակը չափից դուրս վատացրել էին:
Վերջին ժամանակ նա մի ծանր ցաւ էլ ստացաւ
— աղիքների բորբոքում: Տասնչորս օր էր, նա
անկողնում պարկած: Նրա կեանքը փրկելու հա-
մար պէտք էր մի վերահատութիւն անել: Այն
ժամին, երբ Մարկօն մօր անունը տալով կան-
չում էր, այդ նոյն ժամին պարոն Մեգուլինեցն
ու իւր կինը հիւանդի մահճակալի մօտ կանգնած
աշխատում էին քաղցրութիւնով համոզել նրան,
ու թոյլ տայ վերահատելու, բայց նա լաց լինե-
լով չէր թողնում, մերժում էր: Շաբաթ առաջ
Տուկուժանից մի հմուտ բժիշկ եկաւ դրա համար,
միայն գ՛ուր—Ո՛չ, ողորմած պարոններ, ասեց
կինը, ապարդիւն է ձեր ջանքը, ես հարկաւոր
ոյժը չունեմ, վիրահատի դանակի տակ շունչս

Արժեքն: Աւելի լաւ է, թողէք այսպէս մեռնեմ: Ինձ համար ամեն ինչ վերջացած է. քանի որ չըզիտեմ, թէ ինչ քամբախտութիւն է եկել իմ տան գլխին, աւելի լաւ է մեռնեմ:

Պարոնն ու տիկինը ամեն կերպ աշխատում էին նրա ուշադրութիւնը այդ մտածմունքներից հեռացնել, որպէս զի նա քաջ լինի. Գենուա ուղարկած վերջին նամակին պատասխան կատանայ, իւր գաւակների սիրու համար թող տայ վիրահատել: Զաւակների վրայ մտածելը շատացնում էր միայն նրա ցաւերը և յուսահատութիւնը, որոնք երկար ժամանակ մաշելով վերջին թերն էին գտել: Այդ խօսքերի վրայ արտասուքը հեղեղի պէս թափեց ու հառաչեց. — Ա՛խ, իմ գաւակներ, իմ որդիներ, ձեռները կցելով գոչում էր, ո՛վ զիտէ, գուցէ նրանք այլ ևս կենդանի չեն: Լաւն այն է, որ ես էլ մեռնեմ: Շնորհակալ եմ ձեզանից, բարեսիրտ պարոն և տիկին, մինչև երկինք շնորհակալ եմ: Բայց լաւ կըլինի, որ ես մեռնեմ: Վիրահատութիւնից ետն էլ ես առողջացողը չեմ. դրա մէջ համոզուած եմ: Անշափ շնորհապարտ եմ ձեր մարդասէր հոգատարութեան համար, սիրելի պարոններ: Գուք պատուիրել էք, որ բժիշկը էլօր կրկին գայ, աւելորդ է, ես կամենում եմ մեռնել: Ճակատագիրս մի անգամ որոշել է, որ այստեղ մեռնեմ. թո՛ղ լինի, ես պատրաստ եմ:

Բայց տէրն ու տիրուհին շարունակում էին

նրան մխիթարել և ասել. — Ո՛չ, այդպէս բան մի խօսիլ: Բռնում էին ձեռը և անդադար խնդրում, որ համաձայնի վերքը կտրելուն: Այդ ժամանակ նա փակեց աչքերը և ընկաւ մահանման նիրհի մէջ: Տէրն ու տիրուհին լապտերների աղօտ լուսով առժամանակ մնացին կողքին կանգնած. խոր ցաւակցութեամբ նայում էին հիացման արժանի մօր վրայ, որ իւր ընտանիքը չբաւորութեան ձեռքից փրկելու համար այստեղ էր եկել, վեց հազար մղօն իւր հայրենիքից հեռացել, որպէս զի այնքան նեղութիւններ կրելուց ետ մեռնի խեղձ, ազնիւ, բարեսիրտ և քամբախտ կնիկը:

Հետեւեալ օրը վաղ վաղ Մարկօն տուրակն ուսին, մէջքը կռացած, կաղի տալով, բայց արիութեամբ լի մտաւ Տուկուման, որ Արգենտինեան հասարակապետութեան ամենանոր և ամենածաղկած քաղաքներից մինն էր: Նա կարծեց թէ Կորդովան, Բողարիօն, Բուենոս-Այրեսը նորից է տեսնում, նոյն ուղիղ և անվերջ փողոցներն էին. նոյն ցածրիկ և սպիտակ տները, բայց ամեն տեղ մի թարմ և փարթամ բուսականութիւն, մի բուժարար, անուշաբոյր օդ, մի արմանազան լոյս, մի պարզ ու պայծառ երկինք, որոնց նմանը նա իսկի Իտալիայումն էլ չէր տեսել: Փողոցներով քայլելիս զգում էր այն տենդագին յուզմունքը, որ Բուենոս-Այրեսում նրան պաշարել էր, նա աչք էր ածում բոլոր տների լուսամուտներին ու դրո-

ներին, դիտում էր մօտովն սնցող բոլոր կանանց՝ մաշող ակնկալութեան մէջ տրորուելով՝ թէ ահա իւր մօրը կը հանդիպի: Սրտով ուզում էր ամենքըն հարցնել, բայց սէր համարձակում ոչ մէկին կանգնեցնել: Ի՞նչերի առաջ կանգնած մարդիկ իրար հրում էին, որպէս զի աղքատ պատառտուն փոշոտուած տղային մտիկ անեն. տեսնում էին որ հեռու տեղից է գալիս: Նա էլ նրանց մէջ մի վատահելի դէմք էր փնտրում, որին կարենար այն սուսկալի հարցն ուղղել. յանկարծ նրա աչքին ընկաւ մի խանութի ցուցանակ, որի վրայ խտալերէն անուն էր գրած: Ներսը կային մի ակնոցաւոր մարդ և երկու կնիկ: Համբարայլ մօտեցաւ դռանը և կամքի ոյժը ժողովելով հարցրեց.— Ողորմած պարոն, կարո՞ղ էք ինձ ասել, թէ սրտեղ է կենում Մեգուլինեցի ընտանիքը:— Ճարտարապետ Մեգուլինեցը, հարցրեց խանութպանը:— Այո, ճարտարապետ Մեգուլինեցը, պատասխանեց աղէն մեղմ ձայնով:— Մեգուլինեց ընտանիքը Տուկումանում չէ, ասեց խանութպանը: Այդ խօսքերին ի պատասխան Մարկօն արձակեց մի յուսահատ կսկծալի ճիչ, որի նմանը կարող է արձակել մահաբեր հարուած ստացող մարդը: Խանութպանն ու կանայք իրարանցով ընկան, հարևաններից մի քանիս վեր թռչելով շտապեցին այդ կողմը:— Ի՞նչ եղաւ, ինչ պատահեց քեզ, ս՛յ տըղայ, հարցրեց խանութպանը ներս տանելով նրան և աթոռի վրայ նստացնելով. ինչ կայ, որ

դու յուսահատուում ես: Ճիշտ է, Մեգուլինեցը այստեղ չէ, բայց Տուկումանից մի քանի ժամ է հեռու:— Ո՞րտեղ է, սրտեղ, վեր թռչելով բացականչեց Մարկօն, ինչպէս մի յարութիւն առած մեռել:— Այստեղից միայն տասնուհինգ մրդօն հեռու, Սալաղելլօյի ափին, ուր մեծ շաքարի գործարան են շինում. մի խումբ տներ կան, այնտեղ է պարոն Մեգուլինեցի բնակարանը. ո՞վ ասես, որ նրան չի ճանաչում. մի քանի ժամում կարող ես այնտեղ հասնել:— Մի ամիս առաջ այնտեղ եմ եղել, խօսեց մի երիտասարդ, որ աղաղակի վրայ խանութ էր վաղել: Մարկօն աչքերը չռելով նրա վրայ, նայեց ու շուտ գունաթափուելով հարցրեց.— Տեսէ՞լ էք դուք պարոն Մեգուլինեցի աղախնուն, իտալուհուն:— Գենուացի կնճճը, այո, տեսել եմ:

Մարկօն այս տեղեկութեան վրայ ողջ մարմնով ցնցուեց ու սկսեց հեկեկալ. դա կէս ծիծաղ էր, կէս լաց: Յետոյ ամուր և խիստ վճռակախութեամբ գուաց.— Ո՞րտեղով է ճանապարհը, շուտ ասէք փողոցը, այս բոպէիս գնում եմ, ցոյց տուէք ինձ ճանապարհը:— Բայց դու ամբողջ օր ճանապարհ ես գնալու, ասին նրան բոլորը, յոգնած ես, պէտք է հանգստանաս, առաւօտը վաղ վաղ կարող ես ուղևորուել:— Անկարելի է, անկարելի է, պատասխանում էր աղէն, ասէք ինձ, սր ուղղութեամբ եմ գնալու. մի բոպէ էլ չեմ սպասիլ, այս վայրկեանիս գնալու եմ, եթէ իմանամ

որ ճանապարհին մեռնելու եմ:

Տեսան որ վճռի վրայ անդրդուելի կանգնած է, չուզեցին այլևս գնալը խափանել:—Աստուած վինիքու ընկերը, ասին նրան, ուշադրութիւն դարձրու անտառի միջով անցնելիս: Բարի ճանապարհ, փոքրիկ խալացի:

Մի մարդ ուղեկցեց նրան մինչև քաղաքից դուրս գնալը, ճանապարհը ցոյց տուեց, մի քանի խորհուրդներ տուեց և ետնից նայեց, որ տեսնի ինչպէս է գնում: Տղէն կաղի տալով տոպրակն ուսին մի քանի ընկուած անյայտացաւ խիտ ծառերի ետևը, որ ճանապարհի երկու կողմը բռնած էին:

Այս գիշեր սոսկալի դրութեան մէջ էր խեղճ հիւանդ կինը. անտանելի ցաւերի ձեռից այնպիսի սիրտ կտրտող ճիչ ու աղաղակ էր հանում, որ լսողները փշաքաղում էին: Այդ պատճառով անձար կնոջ տենդը սաստկացաւ, սկսեց անկապ բաներ ասել: Նրան խնամող կանայք իրանց կորցրել էին: Տիկին Մեգուինեցը յոյսը իսպառ կորցրած լալիս էր մօտը: Ամենն էլ երկիւղի մէջ էին. չլինի թէ այժմ հիւանդը յօժարուի վերքը կտրել տալ. բժիշկը վրայ չէր հասնիլ, որովհետև նա հետևեալ օրն էր գալու: Տենդ քաշուած վայրկեաններին պարզ նկատում էին, որ նրա սոկալի ցաւերը մարմնի ցաւեր չէին, այլ իւր հեռաւոր ընտանիքի կարօտի ցաւ էրն էին: Հալ ու մաշ եղած, մահուան դռան մօտե-

ցած երեսն այլակերպում էր ու սրտատոչոր յուսահատութեամբ մաղերը փետելով աղաղակում. —Ա՛խ Աստուած, քարասիրտ Աստուած. թողում ես, որ այսպէս հեռու տեղ մեռնեմ, առանց սիրելիներիս տեսնելու մեռնեմ: Իմ խեղճ որդիք, մնացել էք առանց մայր, իմ աչքի լոյս գաւակներ, իմ սրտի հատորներ: Իմ Մարկօն, որ դեռ այնպէս փոքր է, բայց այնպէս բարձր, այնպէս սիրալիր: Գուր չգիտէք, թէ ինչ տղայ էր նա: Ա՛խ, սիրելի տիկին, եթէ դուք իմանայիք: Ես չէի կարողանում նրան վզիցս պոկել, երբ պէտք է դէսը ուղևորուէի: Նա հեծկլտում էր սիրտը պատռելով, կարծես իմանում էր որ իւր մօրըն էլ տեսնելու չէ: Խեղճ Մարկօ, իմ խեղճ գաւակ: Կարծում էի թէ սիրտս չի դիմանալ, կը պատռուի: Ա՛խ, երանի թէ այն ժամանակ մեռնէի, մեռնէի այն վայրկեանին, երբ նա ինձ վերջին մնաս բարեն ասեց: Անմայր է իմ խեղճ գաւակը, նա, որ ինձ այնպէս սիրում էր, նա, որին ես դեռ այնպէս պէտք էի: Առանց մայր չքաւորութեան մէջ ընկած նա պէտք է գնայ մուրացկանութիւն անի: Նա, իմ Մարկօն, սովից պէտք է ձեռը մեկնի ողորմութիւն խնդրելու: Ո՛հ, Արարիչ Աստուած, ո՛չ: Ես չեմ ուզում մեռնել, բժիշկ բերէք: Իսկոյն կանչեցէք նրան: Թո՛ղ ինձ կտրտի, թո՛ղ խելքս սղանի, միայն թէ կեանքս ազատի: Ես ուզում եմ առողջանալ, ապրել. դէպի հայրենիք ուղևորուել, թե առնել թրու-

չել առաւօտը, հէնց այս ըոպէիս: Բժիշկ, օգնութիւն, օգնութիւն:

Կանայք բռնուած էին նրա ձեռները, փաղաքշում, գուրգուրում էին. յորդորելով կամաց կամաց ուշի էին բերում, Աստծու անունը տալիս, որ յոյսը նրանից չըկտրի: Դարձեալ ուշը կորցնում էր, մահուան հետ կռիւ տալիս, լալիս, ձեռներով սիւստակած մազերը պրճովում, երեսայի պէս փնգում, ձայնը երկարացնելով աղէխարչ սգում և երբեմն մրմնջում.— Մի, իմ Գեւուա, ան իմ տուն, գեղատեսիլ ծով... Ո՛հ, իմ Մարկօ, իմ խեղճ Մարկօ, ո՛ւր ես այժմ դու, իմ խեղճ գաւակ:

Կէս գիշեր էր ու նրա խեղճ Մարկօն երկար ժամեր մի փոսի ափին կիսաշունչ փռուած մնալուց ետ շարունակում էր գնալ խոր ծմակի միջով: Հաստաբեւտ ծառերը, բուսականութեան իսկական հսկաները խոյանում էին տաճարի թանձր սիւների պէս դէպի վեր և լուսնի շողում թաթախուած հուժկու կատարներն իրար մէջ հիւսում: Կիսախաւարի մէջ նշմարում էր նա ամեն ձևի բներ. մի քանի ուղղաձիգ էին, մի քանիսը կռացած, ծրուած, իրար վրայ խաչաձև ընկած, կարծես սպառնադէմ պատրաստուած են կռուի. միւսները գետնի վրայ փռուած էին ինչպէս խորտակուած կոթողներ: Նրանց վրայ պատուտակն ու բաղեղը սուտեր փռել, ամեն կողմից հիւսել կարել էին: Յե-

տոյ կային այնպիսի ծառախմբեր, որոնց ուղղաձիգ բները նմանում էին հսկայ նիզակների խուրձի. ծայրակատարները հասնում էին ամպերին: Սա մի զարմանալի վեհութիւն էր, տարօրինակ բոյսերի մի լաբիւրինթ, մի սոսկալի և վսեմ տեսարան, որի նմանը բուսական աշխարհում նա իսկի տեսած չունէր: Երբեմն դրանց տեսքից խիստ զարհուր էր դալիս նրա վրայ. իսկոյն իւր ուշքն ու միտքը դարձնում էր մօր վրայ: Եւ նա գնում էր ուժը հատած, արիւնաթաթախ ոտներով, մենակ այս զարգանդեցնող անտառի մէջ, իրարից շատ հեռու տեսնում էր մարդկային մանր բնակարաններ, որոնք այս ծառերի ստորոտներում երևում էին ինչպէս մրջիւններ, այլ և պատահում էին գոմէշներ, սրունք ճանապարհի վրայ պարկած քնում էին: Ուժը հատած էր, բայց յոգնածութիւն չէր գդում, մեն մենակ էր, բայց վախը չէր գալիս. անտառի մեծութիւնը նրա հոգին մեծացնում էր: Մօր մօտիկութիւնը նրան տղամարդի ուժ և եռանդ էր տալիս: Երբ մտաբերում էր ովկիանոսը, սուկումները, կրած ու յաղթած ցաւերը, տարած նեղութիւնները, երկաթէ հաստատակամութիւնը աւելի ջերմաջերմ էին հոսեցնում նրա գօրեղ, ազնիւ գեներական արիւնը և հպարտ ու աներկիւղ կերպով բարձր պահում նրա ճակատը: Մի ուրիշ բան էլ առաջ եկաւ նրա մէջ. երկու երկար տարի կար, որ մայրը նրանից բացակայ էր.

պատկերը նրա յիշողութեան մէջ նսեմացել, անհետանալու վրայ էր, յանկարծ այդ վայրկեանին պատկերը իւր մէջ պարզուեց, տեսաւ մօր դէմքը որոշ, լրիւ, ինչպէս երկար ժամանակ իւր աչքով չէր ընկել: Նա տեսնում էր մօրը իւր կշտին սրտաբաց խօսելիս, տեսնում էր նրա աչքերի ամենաթեթեւ շարժումները, նրա բռնուած շարժուածքը, նրա մտածումներին ստուերները: Այս անմոռաց յիշողութիւններից առաջ մղուած կարծես թռչում էր և ոչ թէ քայլում: Եւ մի սէր, մի անհասկանալի քնքշութիւն այնպէս էր աճում նրա մէջ, նրա սրտի աւազանում, որ քաղցըր ու խաղաղ արտասունքներ սկսան թշերից ներքեւ գլորուել, Խաւարի մէջ քայլերը փոխելով միշտ մօր հետ էր. նրա հետ էր զրոյց անում և կրկնում այն խօսքերը, որ քիչ յետոյ նրա ականջում փսփսալու էր. — ես այստեղ եմ, սիրելի մայրիկ: Ահա քեզ մօտ եմ. ես քեզ երբէք չեմ թողնելու. մենք միասին վերադառնալու ենք տուն. նաւի վրայ միշտ լինելու եմ քու կողքին, քեզ կպած, ոչ մի աղամորդի չի կարող ինձ քեզանից բաժանել, ոչ ոք, երբէք, քանի որ դու կենդանի ես:

Եւ դրա վրա չէր նկատել նա, որ հսկայ ծառերի կատարների վրայ լուսնի արծաթափայլ շողը հանդարտ կուլ գնաց վառ արշալոյսի մէջ:

Այս առաւօտ արդէն ժամի 8-ին Տուկումա-

նի բժիշկը, որ մի երիտասարդ արգենտացի էր, իւր օգնականի հետ կանգնած էր մահճակալի մօտ վերջին անդամ փորձելու, արդեօք կարճ է նրան համոզել, որ թոյլ տայ վերքը կտրել, վերջացնել: Նրա հետ սկսան նոյնպէս ջերմագին թախանձել ճարտարապետ Միդուինեցը և իր կինը: Ամենը զուր անցկացաւ: Հիւանդը բոլոր ուժից ու զօրութիւնից կտրուած, ոչ մի յոյս չէր դնում վիրահատութեան վրայ: Նա համոզուած էր այսպէս. կամ իսկոյն կը մեռնի կամ զուր տեղ սոսկալի ցաւեր կրելուց ետ մի քանի ժամ պէտք է ապրի: Աւելի լաւ չէ՞ր, որ ցաւերը բնական ճանապարհով իրան սպանէին:

Բժիշկն անդադար կրկնում էր. — վիրահատութիւնը անվտանգ է, կառողջանաք անտարակոյս, միայն թէ քիչ արիասրտութիւն ունենաք: Միևնոյն է, եթէ թոյլ չը տաք, մեռնելու էք:

Այս բոլոր խօսքերը զուր էին անցնում: — Ո՛չ, պատասխանում էր նուազ ձայնով, մեռնելու համար դեռ արիութիւն ունեմ, բայց անօգուտ տանջուելու համար սիրտ չունեմ: Ծնորհակալ եմ, պարոն բժիշկ: Կարելի է, այսպէս էր լինելու իմ վերջը: Թողէք շունչս հանգիստ աւանդեմ:

Բժիշկն այլևս բան չասեց, ոչ ոք էլ բերան չբացեց. քիչ յետոյ հիւանդը դէմքը դարձրեց դէպի իւր ախրուհին և մարող ձայնով իւր վերջին խնդրուածն արեց. — Սիրելի, բարեգութ աի-

կին, ասեց նա դժուարութիւնով ու հեկեկալով: Խնդրում եմ իմ տնտեսած փոքր գումարը և իմ չնչին իրեղէնները իմ ընտանիքին ուղարկէք... պարոն հիւպատոսի միջոցով: Յոյս ունեմ, որ ամենն էլ ողջ են: Միրաս ինձ ասում է այս վերջին վայրկեանին: Բարի եղէք նրանց նամակով հաղորդելու, որ միշտ նրանց վրայ եմ մտածել, օրն իբո՛ւն միշտ աշխատել նրանց համար... իմ որդիների համար... ասացէք, որ իմ սրտի միակ կսկիծն այն էր, որ այլ ևս նրանց չըտեսայ... Բայց ասա, որ ես մեռել եմ արիութեանը... անձնութեամբ... նրանց անու՛նն օրհնելով: Հաղորդեցէք, որ իմ ամուսնուն... և իմ սուգ որդու խնամքին եմ յանձնում ամենափոքրիկ խեղճ Մարիօյին... որին մինչև վերջին վայրկեանը սրտիս մէջն եմ պահել:

Այս ժամանակ նա յանկարծ բարձրանալով ձեռները կցեց ու գոչեց.— Ա՛հ, իմ Մարիօ, իմ դաւակ, իմ կեանք... | Երբ արտասուալից աչքերը դէս ու դէն դարձրեց, նկատեց, որ տիկինը այլ ևս իւր մօտ չէ, նրան ծածուկ դուրս էին կանչել: Ամուսնուն էր փնտրում, ամուսինը անյայտացել էր: Հիւանդի մօտ ոչոք չկար բացի բժշկի օգնականից և երկու հիւանդապահ կանանցից: Կողքի սենեակում լսելի էր, որ արագ դէս դէն քայլում են, բորբոքուած ձայնով կամաց փսփսուում են, գսպուած ձայնարկութիւններ են անում: Հիւանդն աչքերը սևեռել էր դրանը և սպասում

էր: Մի քանի ըոպէից ետ տեսաւ, բժիշկն երևաց այլայլուած դէմքով, յետոյ եկան պարոնն ու տիկինը, նրանց երեսները նոյնպէս փոխուած էին: Երեքը միասին նայեցին հիւանդի վրայ մի ուրիշ տեսակ և կամաց ձայնով մի քանի խօսք փսփրսացին իրար ականջում: Նրան թուաց, որ բժիշկը տիկնոջն ասում է.— աւելի լաւ է հէնց հիմա:

Հիւանդը դրանից բան չհասկացաւ: Տիկինը դողդողուն ձայնով դիմեց նրան.— Ժողէֆա, մի աչքալոյս եմ բերել ձեզ, սրտներդ պատրաստեցէք այդ լուրի համար:

Հիւանդն ուշադրութեամբ դիտում էր նրան: Տիկինն աւելի ևս յուզուած շարունակեց.— այնպիսի լուր, որ ձեզ մեծ ուրախութիւն պիտի պատճառի:

Հիւանդն աչքերը չուէլով մեծ բաց արեց: Տիկինը շարունակեց.— պատրաստուէք մի անձն տեսներու... որին դուք անչափ սիրում էք:

Հիւանդն արագ շարժոււմով բարձրացրեց գլուխը և սկսեց լուսափայլ աչքերով մէկ դէպի տիկինը նայել, մէկ դէպի դուռը:— Մի անձն էք տեսներու, խօսքն առաջ տարաւ տիկինը գունատուած, որ հէնց այս ըոպէիս... անսպասելի կերպով եկաւ այստեղ:— Ո՛վ է այդ անձը, բողաւեց հիւանդը խեղտուած, անբնական, ահաբեկուած ձայնով:

Մի վարկեան չանցած աւելի բարձր բղաւեց, անկողնում ուղիղ նստեց, անշարժ մնաց, աչքե-

ըր պլշած, ձեռները քներակներին դրած, կարծես միևս աշխարհից եկող երևոյթ է տեսնում: Մարիօն պատուուած, փոշում մտած, կանգնած էր շէմքի վրայ, մի թևով բժշկին յենուած: Հիւանդը երեք անգամ բարձրաձայն կանչեց. — Աստուած, Աստուած, Աստուած: | Մարիօն առաջ վագեց, հիւանդը բաց արեց իւր նիհարած թևերը, առիւծի ուժով սեղմեց նրան իւր կրքծքին. սաստիկ բարձր ծիծաղում էր, յետոյ ծիծաղը փոխում էր հեծկտոցի առանց արտասուք թափելու, մինչև որ շունչը կտրելով ետ թեքուեց բարձի վրայ: Բայց նա շուտով ուշքի եկաւ և ուրախութիւնից խելքը կորցրածի պէս գոռում գոչում էր և համբոյրներով երեսը, գլուխը ծածկում. — Ի՞նչպէս ես դու այստեղ ընկել. ի՞նչու համար: Այս դժու ես միթէ: Ի՞նչ մեծացել ես: Ո՞վ է քեզ այստեղ բերել: Մենակ ես դու: Հիւանդ չե՞ս: Այս դժու ես, Մարիօ: Միթէ երազ չէ սա: Ա՛խ Աստուած, խօսիր:

Յետոյ ձայնը փոխելով ասեց, — Ոչ, լռիր, սպասիր:

Եւ շտապ դէպի բժիշկը դառնալով ասեց. — Շուտ արա, դէ՛ շուտ, բժիշկ: Ես ուզում եմ առողջանալ, ես պատրաստ եմ, վայրկեան մի կորցնիր: Հեռու տարէք Մարիօին, որ նա ոչինչ չըտեսնի: Սիրելի Մարիօ, վտանգաւոր բան չկայ, միամիտ կաց: Դու յետոյ պատմելը կըշարունա-

կես, անի, մէկ էլ համբուրեմ: Գնա: Ահա ես պատրաստ եմ, բժիշկ:

Մարկոյին դուրս տարան: Պ. Մեգուլինեցը, տիկինը և հիւանդապան կանայքը շտապով զնացին դուրս: Բժիշկը և իւր օգնականը դուռը փակելով մնացին ներս: Պ. Մեգուլինեցը աշխատեց Մարկոյին հեռու սենեակ տանել, բայց հնար չեղաւ, ադէն կարծես զետնի վրայ մխտուած լինէր: — Ի՞նչ է լինելու, ի՞նչ է պատահել իմ մօրը, ի՞նչ էք ուզում անել, հարցնում էր նա:

Պ. Մեգուլինեցը կամենալով նրան հեռու պահել, կամաց ձայնով ասեց. — Դէ, լսիր ասեմ, քու մայրը հիւանդ է, նրա վրայ պէտք է մի թեթև վիրահատութիւն կատարեն. քեզ բոլորը կը բացատրեմ, միայն ինձ հետ արի: — Ո՛չ, պատասխանեց մանուկը կանգնած մնալով, ես ուզում եմ այստեղ կենալ: Ի՞նչ ուզում էք, այստեղ բացատրեցէք:

Ճարտարապետը շուտ-շուտ պատմելով քաշեց նրան միևս կողմը: Տղէն սկսեց սառսուռ զգալ և դողդողալ: Յանկարծ ամբողջ տանը տարածուեց մի սուր ծղրտոց. ծկարծես մէկի մերձիման վիրաւորեցին: Տղէն դրան պատասխանեց մի յուսահատ ծղրտոցով. — Մայրիկս մեռաւ: | Բժիշկն իսկոյն երևաց դռան առաջ և ասեց. — Քու մայրը փրկուած է: | Տղէն մի վայրկեան նայեց նրա վրայ և յետոյ ընկաւ նրա ոտները. — Շնորհակալ եմ, պարոն բժիշկ: | Սակայն բժիշկը

նրան բարձրացրեց և ասեց. — Վեր կաց, հերոս տղայ, դու ես քո մօրը փրկել և ոչ ես:

ԱՆՁՆԱՉՈՂ ՏՂԱՅ

Մի քանի տարի առաջ էր, որ դեկտեմբեր ամսի մի առաւօտ Լիվերպուլի նաւահանգստում մի մեծ շո գեներալ խարիսխ վերահրաշեց: Նաւի վրայ երկու հարիւր հոգուց աւելի կային, որոնցից 70 ի չափ զինուորներ էին: Նաւապետը և բոլոր նաւաստիները զրեթէ անգլիացիներ էին: Ուղևորները մէջ կային շատ իտալացիք, երեք տիկին, մի քահանայ, երգիչներ խումբ: Նաւը Մալտա կղզու համար էր նշանակած: Եղանակը պղտոր էր: Երբորդ կարգի ուղևորների մէջ նաւի առաջամասում կար մի 12 տ. իտալացի տղայ, աւելի փոքր էր երևում, քան թէ իւր տարիքը. բայց ամբողջով էր, դէմքը գեղեցիկ, խիզախ և լուրջ, ինչպէս վայել է մի սիցիլիացու: Մենակ նստած էր գլխաւոր կայմի մօտ պարանի կոյտի վրայ. կողքին ընկած էր մի հնամաշ պայուսակ, որի մէջն էին դարսած իւր բաները: Թուխ դէմք ունէր և սև, զանգուր մազեր, որոնք մինչև ուսերը հասնում էին: Նրա հագուստը շատ աղքատ էր. մի պատռուած թիկնոց ուսերի վրայ և հին կաշեպարկ վզից կախ: Նա խորասուզուած գիտում էր իրան շրջապատող ամեն ինչ, թէ ուղևորներին, թէ նաւը, թէ այս ու այն կողմ վաղ-

վզող նաւաստիներին և թէ անհանգիստ ծովը: Դէմքին նայողն իսկոյն կը գուշակէր, որ նրանց ընտանիքին մեծ քամբախտութիւն է պատահել. ճիշտ է, դէմքով մանուկ էր, բայց արտայայտութիւնով չափահաս մարդ:

Նաւը շարժուելուց քիչ ետը սպիտակահեր իտալացի նաւաստին մի աղջկայ ձեռ բռնած մօտեցաւ նաւի առաջաստին, ուր սիցիլիացին էր նրստած. կանգ առաւ և ասեց. Մարիօ, ես քեզ մի ընկերուհի եմ բերում: \ Սսեց ու գնաց: Աղջիկը նստեց տարանի կոյտի վրայ տղի կշտին: Նրանք իրար գիտեցին: — Ո՞ր ես գնում, հարցրեց Մարիօն: Աղջիկը պատասխանեց. — Նէապօլի վրայով Մալտա եմ գնում:

Քիչ մնալուց ետ շարունակեց. — Գնում եմ հայրիկիս ու մայրիկիս մօտ, որոնք ինձ են սպասում, իմ անունս է Չուլիէտտա Փաջիանի:

Տղէն ոչինչ չասեց: Մի քանի բոպէից ետ հանեց տոպրակից մի կտոր հաց և չոր պտուղներ. աղջիկն էլ հանեց իւր պաքսիմատը. երկուսով սկսան բերանները բան գցել: Իտալացի նաւաստին նրանց կողքով վռազ անցնելիս ձայն տուեց. — Լաւ քէֆի վրայ էք, բայց ամուր կացէք, շուտով մի պար կսկսուի:

Քամին սաստկացաւ, շոգենաւը սաստիկ օրորուեց, երկու երեխաները ծովային հիւանդութիւնից տեղեկութիւն չունենալով ուշ չէին դարձնում դրա վրայ: Աղջիկը մինչև անգամ ծիծա-

դում էր. մտաւորապէս իւր ուղեկցի տարիքն
ունէր, բայց հասակով բարձր էր նրանից, թխա-
ղէմ, թուլակազմ, մի քիչ հիւանդ և շատ խեղճ

հագնուած: Նա ունէր կարճ կտրած և գանգուր
մազեր, մի կարմիր թաշկինակ գլխին և երկու
արծաթէ օղեր ականջներին:

Համ ուտում էին, համ իրանց գլխի անցուն-
քը իրար պատմում. տղէն ոչ հայր ունէր և ոչ
մայր: Հայրը բանուոր էր, մի քանի օր առաջ էր
մեռել Լիվերպուլում՝ թողնելով նրան մեն մե-
նակ. իտալական հիւպատոսը նրան ուղարկում էր
իւր հայրենիքը Պալէրմօ, ուր նա հեռաւոր ազ-
գականներ ունէր: Աղջիկն էլ գրեթէ նոյն օրին էր.
մի տարի առաջ այրի մօրաքոյրը իրան շատ սի-
րելուց հետը բերել էր Լոնդոն: Իւր ծնողներն ազ-
քատ լինելով մի քանի ժամանակով տուել էին
նրան մօրաքրոջը. յոյս էր տուել, որ ժառանգու-
թիւն է թողնելու, բայց մի քանի ամսից ետ մօ-
րաքոյրը ճեպակառքի տակ ընկնելով մեռաւ ա-
ռանց մի շենտիգիմօ (փոքրագոյն դրամ) թողնե-
լու: Նա գնացել էր հիւպատոսի մօտ, որ նրան
նոյնպէս Իտալիա էր ուղարկում նաևով: Երկուսն
էլ լանձնուել էին իտալացի նաւաստուն: Աղջիկը
խօսքն աւարտելով ասեց. — Հայրս ու մայրս կար-
ծում էին՝ թէ ես հարստացած եմ վերագանա-
լու, այժմ գնում եմ աղքատ: Փոյթ չէ, նրանք
ինձ առանց փողի էլ սիրում են, ինչպէս և եղ-
բայրներս: Չորսն ունեմ, ամենն էլ փոքր են. տան
մէջ ամենամեծը ես եմ. ես եմ նրանց հագցնում,
նրանք ուրախանալու են՝ երբ ինձ տեսնեն: Ռ-
տիս ծայրերի վրայ եմ տուն մտնելու, որ շուտ
չիմանան:... բայց ծովն այս ի՞նչ կատաղի է: | Քիչ
միջոցից ետ տղային հարցրեց. — Դու է՞լ ես գը-
նում քու ազգականների մօտ: — Այո՛... եթէ նրանք

ինձ ընդունում են: — Մի՞թէ նրանք քեզ չեն սիրում: —
 Զրգիտեմ: — Ծննդեան տօնին տասուներեք տարիս
 կլրանայ, ասեց աղջիկը: Յետոյ նրանք խօսեցին ծո-
 վի ու մարդկանց մասին, որ նրանց շրջապատում
 էին: Ամբողջ օր մնացին իրար կշտի իրար հետ զը-
 րոյց անելով: Ուղևորները կարծում էին թէ քոյր և
 եղբայր են, աղջիկը մանուկ էր իլկի վրայ, արհես-
 տաբի խորն ընկած մտածում էր: Ծովն աւելի
 ու աւելի փոթորկում էր. իրիկունը՝ երբ նրանք
 բաժանուկ էին, որ գնան քնելու, աղջիկն ասեց
 Մարիօյին. — Հանգիստ քուն եմ ցանկանում քեզ:
 — Ոչ ով չի կարող հանգիստ քնել, խեղճ երե-
 խէք, գոչեց իտալացի նաւաստին կողքներով
 լապտի մօտ վազելով: Տղէն ուզում էր իւր
 բարեկամուհուն «բարի գիշեր» ասել, երբ շը-
 անսպասելի մի ալիք նաւի եզրից անցնելով նը-
 րան մեծ թափով ճանկեց ու մի նստարանի վը-
 րայ շարտեց: — Ա՛խ, Աստուած, նա արիւնաթա-
 թախ է եղել, աղաղակեց աղջիկը և ընկաւ նրա
 վրայ: Ներքև վազող ուղևորները նրանց վրայ ուշ
 դարձրին: Աղջիկը չոքեց Մարիօյի կողքին. տղէն
 ուշաթափուած ընկած էր, նրա ճակատի արիւ-
 նը սրբեց, իւր մագերի վրայից կարմիր թաշկի-
 նակը վերցնելով փաթաթեց նրա գլուխը, յետոյ
 ծայրերը կապելու համար նրա գլուխը սեղմեց
 իւր կրծքին, իւր դեղին հագուստների գոտկա-
 տեղին արիւնոտուեց: Մարիօն ուշի եկաւ և վեր-
 կացաւ. — Հը՞, այժմ քեզ լմւ ես գգում, հար-

ցրեց աղջիկը: — Ամեն ինչ անցաւ, պատասխա-
 նեց տղէն: — Հանգիստ քուն եմ ցանկանում, ա-
 սեց Զուլիէտան: — Բարի գիշեր, պատասխա-
 նեց Մարիօն: Եւ նրանք երկուով շոկ շոկ սան-
 դուխներով իջան իրանց ննջարանները:

Նաւաստին ուղիղ էր գուշակել, նրանք դեռ
 քուն չէին մտել, երբ մի սարսափելի փոթորիկ
 բարձրացաւ: Անսպասելի թափով ալիքները մի
 քանի վայրկեանի միջ կայմը շարդ ու փշուր ա-
 բին: Նաւի ետեւից երեք մակոյկները պոկելով
 տաշեղի պէս թոցրին, առաջի մասից էլ չորս
 եզ տարան: Նաւի ներսում շփոթութիւն ընկաւ,
 սկսան այնպէս սարսափելի ճիչ, աղաղակ, վայնա
 սուն բարձրացնել, հեծկլտալ, աղօթել, որ լսողի մա-
 գերը բիզ բիզ էին կանգնում: Փոթորիկը ամբողջ
 գիշերը միալար հրոնդալէ փչում էր. լուսաբա-
 ցին աւելի կատաղեց: Ահեղակերպ կոհակները կող-
 քից նաւին շրմփացնելով մեծ ուժգնութեամբ
 անցնում էին տախտակամածը, ամեն ինչ կո-
 տրտում, փշրտում, պոկում և ծովը թափում:
 Մերենայի վրայի ծածկոցը չդիմացաւ հարուած-
 ներին, ծակուեց, շուրը սարսափելի շառաչով
 թափուեց ներս, կրակը հանգրեց. մերենավար-
 ները դուրս փախան: Զրի ահուելի յարձակումնե-
 րը ամեն կողմից հեղեղեցին ներս: Լսելի եղաւ
 մի որոտաղին ձայն. — Զուրը դ՛ւրս տալ: | Մա
 նաւապետի ձայնն էր: Նաւաստիները վրայ ընկան
 շրհաններին. բայց կատաղաի ալիքների մի յանկար-

ծակի հարուած շոգենաւը ծայրէ իծայր սասանեցրեց: Նաւի ծնօտը պոկեց և դռնակը փրցնելով ամեն կողմ ջրհեղեղ արեց:

Ուղևորներն աւելի մեռած էին քան թէ կենդան. փախչելով ապաստանել էին մեծ դահլիճում: Մի վայրկեան այնտեղ երևաց նաւապետը:—Նաւապետ, նաւապետ, գոռում էին բալորը խառնիխուռ, ինչ էք անում, ինչպէս է մեր դըրութիւնը, արդեօք դեռ յոյսի նշոյլ կայ. ազատեցէք մեզ:

Նաւապետը համբերեց մինչև ամենը լռեցին, ապա սառնութեամբ ասեց.—Մի հնար կայ—այն է, որ հնազանդուենք ճակատագրին:

Միայն մի կին բարձրաձայն գոչեց.—Աստուած, գթան մեզ: Միւսները չկարողացան անգամ արտասանել: Սարսափը ամենքին քար էր կտրացրել. երկար միջոց անցաւ այսպէս գերեզմանական լռութեան մէջ, ամենն էլ գունաթափուած իրար երես էին նայում: Ծովը մռնչում, եփ էր գալիս աւելի զարհուրելի, նաւը տատանւում էր ծանր կերպով: Նաւապետը փորձեց մի սղատարար մակոյկ իջեցնել ծովը. հինգ նաստի նստեցին նրա մէջ. երկու վարկեան չանցած մի ալիք զրկեց, առաւ իւր ծոցը և սկեց: Նաւաստիներից երկուս խեղդուեցին, նրանց մէջ էր և իտալացին. միւսները դժուարութեամբ կարողացան թոկերից բռնել ու վերև բարձրանալ: Իրանից ետ նաւաստիներն էլ վստահութիւնը կոր-

ցրին: Երկու ժամից ետ նաւը մինչև ափերը ջրի տակ սուզուեց: Մի քստմնելի ատեսարան էր այդ ժամանակ տախտակամածի վրայ. յուսահատ մայրերը մղկտալով մանուկներին սղմում էին կուրծքներին, բարեկամները գրկում և իրար վերջին բարևն էին տալիս. մի քանիսը իջնում էին ներքև, որ ննջարանների մէջ մեռնեն առանց ծովի պատկերը տեսնելու: Ուղևորներից մինն իրան գնդակահար անելով ննջարանները տանող սանդուխով գլխիվայր ընկաւ և շունչը փչեց: Շատերը սասանած, խելքները կորցրած իրար վզով էին փաթաթում, կնսնիք ոլորում, սոսկալի շղաձգութեան մէջ ողիկ մողիկ էին գալիս: Մի քանիսը ծունկ էին չոքում քահանայի առաջ, որ օգնի: Լսելի էր միայն հեծկտոց, մանկական ճրջոց, ողբ, վայնասուն և սիրտ պատառոզ ձայներ —այստեղ, այնտեղ երևում էին մարդիկ արձանացած, շուարած, բայց անզգայ աչքերով ու դէմքով, ինչպէս դիակներ կամ խելակորոյսներ: Երկու երեխաներ՝ Մարիօն և Ջուլիէտտան մի կայմ թևերով գրկած նայում էին ծովին՝ կարծես խելքից եղած:

Ալիքները մի քիչ հանդարտուեցին, բայց նաւը շարունակում էր կամաց կամաց ընկղմուել: Մի քանի բոպէ միայն կեանք ունէր:—Մակոյկը ծովն իջեցրէք, հրամայեց նաւապետը: Վերջին մնացած մակոյկը ներքև իջեցրին, տաննչորս նաւաստի և երեք սղևոր նստեցին: Նաւապետը մը-

նաց նաւի վրայ:—Դուք ևս իջէք, մեզ հետ նըստեցէք, կանչում էին ցածից:—Ես պէտք է իմ պաշտօնատեղումս մեռնեմ, պատասխանեց նաւապետը:—Կարելի է նաւի ենք հանդիպում, աղաղակում էին նաւաստիները, այն ժամանակ բոլորին կազատենք: Իջէք ներքև, թէչէ կորած էք:—Ոչ, ես մնում եմ այստեղ:—Դեռ մի տեղ էլ կայ, կանչեցին նաւաստիները գէպի միւս ուղևորները, տուէք մի կին:

Մի կին քայլեց գէպի առաջ նաւապետի օգնութեամբ, բայց երբ դիտեց այն հեռաւորութիւնը, ուր մակոյկն էր գտնուում, սիրտ չարեց ներքև թռչել, ուշաթափուած ետ ընկաւ տախտակամածի վրայ: Միւս կանայք համարեա ամենն էլ զգայութիւնը կորցրած մահուան դռանն էին:—Դէ մի երեխայ տուէք, գոչեցին նաւաստիները: Այս ձայնի վրայ սիցիլեացի տղէն և իւր ընկերուհին, որոնք մինչև այդ վայրկեանը՝ ինչպէս մի գերմարդկային սարսափից՝ քարացել էին, կեանքները փրկելու համար անակնկալ բնազդից մղուած կայմը բաց թողին, նաւի եզրը վազելով բղաւեցին—ինձ գցեցէք ներքև:

Ինչպէս երկու վայրի ամենի գազաններ կը ուիւ էին մղում իրար դէմ:—Որը փոքրն է, նըրան գցեցէք, մակոյկը լեքն է, կանչում էին նաւաստիները:

Տղէն այս խօսքերի վրայ իբրև կայծակնահար թևերը քաշ գցեց ու մնաց անշարժ, հան-

դած աչքերով դիտելով Մարիօյին: Մարիօն մի վայրկեան նրա վրայ նայեց, նկատեց արեան հետք նրա կրծքի վրայ, յիշեց թէ ինչ արիւն է ու մի աստուածային միտք փայլեց նրա դէմքի վրայ:—Աւելի փոքրին տուէք, գոռում էին միաբերան նաւաստիները լարուած անհամբերութեամբ: Արդէն հեռանում ենք:

Այն ժամանակ, անսովոր ձայնով աղաղակեց Մարիօն.— սա աւելի թեթև է: Գնա՛ Ջուլիէտտա, դու ունես հայր ու մայր, ես միայնակ եմ, ոչ ով չունեմ: Ես իմ տեղը քեզ եմ տալիս, թո՛ւր ներքև:

—Դցիր դրան ծովի մէջ, գոչեցին նաւաստիները: Մարիօն բռնեց Ջուլիէտտայի մէջքից և շարտեց նրան ներքև ծովը: Աղջիկը ծղրտաց ու թրլլիկ ընկաւ ջրի մէջ: Նաւաստիներից մինը շուտով ձանկեց նրա թևը և քաշեց ջրից գէպի մակոյկը:

Տղէն մնաց նաւի եզրին կանգնած, ճակատը բարձր պահած, անշարժ, հանդարտ մազերը ծածաներիս: Մակոյկը շարժուեց. պէտք է շտապով հեռանար, որպէսզի ընկղմող նաւի առաջ բերելիք յորձանքներին կուլ չգնար:

Աղջիկը, որ մինչ այդ վայրկեան ուշաթափ էր, աչքերը բարձրացրեց գէպի տղէն, աղի արտասունք թափելով, հեծկլտալով, ձեռները գէպի նրան տարածելով կանչեց.—Մնաս բարով, Մարիօն մնաս բարով, մնաս բարով, մնաս բարով:—Գնաս բարով, պատասխանեց տղէն ձեռը վեր բարձ,

րացնելով: Մակոյին արագ հեռացաւ արէծածան-
 ծովի վրայով, թխպոտ երկնքի տակով: Էլ ոչ մի-
 շշուկ չլսուեց նաւի վրայ: Չուրն արդէն տախ-
 տակամածն ողողում էր: Յանկարծ աղէն ծունկ
 չոքեց, թևերը ծալեց կրծքին և աչքերը դէպի
 երկինքն ուղղեց: Աղջիկը երեսը ծածկեց. երբ
 մէկ էլ գլուխը բարձրացրեց, աչքը ման ածեց
 ծովի վրայ. նաւն այլ ևս չըկար, անյայտացել էր:

Էջ	տիտղ	ուղիղ
38	մի	միք
40	ուսերին	ուսերին
41	նուազ	նուազ
43	ծնկեց	ծնկից
45	պէտք է	դէպք է
128	բռնուած	բռնուածքը
—	վրա	վրայ
129	անգամ	անգամ
130 (մարիօ	մարկօ
142 (
133	ծկարծես	կարծես
137	անցունքը	անցունքը
138	ընդունումի	ընդունեն
—	դղնէ	տղէն
—	ւապետի	նաւապետի
139	յորձակումները	յորձանքները
—	կատողաի	կատաղի
140 անգամ	մի խօսք անգամ
141	ուղևոր	ուղևոր
143	ծածաներիս	ծածանելիս

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0383513

2157

855

64-51